

Stary Folwark, st. 1

Gmina Kisielice

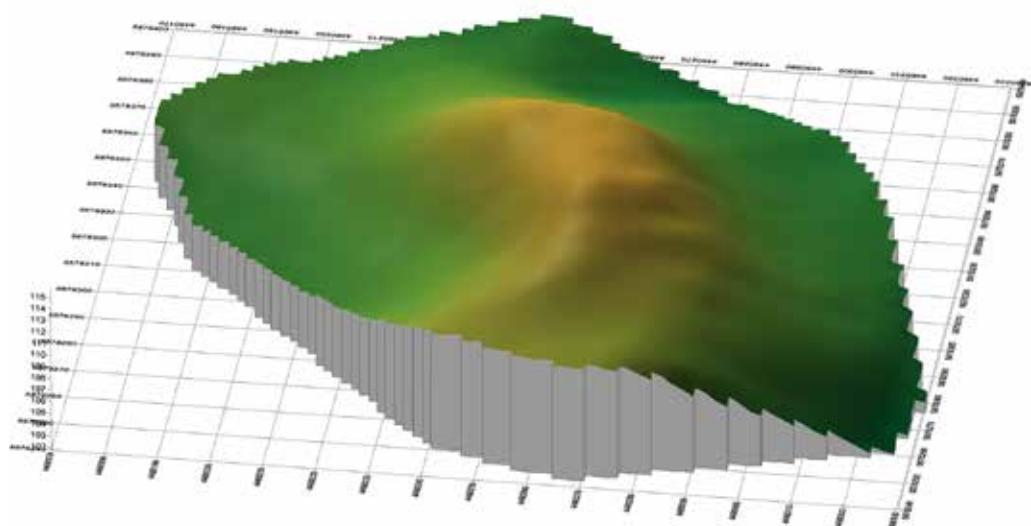
Powiat iławski

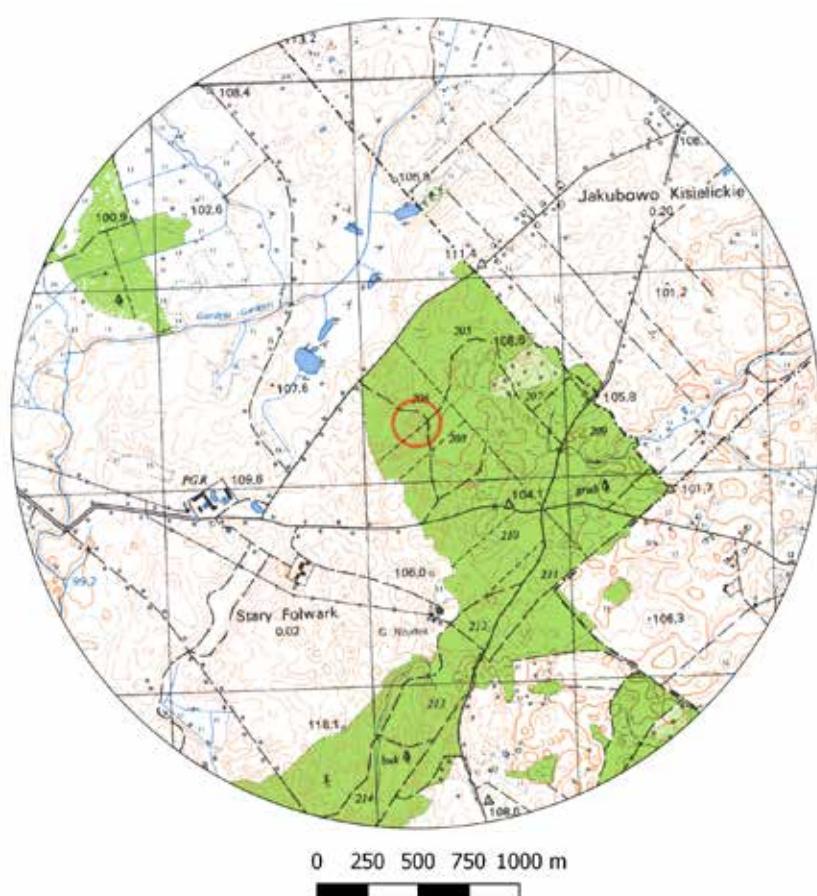
AZP 27-50/18

Współrzędne geograficzne:

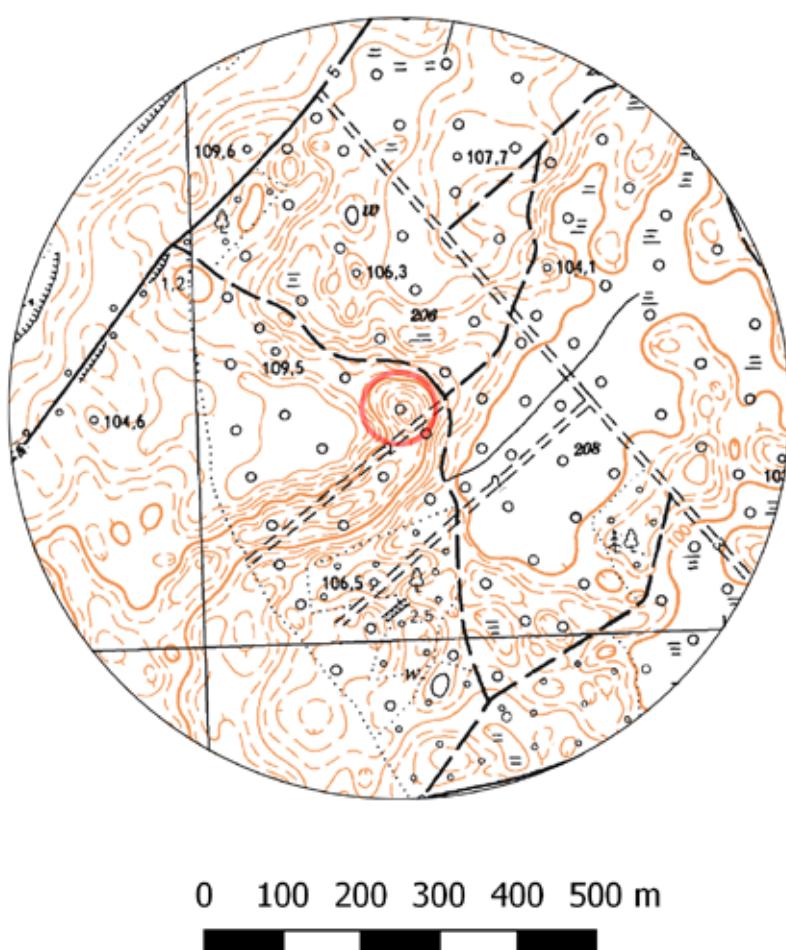
N 53° 37' 55,72"

E 19° 20' 33,22"

Ryc. 1. Grodzisko w Starym Folwarku, st. 1 na mapie w skali 1:25000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 2. Grodzisko w Starym Folwarku, st. 1 na mapie w skali 1:10000 (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

POŁOŻENIE GRODZISKA I JEGO FORMA

ANETA CHOJNACKA-BANASZKIEWICZ
I DARIUSZ WACH

Grodzisko w Starym Folwarku, st. 1 zajmuje północno-zachodnią, czytelnie wyodrębnioną od otaczającego je terenu, część wzgórza usytuowanego na lokalnym, podmokłym obniżeniu terenu. Ovalny majdan grodziska rozciąga się na długości około 35 m, a całe grodzisko wraz ze stokami liczy sobie około 80 m długości. Od strony północnej oraz północno-zachodniej, a zwłaszcza północno-wschodniej ma wyraźne, strome zbocza. Od strony południowo-wschodniej i południowej zbocza te stają się łagodniejsze i przekształcające w obszar kontynuacji wzgórza. W tej części stanowiska widoczne są linie wałów i fos (ryc. 1-5).

ŚRODOWISKO FIZYCZNO- GEOGRAFICZNE

JERZY NITYCHORUK I FABIAN WELC

Grodzisko w Starym Folwarku, st. 1 znajduje się na półkolistego kształtu pagórków który w swojej północnej części jest najwyższy. Wysokość pagórków osiąga ponad 117 m n.p.m., przy wysokości towarzyszącego mu od E obniżenia - 100 m n.p.m. Okolice stanowiska archeologicznego zbudowane są z gliny zwałowej. Na takim obszarze rozwinięły się gleby płowe głównie IV klasy. Miejsca obniżeń położone na zachód to płaskie obszary po dawnych zbiornikach oraz obszary stagnacji czy przepływu wód, na których rozwinięły się gleby bagiennie (ryc. 6).

W stanowisku wykonano sześć wiercen dokumentujących sytuację geologiczną opisywanego pagórków (ryc. 7), na podstawie których wykonano przekrój geologiczny A-B zorientowany po linii N-S (ryc. 8).

W warstwie przypowierzchniowej (do 1 m) stwierdzono piasek średnioziarnisty barwy jasno – i ciemnobrązowej z licznymi fragmentami organiki i zwęglonymi korzeniami roślin. Analiza tego osadu nie dostarcza przekonywujących dowodów na długotrwałą aktywność ludzką, a wynika z zajmowania tego pagórków przez las i produkcję organiczną z tym związana. Niewątpliwie jednak szczytowa partia pagórków została w pewnym stopniu przekształcona antropogenicznie, co dobrze ilustrują dane ALS.

Poniżej warstwy piaszczystej leży warstwa gliny zwałowej, którą udało się przewiercić w wierceniu Ł-4, gdzie na głębokości 1,5 m występuje piasek drobnoziarnisty, niekiedy z domieszką żwirów. Na Szczegółowej mapie geologicznej Polski w skali 1:50 000, arkusz Kisielice¹ opisywany pagórek i wysoczyzna wokół niego zbudowana jest z gliny zwałowej zlodowacenia Wi-

Ryc. 3. Grodzisko w Starym Folwarku, st. 1: widok od strony południowej (fot. J. Wysocki)

sły, która występuje na tym arkuszu powszechnie. Glina ta może zawierać przewarstwienia piasków wodnolodowcowych, co zostało udokumentowane w niniejszym opracowaniu. Kształt opisywanej formy, czyli półkolisty wał oraz towarzyszące mu obniżenia, szczególnie dobrze widoczne na E i na W, mogą sugerować akumulację osadów budujących pagórek w szczelinie między bryłami martwych lodów, stąd naprzemienne warstwy gliny zwałowej i piasków wodnolodowcowych.

BADANIA ARCHEOLOGICZNE

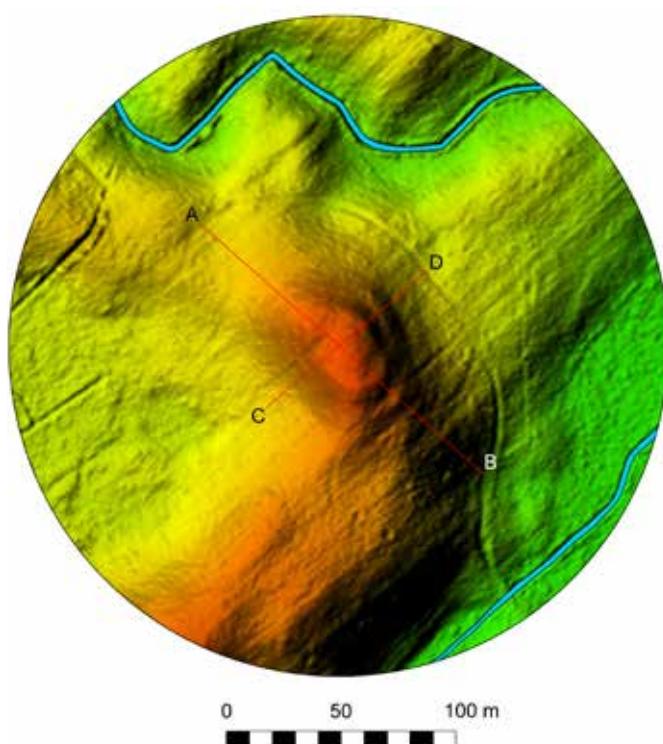
ANETA CHOJNACKA-BANASZKIEWICZ
I DARIUSZ WACH

Przebieg badań terenowych

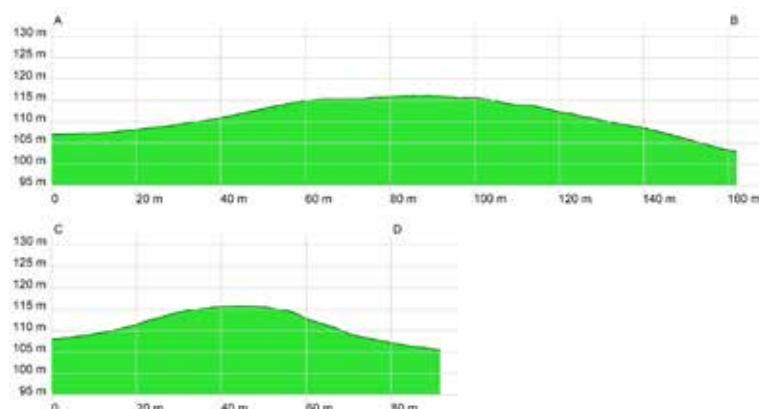
Stanowisko zostało odkryte podczas analizy danych ALS przez Zbigniewa Kobylińskiego i Jacka Wysockiego w roku 2014. Prace terenowe przeprowadzono w 2014 r. Łącznie na omawianym obszarze otworzono 4 wykopy, o łącznej przebadanej powierzchni 94 m² (ryc. 9).

Wykop 1, który miał potwierdzić antropogeniczny charakter nawarstwień wybranej do badań partii wzgórza, określić ich mającość i relacje stratygraficzne, wyznaczony został tak, aby poczynając od południowo-wschodniej łagodnie opadającej krawędzi stoku, przecinał go aż do miejsca gdzie stok ten zanikał. Wykop 1 miał 27 m długości i 1 m szerokości, jedynie w górnej partii, w miejscu odkrycia dużych obiektów archeologicznych, na odcinku 4 m postanowiono zwiększyć jego szerokość do 2 m. Wykop 3 sąsiadujący z Wykopem 1, usytuowany został tuż przy krawędzi południowej części grodziska, porzecznie do dłuższej

¹ Uniejewska 2003.

Ryc. 4. Grodzisko w Starym Folwarku, st. 1 na zobrazowaniu ALS (na podstawie materiałów CODGiK, oprac. R. Solecki)

Ryc. 5. Przekroje grodziska w Starym Folwarku, st. 1, uzyskane z danych ALS (oprac. R. Solecki)

osi wykopu pierwszego tak, aby stykał się z nim na rożnikiem. Otwierając ten wykop zamierzano przede wszystkim rozpoznać kontynuację w kierunku wnętrza majdanu nawarstwień odkrytych w ścianie zachodniej Wykopu 1. Pierwotnie Wykop 3 miał wymiary 3×4 m, w trakcie eksploracji okazało się jednak, iż niezbędne jest jego powiększenie w kierunku południowym, jak również ku zachodowi, tak aby dokładnie prześledzić przebieg warstw wykraczających poza jego pierwotny

zasięg. Aby rozpoznać nawarstwienia wnętrza obszaru grodziska, na linii stanowiącej przedłużenie dłuższej ściany Wykopu 1, wykonano na długości 20 m w kierunku północnym, serię kilkudziesięciu odwiertów, gdzie założono Wykop 2 o wymiarach 2×4 m. Interesujących rezultatów spodziewano się także w północno-zachodniej części grodziska, tuż przy krawędzi stoku, gdzie uwagę badaczy zwróciło nieznaczne podłużne zagłębienie terenu, dzielące częściowo wspomniany obszar. Wytyczony w tym miejscu Wykop 4, który swoim dłuższymi bokami nawiązywał do osi podłużnej Wykopu 1, miał 15 m długości i 1 m szerokości, jedynie w części południowej przecinającej wspomniane zagłębienie, na skutek znalezionych tam później artefaktów, na odcinku 4 m poszerzony został do 2 m. Północny skraj wykopu przekraczał nieznacznie w tym obszarze krawędź grodziska.

Stratygrafia stanowiska

Ogółem wyróżniono w czasie badań 122 jednostki stratygraficzne (tab. 1 i ryc. 10)

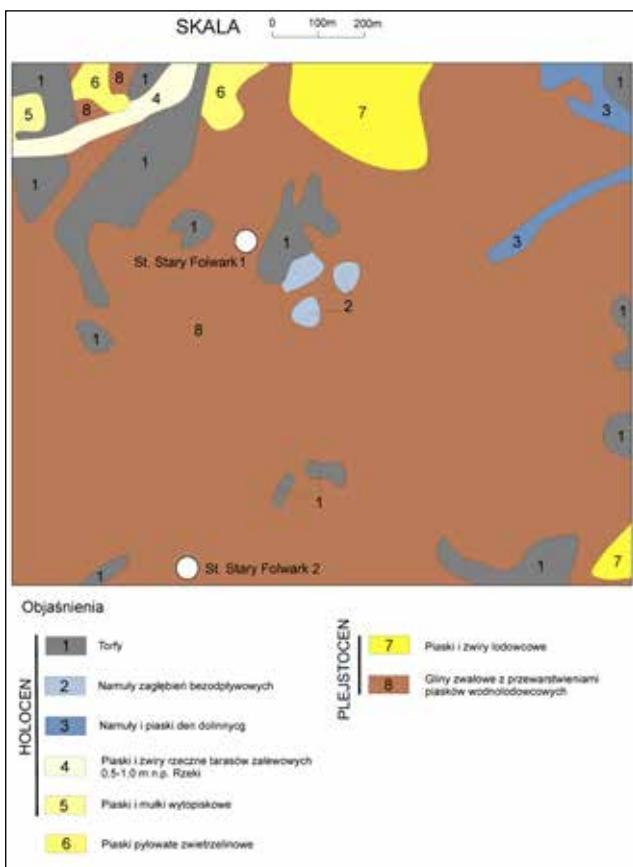
WYKOP 1 i 3 (ryc. 11-16)

Najważniejszymi odkrytymi na tym terenie przekrojami są ślady trzech rowów lub fos, z których dwa (19=116 i 28) są zapewne starsze, natomiast rów 37 - młodszy. Prawdopodobnie równocześnie z rowem 37 funkcjonował na tym obszarze rów 98, zaobserwowany głównie w obrębie wykopu trzeciego, ale widoczny jest także w zachodniej ścianie Wykopu 1. Całość zaobserwowanych nawarstwień sugeruje, iż grodzisko to użytkowane było dość intensywnie, a po zniszczeniu pierwszych budowanych tam konstrukcji, było odbudowywane i przebudowywane.

Calcem dla tej części wzgórza były, różnej miąższości, zalegające w różnorodnych wzajemnie układach, warstwy jednorodnej gliny (40=103, 41, 52 i 53) wraz z jasnymi warstwami i warstwkami oraz wytrąceniami węglanu wapnia, a także warstwy jasnych, zbitych drobnoziarnistych piasków i piasków zglinionych 50, 51, 53, 54 i 55, występujących w górnej części zbocza pod, a w dolnej ponad, wspomnianymi warstwami gliny. Na długości 27 m południowego zbocza grodziska miąższość odkrytych nawarstwień nadcalcowych jest dość zróżnicowana i wynosi od 0,2 m, w dolnej partii stoku, przez 1,1 m na około 10-metrowej długości kompleksie warstw wypełniających płytkie, rozległe obniżenie stoku, ponownie 0,2 m miąższości nieco powyżej tego zagłębienia oraz średnio 0,4 m w górnej części zbocza, gdzie znacznie większą miąższość osiągały wypełniska trzech rowów.

Faza A

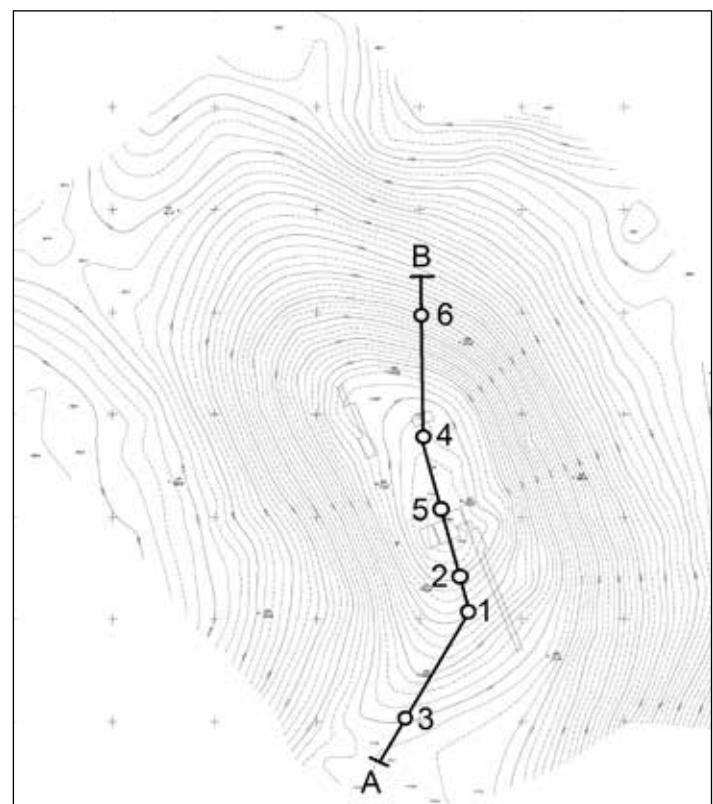
Analizując wszystkie nawarstwienia tej partii południowego stoku grodziska, wydaje się, iż pierwotnym

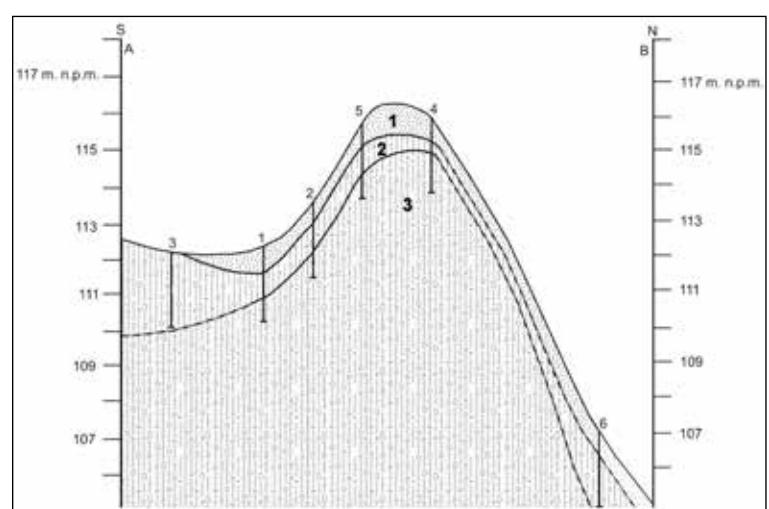
Ryc. 6. Mapa geologiczna okolic grodziska w Starym Folwarku, st. 1 (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

przejawem aktywności ludzkiej w jego obrębie było wykopanie w gliniastym podłożu, tuż przy krawędzi grodziska, dwóch, oddalonych od siebie o 2 m dużych rowów (19=116 i 28). Rów 19=116, który najprawdopodobniej stanowi najstarszą konstrukcję w tym miejscu, usytuowany był ku wnętrzu grodziska, tuż za krawędzią stoku. Miał on 2,8 m szerokości, rynnowaty przekrój oraz 0,9 m głębokości. Rów ten, zidentyfikowany w Wykopie 1, kontynuował się na obszarze odległego o 2 m ku zachodowi Wykopu 3. We wschodniej części tego wykopu niemal całkowicie zniszczony był przez młodszy od niego rów 98. Wypełniskiem fosy 19=116 w Wykopie 1 była jednolita, tłusta warstwa jednorodnej, wyraźnie brązowej gliny 18 z nielicznymi kamykami i rdzawymi oraz białymi węglanowymi wytrąceniami. Na obszarze Wykopu 3 wypełniskami tego rowu były natomiast przemieszane, piaszczysto-gliniasto-żwirowe warstwy 73 i 99. Materiał ceramiczny odnotowany w jego wypełniskach, składał się z 28 fragmentów ceramiki naczyniowej, głównie 3-6 cm, stosunkowo dobrze zachowanych (tabl. 15:5-7).

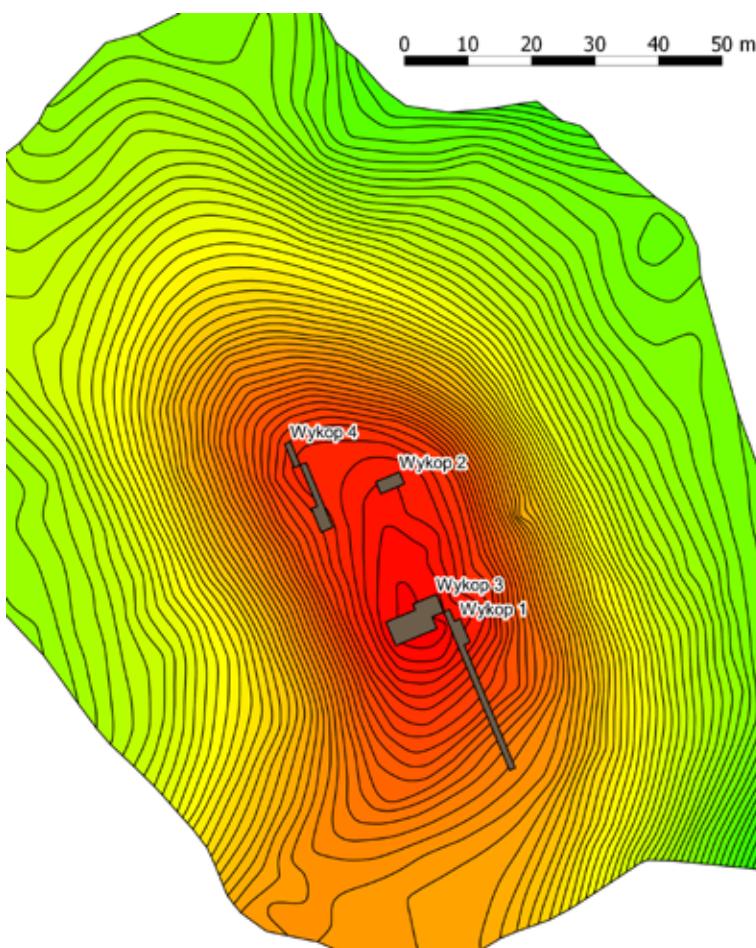
Mniejszy, położony w niższej partii stoku rów 28 miał trapezoidalny w przekroju kształt, szerokość 1,2 m oraz głębokość dochodzącą do 0,7 m, płaskie

Ryc. 7. Plan warstwicowy grodziska w Starym Folwarku, st. 1 (wyk. J. Błaszczyk) z zaznaczonymi miejscami wiercen geologicznych (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

Ryc. 8. Przekrój geologiczny przez grodzisko w Starym Folwarku, st. 1: 1: piasek różnoziarnisty, 2 - glina piaszczysta. 3 - piasek gliniasty (oprac. J. Nitychoruk i F. Welc)

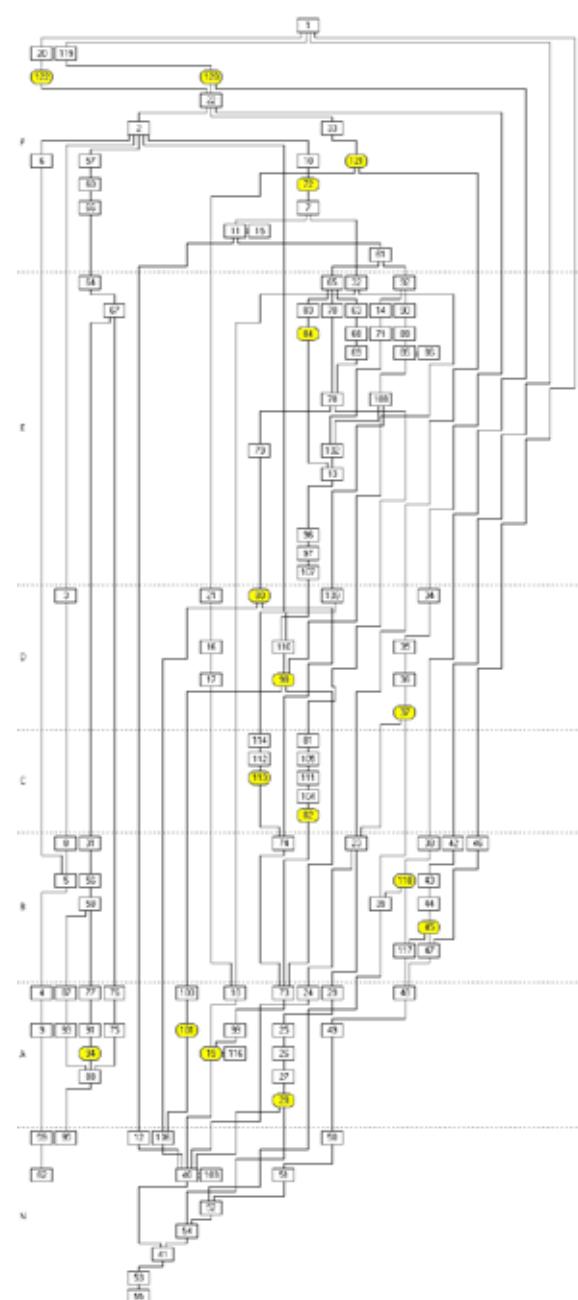

Ryc. 9. Mapa sytuacyjno-wysokościowa grodziska w Starym Folwarku, st. 1 z zaznaczonymi wykopami badawczymi (na podstawie pomiarów J. Błaszczyka, oprac. R. Solecki)

dno i proste, strome ściany. Jego wypełnisko stanowiły przemieszane, piaszczysto-żwirowe warstwy ziemi 25, 26 i 27. W wypełniskach tego obiektu nie odnaleziono żadnej ceramiki naczyniowej. Być może jednocześnie z tym rowem jest wycięcie jego północnej krawędzi tworzące stopień. W nim, przykrywając częściowo wspomniane wcześniej wypełniska, zalegała na głębokości 1 m warstwa piaszczysto-żwirowa 29. W rejonie dolnych partii stoku rozciągała się rozległa, długości ponad 10 m, oraz stosunkowo gruba, do 0,65 m, warstwa zglinionej ziemi 48, która z dużym prawdopodobieństwem mogła być jednocześnie z wykopaniem obu opisywanych rowów. W obrębie tej warstwy odnotowano 10 małych fragmentów ceramiki (tabl. 3:6-8).

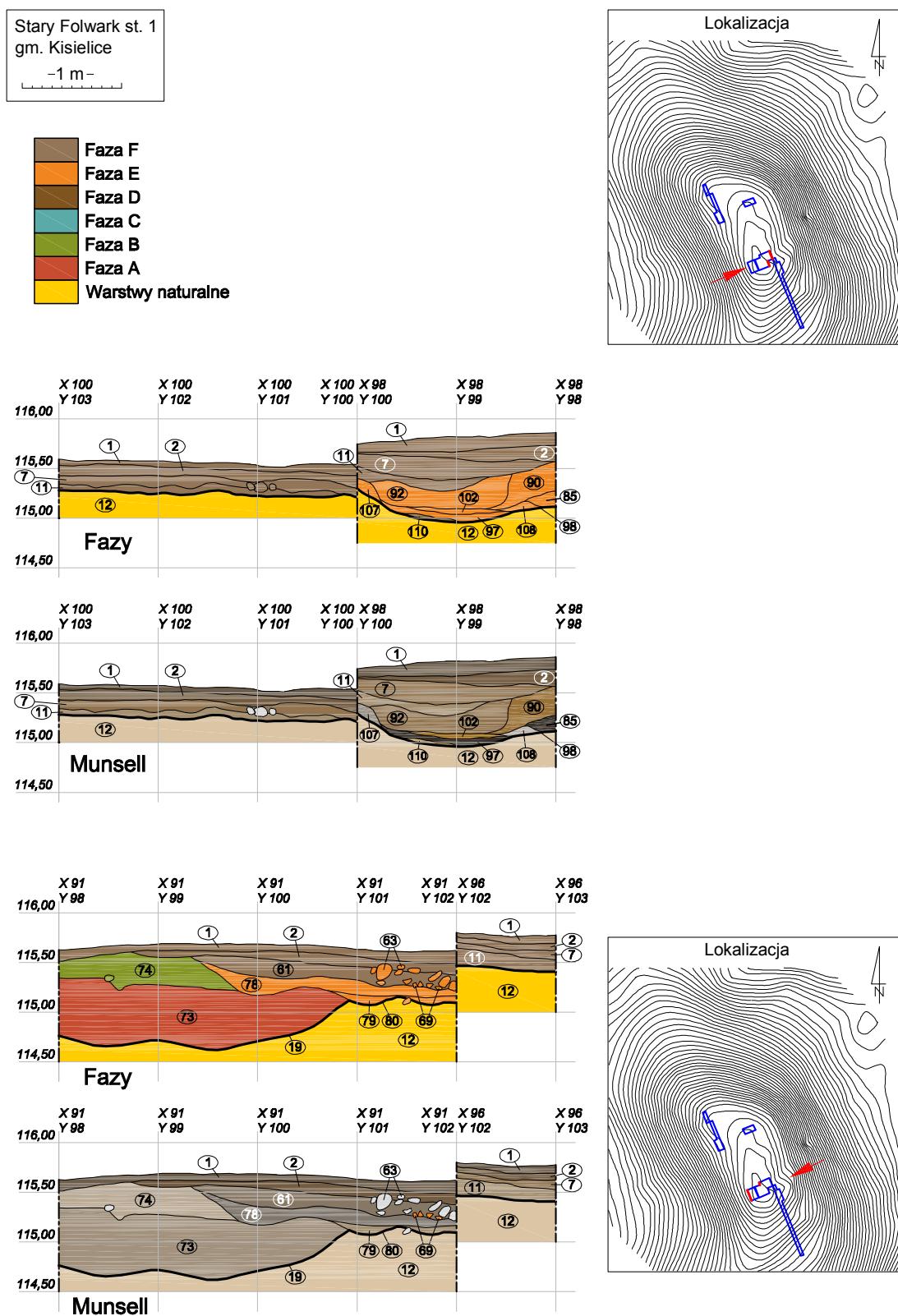
Faza B

Kolejną fazę użytkowania grodu lub etap przebudowy jego konstrukcji stokowych i krawędziowych stanowią nawarstwienia stokowe oraz wypełniska omawianych

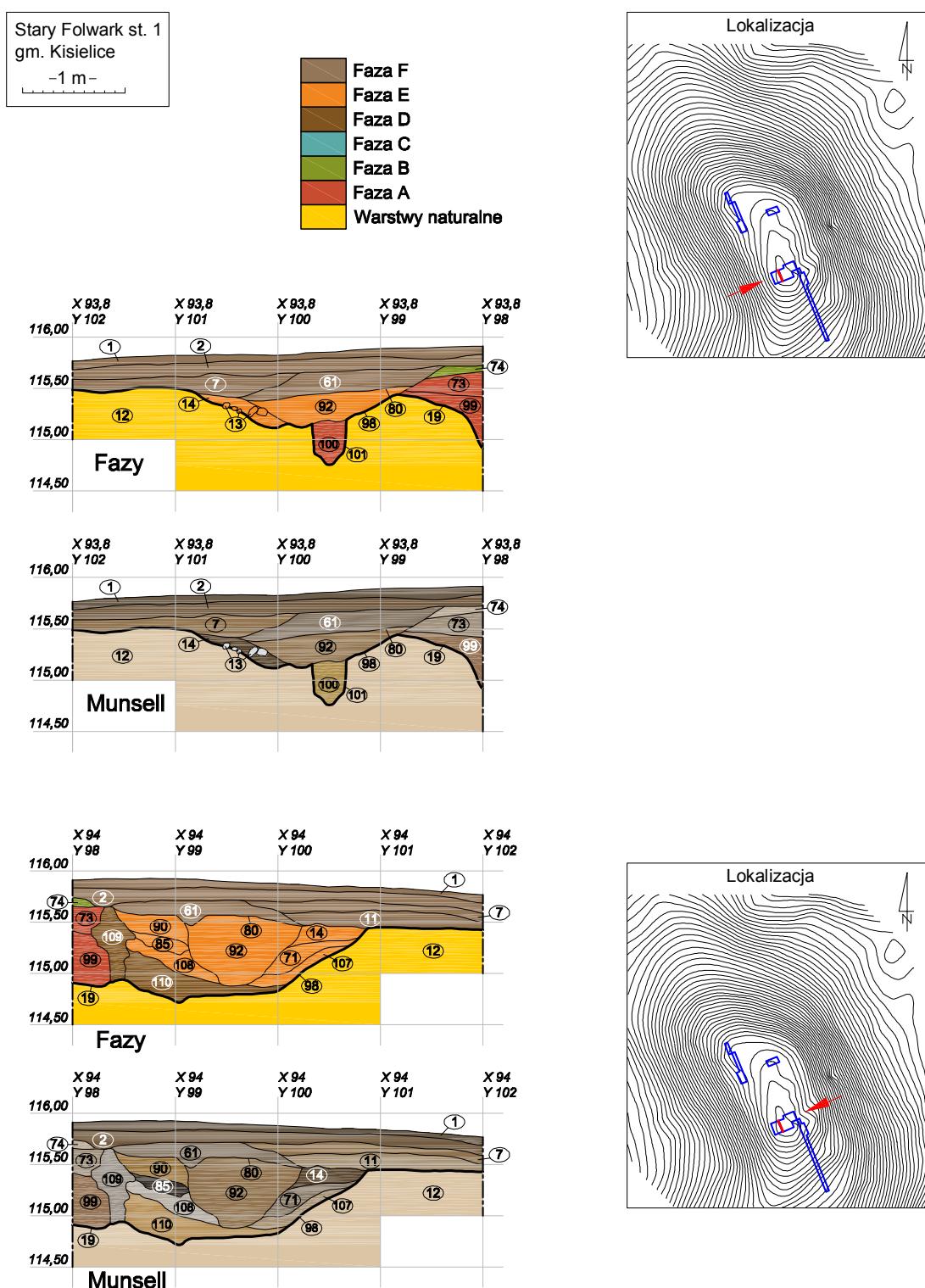

Ryc. 10. Stary Folwark, st. 1. Diagram relacji stratygraficznych (oprac. D. Wach)

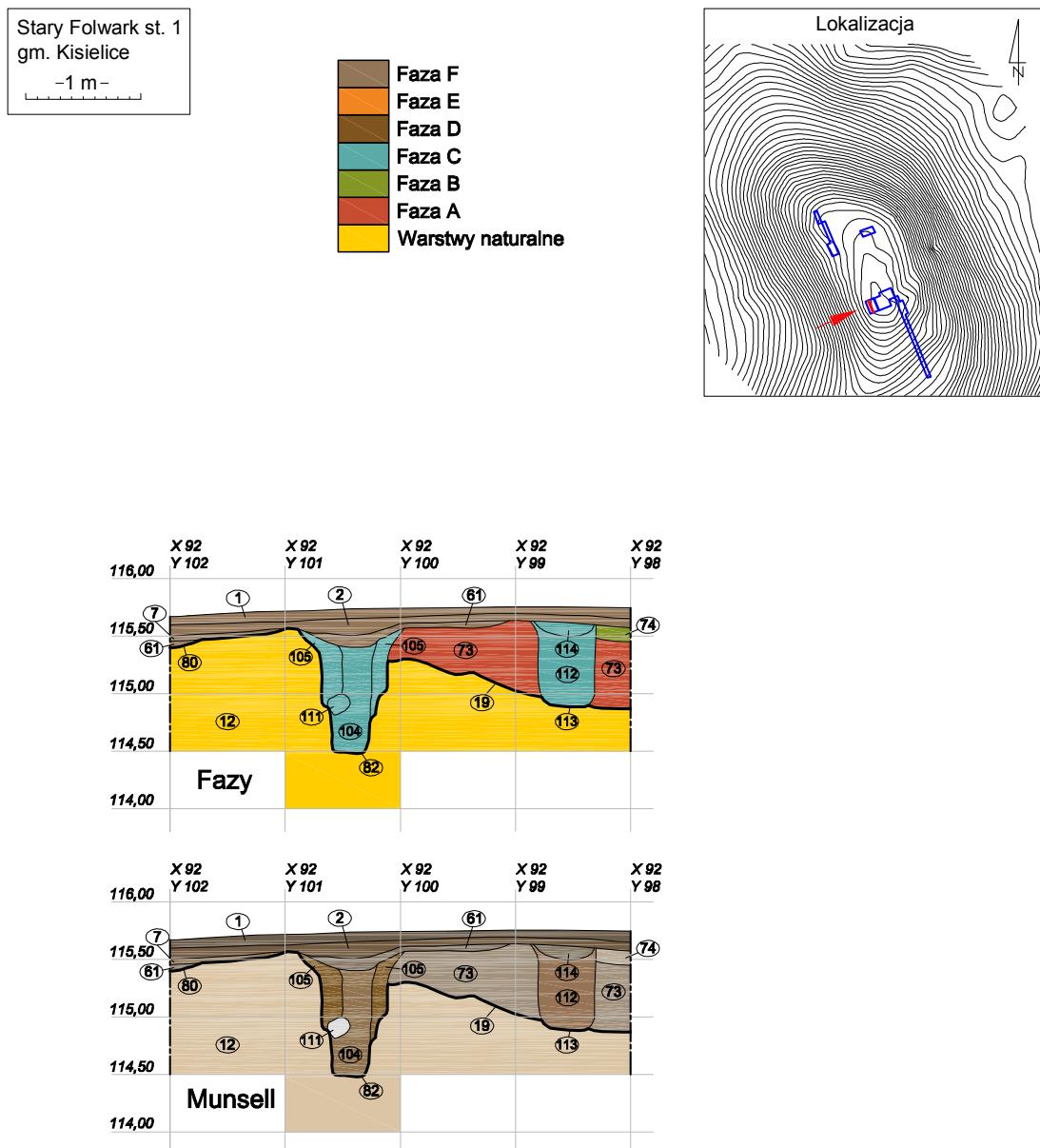
wyżej rowów. Na obszarze Wykopu 1, pomiędzy warstwą 48 a rowem 28 gliniasty calec 52 miał na odcinku około 3 m niemal horyzontalny przebieg. Ponad nim zalegała zakumulowana lub usypana celowo piaszczysto-żwirowa warstwa 39. Razem z podobną w charakterze warstwą 23, leżącą ponad i poza (w dół i góra stoku) wypełniskami mniejszego rowu 28, może być ona relikiem prac i akumulacji materiału po zasypaniu obu starszych rowów. Może z tego samego czasu pochodzą piaszczyste i piaszczysto-gliniaste warstwy: warstwa

Ryc. 12. Stary Folwark, st. 1. Stratygrafia majdanu grodziska widoczna w ścianie wschodniej Wykopu 3 (oprac. R. Solecki i D. Wach)

Ryc. 14. Stary Folwark, st. 1. Stratygrafia majdanu grodziska widoczna w ścianie zachodniej Wykopu 3 (oprac. R. Solecki i D. Wach)

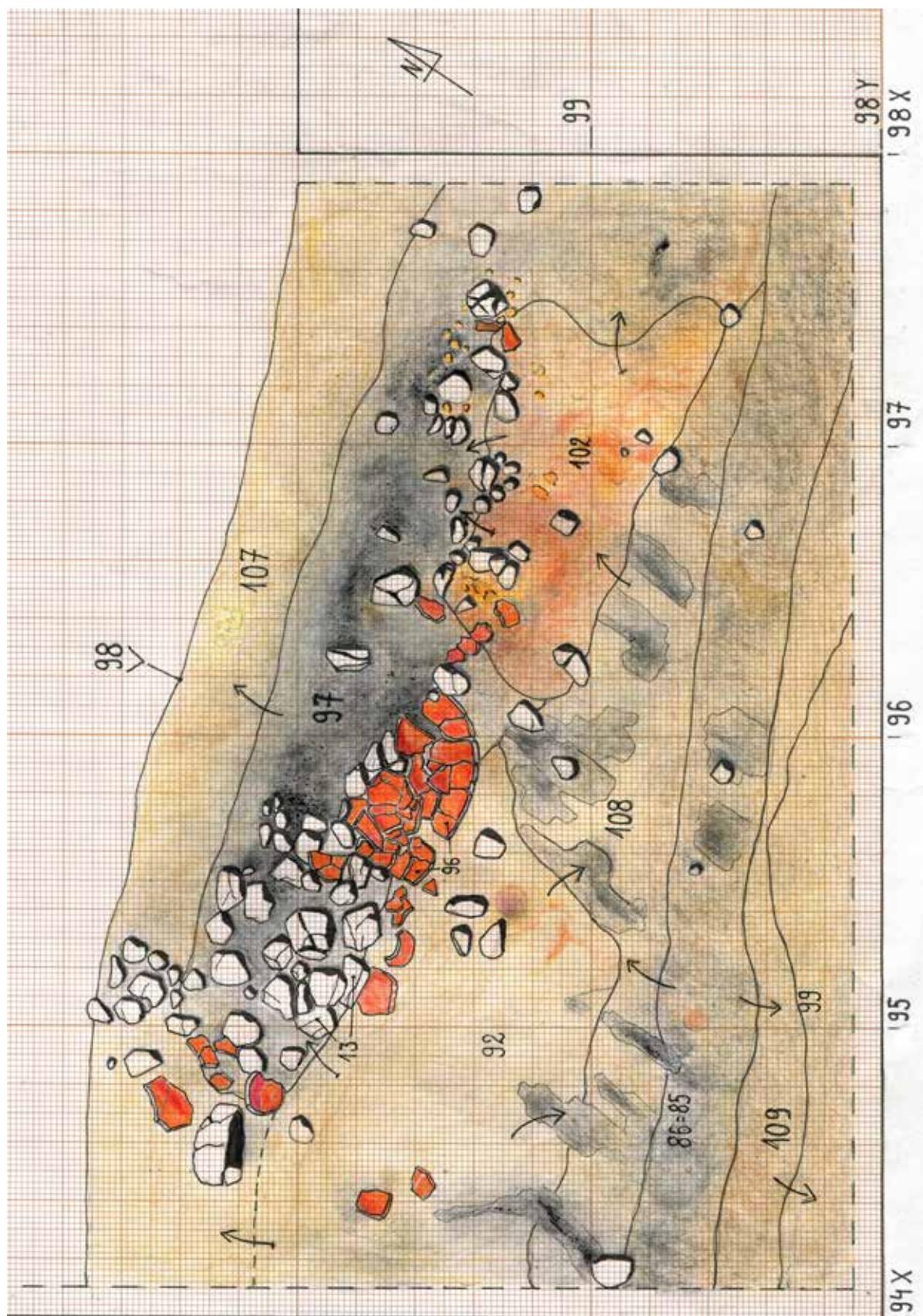

Ryc. 15. Stary Folwark, st. 1. Stratygrafia majdanu grodziska widoczna w ścianie zachodniej Wykopu 3 (oprac. R. Solec-ki i D. Wach)

117 w środkowej partii stoku oraz warstwy zsuwiskowe 47 (niższa) i 46 (wyższa) leżące w jego dolnej części. Północna część warstwy 117 zniszczona była przez rozległe (5,75 m długości i do 0,38 m głębokości) wyściele w stoku 118, o nieregularnym przebiegu dna. Od północy niszczyły one także warstwę 39. Wypełniskiem tego obiektu była warstwa szarobrązowego (10YR 5/2) zgrubionego piasku 38, w której odkryto jeden fragment bardzo złe zachowanej ceramiki naczyniowej. Równoczesny wydaje się także, położony około 1,5 m w dół stoku, mały, około 0,8 m długości oraz 0,32 m głębokości, obiekt 45, który wypełniony był warstwami piasku 44, 43 i 42.

Faza C

W trudnym do zdefiniowania momencie, już po zasypaniu starszego rowu 19=116, w zachodniej części Wykopu 3, w wypełniska 73 tego rowu wkopane zostały dwa bliźniacze, odległe od siebie o 1,3 m, duże doły posłupowe (82 i 113). Usytuowane były one w linii prostopadłej do linii krawędzi grodziska. Miały proste, pionowe ściany, płaskie dna, oraz średnice do 1 m i głębokość 0,9-1,15 m. Jeden z nich wzmacniany był obstawą z dużych kamieni 111. Średnica słupów wynosiła około 0,3 m. W wypełniskach dołów posłupowych odnaleziono cztery drobne fragmen-

Ryc. 16. Stary Folwark, st. 1. Rów 98 z warstwami spalenizny 97, skupiskiem ceramiki 96 i warstwą kamieni 13 (rys. D. Wach)

Tabela 1. Stary Folwark, st. 1. Badania w roku 2014. Katalog warstw i obiektów oraz ich zależności stratygraficznych (oprac. D. Wach)

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne x,y/N,E	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	Faza	
					Znajduje się pod	Znajduje się nad		
1	-	1, 2, 3, 4	całe stanowisko	Humus leśny, śródkowy	10YR 4/2	-	2	F
2	-	1, 2, 3, 4	całe stanowisko	Warstwa piaszczysta leżąca tuż pod humusem 1 na całym badanym obszarze stanowiska (poza południowym stokiem grodziska, gdzie odpowiadać jej może warstwa 22); miąższość 0,1-0,3 m	10YR 4/3, 4/1	22, 1	7	F
3	-	2	X=98-100; Y=121-123	Piaszczysta warstwa; miąższości do 0,25 m	10YR 5/4	2	8, 5	D
4	-	2	X=98-100,5; Y=121-123	Warstwa gliny, bardzo podobna do wyżej leżącej gliny 5; calcowa ale o stropie prawdopodobnie zniekształconym przez działalność ludzką	10YR 5/6	5,8	9	A
5	-	2	X=98,6-101,75; Y=121-123	Warstwa gliny leżącej na niemal całym obszarze wykopu 2; do 0,28 m miąższości; jednolita, sprawiająca wrażenie calcowej ale znaleziono w niej fragmenty ceramiki; jej strop opadał ku zachodowi	2,5YR 5/8	6, 8	9, 4	B
6	-	2	X=101,1-102; Y=121-123	Cienka (do 0,1 m miąższości) warstwa sypkiej, piaszczystej ziemi, leżąca we wschodniej partii wykopu 2	10YR 5/3	2	5,9	D
7	-	1,3	X=91,4-101; Y=97-103	Warstwa z młodszych faz grodziska; znajdowała się w przykrawędziowej południowej partii grodziska; warstwa dość jednorodnej, piaszczystej i piaszczysto-pylastej ziemi z drobnymi zwirkami i kamykami; miąższość 0,1-0,3 m	10YR 5/4	2, 72	11, 32,	F
8	-	2	X=98-100,19; Y=121-123	Jasna, piaszczysta warstwa z zachodniej części Wykopu 2; miąższość do 0,15 m	10YR 7/4	3	8,5	B
9	-	2	X=100,05-102; Y=121-123	Warstwa calcowej gliny, ze stropem tworzącym jedną powierzchnię z pofałdowanym stropem warstwy gliny 4, pod którą wchodzi opadając stopniowo w dół; na stropie obydwo tych warstw znaleziono fragmenty ceramiki co sugeruje, iż tworzyły powierzchnię, po której chodzili ludzie	2,5YR 4/6; 5Y 4/2	4,5	59,62	A
10	72	3	X=95-97; Y=99,1-101	Wypełnisko płytowego obiektu 72, z obszaru nad wypełniskami górnymi rowu 98; piaszczysta i pylasto-piaszczysta ziemia z drobinami węgli drzewnych (prawdopodobnie pochodzących z niżej leżących, przepalonej wypełnisk 14 i 71 rowu 98)	2,5Y 4/2	2	72	F
11=15	-	3	X=91,4-101; Y=97-103	Warstwa z młodszych faz istnienia grodziska; warstwa dość jednorodnej, piaszczystej i ilasto-piaszczystej ziemi; miąższość 0,1-0,2 m	10YR 6/3	7	92, 61	F
12	-	3	X=94-99,6; Y=100-103	Gliniasto-zwirowa warstwa calcowa z przykrawędziowej południowej partii grodziska; miąższość ok. 0,1 m; tworzyła nieregularne, lokalne wyniesienia, pomiędzy którymi leżała wyższa warstwa piaszczysta 11=15	10YR 4/2; 2,5Y 5/3	11	40=103	calec
13	98	3	X=94,01-97,8; Y=98,6-100,6	Jedno z wypełnisk rowu 98 z przykrawędziowej południowej partii grodziska; nieregularna warstwa kamieni leżących na dnie i na stoku rowu 98; widoczna w pasie 4 m; na stoku rowu przykryta była warstwami przepalonej ziemi 14 i 71, zaś w obrębie dna i częściowo stoku rowu - polep 102 i popiołami 108 oraz warstwą 92; warstwy te wypełniały też przestrzenie między kamieniami; leżała natomiast na spaleniznach 97 oraz nad i między warstwą fragmentów naczyń ceramicznych 97 oraz na warstwie 107; kamienie miały śr. 5-30 cm; nie były spękanie		102, 14, 71	96	E
14	98	3	X=94,01-97,8; Y=98,6-100,6	Jedno z wypełnisk rowu 98 z przykrawdziowej południowej partii grodziska; warstwa (czy raczej kompleks warstewek naprzemiennych z jaśniejszymi warstwkami popiołowymi) zbitej ziemi leżącej na stoku rowu 98; widoczna w pasie 4 m; w jej obrębie znajdują się drobiny węgla drzewnego oraz małe grudki polepy; na stoku rowu przykryta była warstwą ziemi 92, leżała na podobnej lece bardziej jednolitej i wysycone drobinami węgla drzewnego ziemi 71 oraz nad i między kamieniami 13	10YR 3/3	92	71,13	E
16	-	1	X=100; Y=95,2-96,2 i 96,6-97,54	Pozostałości spalonej konstrukcji drewnianych z późnej fazy użytkowania grodziska; warstwa jasnego, przepalonego piasku i popiołów z drobnym zwirkiem oraz rdzawymi, żyłkowatymi, gliniastymi wtrętami; tworzyła w przekroju wysoki na 0,4 m wał przedzielonego warstwą 21; być może pozostałości dwóch linii słupów oddalonych od siebie o ok. 0,8 m, które uległy spaleniu i utworzyły dwa bliźniacze wałki popiołów, o dł. 0,8-1,1 m	2,5Y 7/3; 10YR 5/4	21	17	D
17	-	1	X=100; Y=96,5-97	Mała, lokalna warstwa zbitej ziemi; miąższości do 0,2 m; widoczna na odcinku 0,5 m	2,5YR 3/4; 5YR 4/4	16	18	D

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne x,y/N,E	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna		Faza
						Znajduje się pod	Znajduje się nad	
18	19	1	X=100; Y=95,2-98,4	Wypełnisko fosy 19 ze starszej fazy użytkowania grodziska; jednolita warstwa tłustej gliny z niewielką domieszką drobnych kamyczków oraz białymi wytrąceniami węglanu wapnia; miąższość do 0,95 m	7,5YR 4/6	17, 16, 32	19	A
19 = 116	-	1, 3	X=91-100; Y=95,2-98,4	Duża fosa ze starszej fazy użytkowania grodziska; w przekroju kształt nieckowy, szer. 2,8 m, gł. 0,95 m; jej kontynuacja na obszarze Wykopu 3 niemal całkowicie została zniszczona przez późniejszy rów 98; piaszczysto-gliniasto-żwirowe zmieszane warstwy 73 i 99 leżące na południe od tego rowu i przez niego zniszczone są zapewne wypełniskami kontynuacji starszej fosy, która w Wykopie 3 oznaczona została numerem 116		18	40=103	A
20	122	1	X=100; Y=95-96,2	Bezpośrednio podhumusowe wypełnisko późnego wkopu bądź śladu po drzewie 122; sypki piasek o miąższości do 0,5 m	10YR 4/2	1	122, 2, 22, 21 i 16.	F
21	-	1	X=100; Y=94,6-95,55	Gruba do 0,6 m warstwa sypkiej ziemi z drobnym żwirkiem oraz drobinami węgli drzewnych, a w spagu z domieszką popiołu; prawdopodobnie pozostałość przedpalnej spalonej konstrukcji drewnianej z młodszej fazy grodziska	10YR 5/3; 10YR 5/1	121, 22	16	D
22	-	1	X=100; Y=88,6-95,18	Bezpośrednio podhumusowa warstwa z południowego stoku grodziska; sypka ziemia z niewielką domieszką drobnego żwirku; zapewne odpowiada niżej położonej na stoku warstwie 2, od której oddzielona jest jedynie obiektem 122; obserwowańa na odcinku 6,5 m; do 0,3 m miąższości	2,5Y 4/2	120, 122, 1	33,34	F
23	-	1	X=100; Y=90,8-94,1	Warstwa z południowego stoku grodziska; widoczna na odcinku 6,5 m; twarda ziemia z dużą domieszką żwirku i małą węgielków drzewnych; miąższość do 0,3 m	10YR 5/4	37, 121, 22	24, 29, 25	B
24	-	1	X=100; Y=91,35-92,25	Mała warstwa lub płat ziemi z południowego stoku grodziska; widoczna na odcinku 0,85 m; do 0,1 m miąższości; bardzo sypki, pylasty, przepałony piasek z domieszką żwirku	10YR 6/4; 2,5Y 7/3	23	40=103	A
25	28	1	X=100; Y=92,25-92,98	Jedno z górnych wypełników fosy 28 z południowego zbocza grodziska (ze starszej fazy użytkowania grodziska); warstwa gliny widoczna na odcinku 0,73 m; do 0,3 m miąższości	10YR 5/4	29, 23	26	A
26	28	1	X=100; Y=92,78-93,42	Jedno z górnych wypełników fosy 28 z południowego zbocza grodziska (ze starszej fazy użytkowania grodziska); widoczne na odcinku 0,64 m; piasek z domieszką żwirku, do 0,28 m miąższości	10YR 6/4	25, 29	27	A
27	28	1	X=100; Y=92,46-93,37	Dolne wypełnisko fosy 28 z południowego zbocza grodziska (ze starszej fazy użytkowania grodziska); widoczne na odcinku 0,91 m; do 0,32 m miąższości; bardzo zbitny piasek piasek i piasek z gliną z domieszką żwirku, przepałonego piasku, węgielków drzewnych i wytrąceniami węglanowymi	7,5YR 4/2	25, 26	28	A
28	-	1	X=100; Y=92,24-93,6	Fosa z południowego zbocza grodziska (ze starszej fazy użytkowania grodziska) - ok. 3 m w dół od jego krawędzi; widoczna na odcinku 1,36 m; do 0,7 m głębokości; wkopana w gliniaste, calcowe podłożo 40=103 Wypełnikami były piaszczysto-gliniasta warstwy: 27, 26, 25 i 29; jednocześnie z leżącą od niej o 1,8 m w góre stoku większą fosą 19		27	40=103	A
29	-	1	X=100; Y=92,9-93,9	Jedno z górnych wypełników fosy 28 z południowego zbocza grodziska (ze starszej fazy użytkowania grodziska) lub zsuw na jej stropowej wypełniźce; widoczne na odcinku 1 m; miąższość 0,1-0,18 m; piasek z domieszką żwirku	10YR 4/2	23	25, 26	A
31	-	4	X=88-89; Y=123-129,7	Warstwa z północno-zachodniej części grodziska (strefy krawędziowej); obserwowańa na odcinku 6,7 m w wykopie o szer. 1 m; miąższość od 0,05 do 0,3 m; ziemia piaszczysta z niewielkimi drobnymi skupiskami węgielków drzewnych w całej objętości	2,5Y 6/3; 10YR 5/3	67, 60, 2	56, 58	B
32	98	1	X=100; Y=97,27-99,8	Dolne wypełnisko fosy 98 z poudniowej krawędzi grodziska (z młodszej fazy użytkowania grodziska); widoczne na odcinku 1,53 m; do 0,2 m miąższości; sypka ziemia z domieszką żwirku, węgielków drzewnych i grudek polepy; może odpowiadać dolnym wypełniskom (107) kontynuacji tej fosy w Wykopie 3	10YR 4/3	7	98	E
33	121	1	X=100; Y=93,9-94,6	Wypełnisko obiektu 121 z południowej krawędzi grodziska (z młodszej fazy użytkowania grodziska); przepałony piasek z warstwą popiołu przy dnie obiektu i z domieszką żwirku; widoczne na odcinku 0,7 m; do 0,23 m miąższości	2,5Y 7/3	22	121	F

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne x,y/N,E	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	Faza	
						Znajduje się pod	Znajduje się nad	
34	37	1	X=100; Y=88,6-90,9	Górne wypełnisko fosy 37 z południowego zbocza grodziska (z młodszej fazy użytkowania grodziska); widoczne na odcinku 2,3 m; do 0,25 m miąższości; twardy piasek z dużą domieszką żwirku oraz drobinami polepy	10YR 5/6	22	35	D
35	37	1	X=100; Y=89,1-90,7	Jedno z górnych wypełnisk fosy 37 z południowego zbocza grodziska (z młodszej fazy użytkowania grodziska); widoczne na odcinku 1,6 m; do 0,35 m miąższości; twardy piasek z dużą domieszką żwirku oraz nielicznymi drobinami węgli drzewnych	10YR 5/4	34	36	D
36	37	1	X=100; Y=89,1-90,7	Najniższe wypełnisko fosy 37 z południowego zbocza grodziska (z młodszej fazy użytkowania grodziska); widoczne na odcinku 1,6 m; do 0,35 m miąższości; twardy piasek z domieszką żwirku oraz nielicznymi drobinami węgli drzewnych	10YR 5/4; 10YR 4/1	35	37	D
37	-	1	X=100; Y=88,6-90,96	Fosa z południowego zbocza grodziska (z młodszej fazy użytkowania grodziska) - ok. 1,3 m w dół od starszej fosy 28; widoczna na odcinku 2,36 m, do 0,6 m głębokości; wkopana była w warstwę 23 i 39; wypełniskami były piaszczyste warstwy 36, 35, 34 i podhumusowa warstwa 22; fosa ta może być jednocześnie leżąca od niej o 6 m w góre stoku fosą 98		36	23, 39	D
38	118	1	X=100; Y=82,85-88,6	Warstwa ze środkowej partii południowego stoku grodziska; wypełnisko rozległego zagłębiań będzie płytkiego obiektu 118; widoczna na odcinku 5,75 m; do 0,38 m miąższości; warstwa szypkiego, zglinionego miejscami piasku	10YR 5/2	120, 1	118	B
39	-	1	X=100; Y=87-88,7	Warstwa z górnej partii południowego stoku grodziska; widoczna na odcinku 1,7 m; szypka, piaszczysta ziemia z domieszką żwirków; do 0,4 m miąższości; od północy zniszczona przez fosę 37, a od południa przez zagęszczenie 118	2,5Y 5/3	37, 118	52	B
40 = 103	-	1, 3	X=94-100; Y=90,60-103	Warstwy calcowej gliny w krawędziowej części południowej partii grodziska; w strop tej gliny wkopane były starsze fosy 37 i 19 oraz częściowo młodsza 98	7,5YR 4/4	24, 21	calce 41, 53...	calec
41	-	1	X=94-100; Y=90,60-103	Kompleks naprzemiennie leżących warstw calcowej gliny w górnej części południowego stoku i krawędzi grodziska	10YR 5/4; 5YR 4/2; 5Y 4/2	40=103	calce 53...	calec
42	45	1	X=100; Y=80,9-81,7	Górne wypełnisko obiektu 45 ze środkowej partii południowego stoku grodziska (z młodszej fazy użytkowania grodziska); szypki piasek widoczny na odcinku 0,8 m; do 0,15 m miąższości	10YR 5/3	1	43	B
43	45	1	X=100; Y=80,9-81,55	Drugi od dołu wypełnisko obiektu 45 ze środkowej partii południowego stoku grodziska (z młodszej fazy użytkowania grodziska); zbita szypka, widoczny na odcinku 0,65 m; do 0,2 m miąższości	10YR 4/3	42	44	B
44	45	1	X=100; Y=80,96-81,66	Najniższe wypełnisko obiektu 45 ze środkowej partii południowego stoku grodziska (z młodszej fazy użytkowania grodziska); szypki piasek, widoczny na odcinku 0,7 m; 0,14 m miąższości	10YR 4/3	43	45	B
45	-	1	X=100; Y=80,9-81,7	Obiekt ze środkowej partii południowego stoku grodziska (z młodszej fazy użytkowania grodziska lub późniejszy); wypełniskami były piaszczyste warstwy 42, 43 i 44; widoczny na odcinku 0,8 m; do 0,32 m głębokości, płaskie dno zgodne z kierunkiem spadku stoku; strome ściany boczne		44	47, 117	B
46	-	1	X=100; Y=76,7-80,85	Bezpośrednio podhumusowa warstwa z dolnej partii południowego stoku grodziska; widoczna na odcinku 4,15 m; piaszczysta, szypka ziemia; miąższość do 0,28 m	10YR 5/2	1	47	B
47	-	1	X=100; Y=72,8-80,95	Warstwa z dolnej partii południowego stoku grodziska; widoczna na odcinku 8,15 m; do 0,3 m miąższości; zbita, piaszczysto-gliniasta ziemia; być może jest kontynuacją warstwy 117	2,5Y 4/2	45, 46	48	B
48	-	1	X=100; Y=76-86,4	Warstwa z dolnej partii południowego stoku grodziska; widoczna na odcinku 10,4 m; do 0,65 m miąższości; zgliniona, mocno zbita ziemia	2,5Y 4/2	47	49	A
49	-	1	X=100; Y=77,8-79,3	Warstwa z dolnej partii południowego stoku grodziska; widoczna na odcinku 1,5 m; do 0,1 m miąższości; twarda, zbita gliniasta ziemia z drobinami węgielkowymi drzewnymi	10YR 5/3	48	50, 52	A
50	-	1	X=100; Y=72,7-78,1	Calec piaszczysty z dolnej części zbocza grodziska; widoczny na odcinku 5,4 m; do 0,38 m miąższości; szypki piasek	10YR 5/3	49, 48	51	calec
51	-	1	X=100; Y=72,7-77,1	Calec piaszczysty z dolnej części zbocza grodziska; widoczny na odcinku 4,4 m; do 0,4 m miąższości; szypki piasek	2,5Y 7/3	50	52	calec

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne x,y/N,E	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna		Faza
						Znajduje się pod	Znajduje się nad	
52	-	1	X=100; Y=72,7-90,3	Calec gliniasty z dolnej i środkowej części zbocza grodziska; widoczny na odcinku 17,6 m; do 0,8 m grubości; jednolita glina	2,5Y 7/3	50, 49, 48, 39	54	calec
53	-	1	X=100; Y=90,7-96,26	Calec piaszczysto-gliniasty górnej części zbocza grodziska; widoczny na odcinku 5,56 m; do 0,15 m grubości	7,5YR 4/2	28, 41	55	calec
54	-	1	X=100; Y=83,6-89,6	Calec; kompleks naprzemiennych, ciemnych warstw piaszczystych i gliniastych w środkowej części zbocza grodziska; widoczny na odcinku 6 m; do 0,5 m grubości	7,5YR 4/2	28, 41	55	calec
55	-	1	X=100; Y=85,7-96,2	Calec; głęboko położony calec piaszczysty w środkowej i górnej części zbocza grodziska; widoczny na odcinku 10,5 m; co najmniej 0,5 m grubości	7,5YR 4/2	54	-	calec
56	-	4	X=87-89; Y=129,25-134	Warstwa z NW części grodziska (strefy blisko krawędziowej); obserwowały na odcinku 4,75 m w pasie wykopu o szer. 2 m; miała miąższość do 0,25 m; ziemia ilasta	10YR 5/6 - 90%; 10YR 4/2 - 10%	31, 2	58	B
57	-	4	X=87,75-88,75; Y=122,1-122,90	Prawdopodobna pozostałość ogniska; płat ziemi popiołowej z NW części grodziska (strefy blisko krawędziowej); obserwowały na odcinku 1 m w pasie wykopu o szer. 2 m; nieregularnie ovalny w planie, śr. 0,8-1 m; piaszczysto-popiołowa ziemia z drobinkami węgli drzewnych; do kilku cm miąższości	10YR 5/1; 10YR 2/1 (węgielki)	2	60	F
58	-	4	X=87-89; Y=122,65-130,7	Warstwa z NW części grodziska (strefy blisko krawędziowej); obserwowały na odcinku 8,05 m w pasie wykopu o szer. do 2 m; miąższość do 0,1-0,15 m; ziemia ilasto-piaszczysta	10YR 5/63 - 90%; 10YR 4/2 - 10%	31, 56	77, 87, 88	B
59	-	2	X=100,9-102; Y=121-122,55	Skupisko / pas kamieni otoczakowych leżących pomiędzy calcowymi warstwami gliniastymi 9 i 62		9	62	calec
60	-	4	X=87-89; Y=119,15-123,2	Warstwa z NW części grodziska (strefy blisko krawędziowej); obserwowały na odcinku 4,05 m w pasie wykopu o szer. do 2 m; miąższość do 0,25 m; kilkumetrowej średnicy oval lub okrąg ponad płytka zagłębiem terenu przy krawędzi grodziska; ziemia piaszczysta, pylasta z niewielkimi, niewielkimi kamieniami w stropie; na jej stropie leżał płat przepalonej ziemi 57	2,5Y 5/3	57, 2	66, 64, 67,31	F
61	80	3	X=91-96; Y=98-102	Warstwa z przykrawędziowej części grodziska; górne wypełnisko rozcierające się w formie nieregularnego pasa ponad niższymi wypełniskami płytka rowu 80, który może być kontynuacją silnie się wypłycającego się w części środkowej Wykopu 3 rowu 98, ponad którego górnymi wypełniskami także się rozciera; twarda, piaszczysta, pylasta ziemia z wyraźną domieszką żwirków; ciągnęła się nieregularnymi pasem o szer. ok. 1, 6 m; miała do 0,2 m miąższości; z jej stropu wystawały liczne niewielkie kamienie 63, które przykrywały	10YR 5/2; 10YR 7/3	11=15, 7	63, 65, 92, 90, 74	F
62	-	2	X=100,88-102; Y=121-123	Calec; warstwy gliny w północnej części grodziska	5Y 4/2	59	calec	calec
63	80	3	X=91-96; Y=98-102	Depozyt kamieni z płytka rowu 80; niewielkie kamienie otoczakowe, śr. 5-15 cm, leżące na odcinku ok. 3 m i szer. 1-2 m		65, 61	68,69, 74	E
64	-	4	X=87-88,3; Y=119,5-122,3	Warstwa z NW części grodziska z obszaru płytka zagłębia terenu; miąższość 0,1-0,15 m; nieregularny oval o dł. ok. 3 m i szer. co najmniej 1,4 m; w jej obrębie znajdowały się liczne, łączące się ze sobą skupiska fragmentów ceramiki; część z nich ewidentnie pochodziły z naczyń rozbitych na miejscu; fragmenty te w większości zachowywały horyzontalny układ polożenia, ale część tkwiła pod różnymi kątami w otaczającej warstwie; była to piaszczysta ziemia z licznymi śladami przepalenia i dużą domieszką węgli drzewnych	2,5Y 4/3; 10YR 2/1 (węgle)	66, 60	67, 88	E
65	80	3	X=91-96; Y=98-102	Depozyt ziemi gliniasto-żwirowej z przykrawędziowej części grodziska; leżał w pasie wypełnisk płytka rowu 80, który może być kontynuacją silnie się wypłycającego się w części środkowej Wykopu 3 rowu 98; nieregularnie ovalny (śr. 1-1,4 m) płat ziemi ponad i pomiędzy kamieniami 63; do 0,2 m miąższości; jego spąg stanowiła przepalona ziemia	10YR 4/3	61	63, 70	E
66	-	4	X=87-88,3; Y=119,5-122,3	Warstwa z NW części grodziska, z obszaru płytka zagłębia terenu; miąższość 0,1-0,17 m; w jej objętości znaleziono liczne fragmenty ceramiki; piaszczysto-ilasta, przemieszana, częściowo popiołowa ziemia z licznymi śladami przepalenia (śladami ewentualnych bierwon) i dużą domieszką węgli drzewnych	10YR 4/2; 10YR 2/1 (węgle); 2,5Y 6/4	60	64, 67, 76, 75, 88	F

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne x,y/N,E	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	Faza	
					Znajduje się pod	Znajduje się nad		
67	-	4	X=87-88,3; Y=119,5-122,3	Warstwa spalenizn z NW części grodziska, z obszaru płytkiego zagłębiania terenu; miąższość 0,1-0,17 m; niregularny oval lub pas o dł. ok. 4 m i szer. co najmniej 1,6 m; w jej stropie znajdowały się liczne, łączące się ze sobą skupiska fragmentów ceramiki 64; piaszczysta ziemia z licznymi śladami przepalenia (ślady ewentualnych bierwion) i dużą domieszką węgli drzewnych	10YR 4/2; 10YR 2/1 (węgle); 2,5Y 6/4	64, 66	88	E
68	80	3	X=91-92,6; Y=98,9-102	Niższy depozyt (druga warstwa) kamieni z płytkiego rowu 80, z przykrawędziowej części grodziska; wypełnisko rowu rociągające się w formie pasa; może odpowiadać kamieniom 13 z jego ewentualnej, głębszej kontynuacji, czyli rowu 98; nieduże, 5-15 cm śr., kamienie otoczakowe; w ich obrębie wyróżniało się skupisko, którego kształt sugeruje, że może być związane z zapadiskiem nad dołem posłupowym 82	-	65, 61	69, 78	E
69	80	3	X=91-92,6; Y=98,9-102	Skupisko/warstwa ceramiki; wypełnisko płytkiego rowu 80 z przykrawędziowej części grodziska; depozyt płasko leżących fragmentów ceramiki (podobne do depozytu ceramiki 96 z rowu 98), zajmujące w zwarty sposób obszar o śr. ok. 0,6-0,9 m		68, 61	78	E
70	80	3	X=92,8-93,14; Y=99,96-100,14	Male skupisko fragmentów ceramiki na skraju płata ziemi gliniasto-żwirowej 65 w przykrawędziowej części grodziska	-	65, 61	78	E
71	98	3	X=94-98; Y=99,5-100,7	Wypełnisko stokowe rowu 98 z przykrawędziowej partii grodziska; warstwa przemieszanej, piaszczysto-żwirowej ziemi z dużą domieszką grudek polepy oraz fragmentami ceramiki; do 0,2 m miąższości; leżała pasem o szer. do 1,1 m i dł. 4 m na stoku rowu	10YR 5/2; 10YR 4/3; 10YR 6/1	14	102, 13, 96	E
72	-	3	X=94,9-97,6; Y=98,9-101,6	Obiekt z południowej przykrawędziowej partii grodziska, owalno-kwadratowy w planie; śr. do 2,7 m, gł. kilkanaście cm, łagodne ściany boczne i niemal płaskie dno; wypełniskiem była piaszczysta ziemia 10		10	7	F
73	19=116	3	X=91-98; Y=98-98,4	Wypełnisko górnego starszej fosy 19=116; przemieszana ziemia piaszczysto-gliniasto-żwirowa z białymi wtrątkami węglanu wapnia; miąższość 0,2-0,8 m; wkopany w nią był młodszy rów 98 oraz dół posłupowy 113	10YR 6/2	74, 98, 113	99	A
74	-	3	X=91-94,8; Y=98-99,65	Warstwa z południowej przykrawędziowej partii grodziska; sypka, piaszczysto-pylasta ziemia; młodsza niż wypełniska starszej fosy 19=116, a starsza niż rów 98; miąższość do 0,3 m	10YR 7/2	80, 78, 61, 2	73	B
75	-	4	X=88,3-89; Y=119-121,86	Warstwa z NW części grodziska, z obszaru płytkiego zagłębiania terenu; miąższość do 0,35 m; piaszczysta, częściowo żwirowa ziemia	10YR 6/3; 10YR 6/2; 10YR 5/3	67, 64, 76	88	A
76	-	4	X=88,3-89; Y=119-121,86	Lokalna warstwa z NW części grodziska, z obszaru płytkiego zagłębiania terenu; depozyt ovalnego lub okrągłego kształtu; miąższość do 0,15 m; jednorodna, ilasta ziemia	10YR 6/3; 10YR 6/2; 10YR 5/3	67, 64	75, 88	A
77	94	4	X=87,7-89; Y=122,75-123,92	Wypełnisko obiektu 94; podłużny depozyt piastyczysto-ilastej, częściowo przepalonej ziemi; w jego obrębie znajdowało się podłużne skupisko (91) dużych fragmentów ceramiki oraz kilku kamieni (o śr. 0,1 m); miąższość do 0,2 m	10YR 5/1; 10YR 6/3	58	91, 94	A
78	80	3	X=91-92,6; Y=98,9-102	Niższe wypełnisko z płytkiego rowu 80, z przykrawędziowej części grodziska; może odpowiadać warstwom spalenizny 97 z rowu 98; warstwa przepalonej, twardzej ziemi z licznymi drobinami węgli drzewnych, leżąca w pasie o szer. ok. 0,8 m; ok. 0,1 m miąższości	10YR 5/1; 10YR 5/2; 10YR 2/1	69, 68	79, 74	E
79	80	3	X=91-91,6; Y=100,6-102	Najniższe wypełnisko płytkiego rowu 80 z przykrawędziowej części grodziska; może odpowiadać warstwom spalenizny 97 z rowu 98; warstwa przepalonej twardzej ziemi z płatami polepy na stropie i płatami czarnej spalenizny; do kilkunastu cm miąższości	10YR 6/3; 10YR 2/1	78	80	E
80	-	3	X=91-91,6; Y=100,6-102	Płytki rów z przykrawędziowej części grodziska; szer. ok. 2 m, dł. co najmniej 3 m, gł. ok. 0,4 m; niregularne, pofałdowane dno; usytuowane dokładnie w linii przebiegu głębszego rowu 98, który w jego kierunku wyraźnie się wypłycał; sugerować to może, że obydwa rówy mogą być jednocześnie, za czym przemawia podobieństwo części ich wypełnisk; wypełniskami rowu 80 były: spalenizny 79, przepalona ziemia 78, skupisko ceramiki 69, pas kamieni niższych 68, kamienie wyższe 63, płat gliny 65 oraz warstwa 61		79, 78	73, 106	D
81	82	3	X=91-91,6; Y=100,6-102	Górne wypełnisko zagłębia (zapadiska?) nad dużym dołem posłupowym 82 z przykrawędziowej części grodziska; wypełniało zagłębie w formie łagodnego w przekroju leja, o śr. ok. 1 m i gł. ok. 0,25 m, znajdującego się w obrębie pasa wypełnisk rowu 80; piastyczysta ziemia z drobinami węgli drzewnych	10YR 5/1	78	105, 111	C

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne x,y/N,E	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	Faza	
					Znajduje się pod	Znajduje się nad		
82	-	3	X=91-91,6; Y=100,6 -102	Duży dół posłupowy w przykrawędziowej części grodziska; gł. 1,15 m, śr. 1 m w części górnej, 0,32 m w dolnej; wypełniskami były: warstwa 104 (w dole po słupie), kilka dużych kamieni 111, warstwa obsypki 105 oraz warstwa 81 (w leju zapadliskowym); usytuowany dokładnie w centrum pasa wypełnisk rowu 80	10YR 5/1	104	73	C
83	84	3	X=92,5-94; Y=99,9-100,7	Wypełnisko ewentualnego płytkego zagłębiania 84 w obrębie górnych wypełnisk rowu 98; płat ziemi gliniastej, zbitiej; podłużny, nieregularnie owalny kształt w planie stropu, o dł. co najmniej 1,2 m i szer. do 0,7 m; w spągu widoczne skupisko ceramiki 70; mógł być także kontynuacją warstwy 14 z wypełniskiem stokowych rowu 98	10YR 3/3	84	84	E
84	-	3	X=92,5-94; Y=99,9-100,7	Ewentualne płytke zagłębianie w dnie rowu 80 (z wypełniskiem gliniastym 83)		83	13	E
85 = 86	98	3	X=94-97,9; Y=98-99,3	Pas spalenizn i ślady pojedynczych spalonych belek; Ciągnęły się wzduł południowej granicy rowu 98, równolegle do jego stoku; szer. ok. 0,3 m, dł. 4 m, gr. 0,1-0,2 m; prawdopodobnie są to pozostałości spalonych konstrukcji ściany znajdującej się za południową granicą rowu 98; ich pozostałość w Wykopie 1 mogły być warstwy popiołów 16; w Wykopie 3 ślady spalonych belek układają się prostopadle do osi rowu, tworząc równolegle do siebie pasy (szer. 0,1 -0,2 i dł. 0,2- 0,3 m); podobne ślady spalonych belek (89) widoczne były wyżej, w warstwie 90	10YR 2/1	90	108	E
87	93	4	X=88-89; Y=125,4-127,5	Wypełnisko obiektu 93; podłużny depozyt przepalonej ziemi z żyłkowaniami i popiołowymi przebarwieniami; zawiera kilka przepalonej kamieni oraz kilka fragmentów ceramiki; miąższość do 0,2 m	10YR 4/2; 10YR 3/3; 10YR 6/2	58	93	A
88	-	4	X=87-89; Y=119-128	Warstwa z NW części grodziska; obserwowańna na odcinku 9 m w pasie wykopu o szer. do 2 m; miąższość do 0,2 -0,3 m; ziemia piaszczysta	10YR 6/3; 10YR 3/3; 10YR 5/6	93, 94, 58	95	A
89	98	3	X=94-97,9; Y=98-99,2	Ślady pojedynczych spalonych belek; ciągnęły się wzduł południowej granicy rowu 98, prostopadle do jego stoku; do 0,1 m średnicy; kilka takich spalonych belek widocznych było w obrębie wypełniska 90 rowu 98; prawdopodobnie są to pozostałości spalonych konstrukcji	10YR 2/1	90	85=86	E
90	98	3	X=94-100; Y=98-99,2	Jedno z górnych wypełnisk rowu 98 z krawędziowej partii grodziska; warstwa z glinami ziemią gliniasto-piaszczysto-zwierowej; do 0,45 m miąższości; w jej objętości tkwiło prostopadle do osi rowu kilka spalonych elementów drewnianych 89 o dł. 0,1 -0,4 m i szer. ok. 8 cm; w obrębie tej warstwy widoczne były także ślady większych spalonych elementów (109) o podobnej orientacji	10YR 5/6; 10YR 5/2	92, 61, 7, 2	85=86	E
91	94	4	X=87,9-89; Y=122,95-123,55	Niższe wypełnisko obiektu 94; podłużny depozyt licznych dużych płasko leżących fragmentów ceramiki oraz kilku kamieni (o śr. 0,1 m); miał co najmniej 1 m długości oraz ok. 0,5 m szer.		77	91, 94	A
92	98	3	X=94-100; Y=98-100,2	Jedno z górnych wypełnisk rowu 98 w krawędziowej partii grodziska; warstwa jednorodnej ziemi gliniastej z niewielkimi, małymi kamyczkami, fragmentami ceramiki i drobinami węgli drzewnych; do 0,55 m miąższości; zaledwa wzduł osi rowu, szerokość na 1,1 -1,3 m pasem	10YR 5/4	61, 11=15, 7	90, 14, 71, 102, 13, 96, 97	E
93	-	4	X=88-89; Y=125,4-127,5	Płytki obiekt z NW części grodziska; podłużny; co najmniej 1 m dł., 1,2 m szer. i do 0,2 m gł.; dno nieregularne, ściany boczne łagodnie rochylone; wypełniskiem była przepalona piaszczysta ziemia 87 z kilkoma przepalonejmi kamieniami oraz fragmentami ceramiki; miąższość do 0,2 m	10YR 4/2; 10YR 3/3; 10YR 6/2	87	88	A
94	-	4	X=87,9-89; Y=122,95-123,55	Nieduży obiekt w NW części grodziska na krawędzi płytkego zagłębia terenu; podłużny; jego wypełniskami były przepalone ziemia 77 oraz depozyt licznych, dużych, płasko leżących fragmentów ceramiki 91; co najmniej 1 m dł. oraz ok. 0,9 m szer.		91, 77	88	A
95	-	4	X=87-89; Y=119-134	Calec. Piaszczysty i piaszczysto ilasty calec z NW części grodziska (z jego wewnętrznego obszaru przykrawędziowego i krawędziowego) z wykopu nr 4		88	calec	calec
96	98	3	X=94,1-97,9; Y=99,2-100,48	Warstwa fragmentów ceramiki; jedno z niższych wypełnisk rowu 98 ; pokład ceramiki szer. 1 m, leżący na dnie i stoku rowu, na odcinku ponad 4 m, pod i między warstwą kamieni 13 oraz polepy 102 i popiołów 108, na i między spaleniznami 97	5YR 5/4	13, 102, 108,	97, 110	E

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne x,y/N,E	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	Faza
					Znajduje się pod	Znajduje się nad	
97	98	3	X=94-97,7; Y=98,4-100,3	Dolne wypełnisko rowu 98; pas przepalonej ziemi, wysyconej drobinami węgli drzewnych, leżący na odcinku 4 m, na dnie i częściowo na obu zboczach rowu	10YR 2/1	96, , 13, 102	107, 110
98	-	1, 3	X=94-101; Y=98-100,5	Głęboki rów w południowej krawędziowej partii grodziska, przebiegający zgodnie z linią krawędzi grodziska; miał do 0,9 m gł., ok. 1, 8 m szer. i co najmniej 7 m dł.; wypłycał się w stronę W; być może jego kontynuacją był płytki rów 80. z Wykopu 3, który sytuował się dokładnie w jego dłuższej osi; w obserwowanej części obiekt miał kolebkowy w przekroju kształt z lukowatym, średnio stromym stokiem północnym oraz stokiem południowym zamkniętym przez warstwę stojącą 109, która jest prawdopodobnie reliktem rzędu słupów drewnianych lub ściany, oddzielającej opisywany rów od ewentualnego wału usytuowanego na krawędzi grodziska; wypełniskami były: żwirowo-ilasta ziemia 110, warstwa gliny 107, warstwa spalenizn 97, warstwa ceramiki 96, warstwa kamieni 13, warstwa polepy 102, popioły 108 oraz ślady spalonych belek i pas spalenizny 85=86 (pozostałość obalonej ściany lub pomostu nad rowem), gliniasta warstwa 90 i glinasto-piaszczysta ziemia 92		110, 107	103, 106
99	19=116	3	X=94-96,5; Y=98-98,4	Dolne wypełnisko starszej fosy 19=116 z południowej krawędziowej partii grodziska; warstwa niejednorodnej, piaszczysto-żwirowej i piaszczysto-gliniastej ziemi, częściowo przepalonej - z domieszką popiołów; oddzielona była od wypełnisk młodszego rowu 98 warstwą stojącą 109, która jest zapewne reliktem spalonej (ślady spalenizny 85=86) drewnianej palisady stanowiącej północną granicę tego rowu; miała miąższość do 0,4 m	7,5YR 5/4; 2,5Y 6/1	73, 109	19=116
100	101	3	X=93,8; Y=99,35-99,7	Wypełnisko dołu posłupowego 101; piaszczysta, nieco tylko ciemniejsza od otoczenia ziemia	2,5Y 6/6	98	101
101	-	3	X=93,8; Y=99,35-99,7	Dół posłupowy w strefie przykrawędziowej w południowej części grodziska; ok. 0,35 m śr. i co najmniej 0,4 m gł.; ściany niemal pionowe, dno zwężające się lekko; wypełniskiem była piaszczystaziemiaiv100		100	calec
102	98	3	X=96,06-97,64; Y=98,3-100	Dolne wypełnisko rowu 98; nierregularnego kształtu depozyt przepalonej polepy i przeprążonej ziemi, leżący na odcinku 2 m na dnie i częściowo na obu zboczach rowu; miąższość do kilku cm	5YR 5/8	108, 71	13, 96, 97
103=40	-	1, 3	X=94-101; Y=90,7-103	Calec; warstwy gliny w krawędziowej części południowej partii grodziska; widoczna na odcinku 9,4 m; w strop poziom tej gliny w kopalni były starsze fosy 37 i 19 oraz częściowo młodsza 98	7,5YR 4/4	24, 21	calce 41, 53...
104	82	3	X=91,75-91,9; Y=100,25-100,6	Wypełnisko ślądu po słupie po dole posłupowym 82 usytuowanym w strefie przykrawędziowej w południowej partii grodziska; piaszczysta, sypka ziemia z kilkoma dużymi kamieniami 111, które zapewne pierwotnie stanowiły obstawę słupa	10YR 5/4	111, 105, 81	82
105	82	3	X=91,40-92,05; Y=100,06-100,7	Wypełnisko dołu posłupowego 82 w strefie przykrawędziowej w południowej partii grodziska; piaszczysta ziemia z drobnymi kamikami oraz dużymi kamieniami 111, które zapewne pierwotnie stanowiły bóstawę słupa w dole	10YR 4/6	81	111, 104, 82
106	-	3	X=91-96,8; Y=100,5-103	Piaszczysty calec na północ od rowu 98	2,5Y 6/6; 10YR 8/3	11=15	40=103
107	98	3	X=94-99,3; Y=99,7-100,75	Gliniasto-popiołowa warstwa stokowa w rowie 98, na jego północnym stoku i częściowo poza nim; miąższość do kilkunastu cm; ciągnęła się pasem o dł. ponad 5 m i szer. 1-1,3 m; ziemia gliniasta z domieszką popiołów i drobin węgli drzewnych	10YR 6/3; 10YR 6/1	97, 96	110
108	98	3	X=94-97,55; Y=98,5-99,4	Warstwa popiołów na południowym stoku rowu 98 i częściowo na jego dnie; miąższość do 0,2 m; ciągnęła się pasem o dł. ok. 3,5 m i szer. do 0,9 m; popiołowa ziemia z domieszką drobin węgli drzewnych	10YR 7/1	85=86,	102, 109
109	98	3	X=94-96,2; Y=98,5-98,6	Warstwa stojąca - ograniczająca od południa wypełniska rowu 98; prawdopodobnie relikty palisady lub ściany drewnianej oddzielającej rów od ewentualnego wału na krawędzi grodziska; miąższość do 0,7 m; tworzyła w planie nieregularny pas ziemi piaszczystej i piaszczysto-popiołowej, o szer. 0,15-0,4 m i dł. ponad 2 m. W przekroju manifestowała się w postaci szarych, pionowych, równoległych do siebie pasm, o szer. ok. 0,15 cm i wys. do 0,3 m	10YR 6/3; 10YR 6/1	108,85=86,	110

Tabela 1. Ciąg dalszy

Numer jednostki	Numer obiektu	Numer wykopu	Współrzędne x,y/N,E	Opis jednostki stratygraficznej	Barwa (Munsell)	Pozycja stratygraficzna	Faza	
					Znajduje się pod	Znajduje się nad		
110	98	3	X=94-98; Y=98,2-99,8	Najniższe wypełnisko rowu 98; miąższość do 0,3 m; tworzyła w planie nieregularny pas twardej, piaszczysto-żwirowej ziemi; ok. 1,5 m szer. i ponad 4 m dł.	10YR 6/6; 10YR 6/3	108, 107	98	D
111	82	3	X=91,45-92,0; Y=100,1-100,65	Kamienie w wypełniskach dołu posłupowego 82, które zapewne pierwotnie stanowiły obstawę / umocnienie słupa w dole; tkwiły na różnych głębokościach zarówno w obrębie warstwy obsypki 105, jak i wypełniska 104 dołu po słupie		105, 81	104, 82	C
112	113	3	X=91,7-92,3; Y=98,3-98,8	Niższe wypełnisko połu posłupowego 113 w strefie krawędziowej południowej partii grodziska; jednorodna piaszczysta ziemia o miąższości 0,75 m	7,5YR 5/4	114	113	C
113	-	3	X=91,6-92,35; Y=98,25-98,9	Dół posłupowy w strefie krawędziowej południowej partii grodziska; 0,65 m śr., 0,9 m gł.; jego wypełniskami były; ziemia 112 oraz warstwa 114; dno obiektu było niemal płaskie, ściany boczne pionowe, rozchylające się minimalnie dopiero blisko stropu; obiekt bardzo podobny do leżącego 1,3 m na północ od niego dołu 82; obydwa mogły stanowić część jakiejś konstrukcji młodszej od starszej fosy 40=116, ale starszej od rowu 98		112	73	C
114	113	3	X=91,6-92,35; Y=98,25-98,9	Wypełnisko dołu posłupowego 113 w strefie krawędziowej południowej partii grodziska; przemieszana, piaszczysta ziemia o miąższości do 0,14 m	2,5Y 5/2	2	112	C
117	-	1	X=100; Y=81,66-83,5	Podhumusowa warstwa na południowym stoku grodziska; zbitý piasek o miąższości 0,3 m	10YR 4/2	45, 118, 1	48	B
118	-	1	X=100; Y=82,85-88,6	Rozległe zagłębienie bądź płytka obiekt w środkowej partii południowego stoku grodziska; widoczne na odcinku 5,75 m; do 0,38 m gł.; dno nieregularne, pofałdowane, wypłycające się w górnym stoku; wypełniskiem była warstwa szypkiego, zglinionego miejscami piasku 38.		38	39, 117	B
119	120	1	X=100; Y=88,05-88,95	Wypełnisko bardzo płytkego obiektu z górnej partii południowego stoku grodziska (z jej młodszej fazy użytkowania lub całkiem współczesnego); widoczne na odcinku 0,9 m; szypki piasek 119; miał do 0,15 m gł., lagodnie wklęsłe dno przy ogólnym, lagodnie nieckowatym kształcie przekroju	2,5Y 5/3	1	120	F
120	-	1	X=100; Y=88,05-88,95	Bardzo płytka obiekt w górnej partii południowego stoku grodziska (z jej młodszej fazy użytkowania lub całkiem współczesnego); widoczny na odcinku 0,9 m; jego wypełniskiem był szypki piasek 119; miał do 0,15 m gł., lagodnie wklęsłe dno przy ogólnym, nieckowatym kształcie przekroju		119	38, 22	F
121	-	1	X=100; Y=93,9-94,6	Obiekt na południowej krawędzi grodziska (z młodszej fazy użytkowania grodziska); widoczny na odcinku 0,7 m; jego wypełniskiem był przepalone piasek 33, z warstwą popiołu przy dniu obiektu i z domieszką żwirku; miał do 0,23 m gł., niemal płaskie dno przy ogólnym, nieckowatym kształcie przekroju	2,5Y 7/3	33	21, 23	F
122	122	1	X=100; Y=95-96,2	Późny wkop bądź ślad po drzewie; wypełniskiem był szypki piasek 20; obiekt miał gł. do 0,5 m; w przekroju kształt trapezoidalny z małym, niemal płaskim dnem i prostymi rozchylającymi się ścianami bocznymi		20	21, 16	F

ty ceramiki. Stratygraficznie sytuowały się między starszymi a młodszymi rowami, o czym świadczy fakt, że stropowe wypełnisko dołu 82 przykryte było wypełniskami rowu 80, a stropowe wypełnisko 114 dołu 113 przykryte było przez warstwę 74, która odpowiada czasowo przerwie między wykopaniem tych dołów a wykopaniem rowu 80.

Faza D

Kolejna faza odpowiada czasowo wykopaniu rowu 80, którego odpowiednikiem z obszaru stoku grodziska mógł być młodszy rów 37, wкопany w stropy opisanych wcześniej warstw 38, 39 i 23. Miał on 2,36 m szerokości i do 0,6 m głębokości. Jego wypełniskami

były piaszczysto-żwirowe warstwy 36, 35 i 34. Z tego samego okresu pochodzą zaledwające na zapewnionej już fosie 19=116, warstwa 17, depozyty popiołu 16, a także rozdzielająca je, leżąca na południe od nich, popiadowo-spaleniskowa warstwa 21. Wszystkie one tworzyły rodzaj nasypu, szerokiego na 3 m i niskiego, do 0,5 m wysokości. Nasyp ten jest zapewne pozostałością spalonych konstrukcji drewnianych, palisady – być może podwójnej, będącej przedpolem wykopanego tuż na północ od nich rowu 98, zidentyfikowanego w Wykopie 3.

Rów 98 miał co najmniej 7 m długości i do 0,9 m głębokości. Od północy wkopany był w calcowe gliniaste (40=103) i piaszczyste (106) podłożę oraz w warstwę gliniasto-żwirową 12. Wypłycał się on ku

zachodowi i ku wschodowi. Jego ścianę południową wyznaczała natomiast pionowa warstwa rozłożonego i spalonego drewna 109. Była ona zapewne pozostałością spalonej palisady, ślady której widoczne są w postaci pionowych ciemnych pasm w południowej ścianie Wykopu 3. Pozostałości te były bądź śladami spalonych elementów ewentualnego pomostu nad omawianym rowem lub też spalonymi elementami moszczenia ewentualnego nasypu wału. Wyraźnie widoczne były tu także pozostałości spalonych belek 85=86, opadłe na południowy stok rowu 98. Dno tego rowu stanowiła jednorodna warstwa piaszczysto-żwirowa 110, w którą częściowo wkopano palisadę 109. W wypełnisku tej warstwy znaleziono trzy fragmenty kości zwierzęcych.

Faza E (destrukcja/pożar)

Ponad warstwą 110, na północnym stoku rowu i częściowo poza nim, zalegała gliniasto-popiołowa warstwa 107. Nad nią znajdowały się cienkie warstwy spalenizny 97, warstwa gęsto ułożonych fragmentów ceramiki grubościennej 96, warstwa kamieni 13, polepy 102 oraz popiołów 108 a także, na północnym stoku, gliniaste i piaszczysto-żwirowe, wysycone popiołem i drobinami węgli drzewnych warstwy 7 i (wyższa) 14. Wszystkie one tworzyły kompleks warstw z dolnych partii rowu, związanych z funkcjonowaniem konstrukcji obronnych grodziska przed pożarem, w momencie samego pożaru oraz ich późniejszą destrukcją (ryc. 17-18). Warstwa fragmentów ceramiki 96 (tabl. 17-24) stanowi jeden z najciekawszych oraz najistotniejszy ze względów badawczych depozyt ceramiki odkryty na tym stanowisku. W jego skład wchodziło łącznie 538 fragmentów ceramiki, zachowanej zarówno w drobnych jak i większych rozmiarów fragmentach. Jest to ponadto najlepiej na tym stanowisku zachowana ceramika, o niewielkim stopniu zerodowania. Udało się tu odnaleźć kilka naczyni kompletnych, bądź zachowanych w stopniu umożliwiającym ich dokładną rekonstrukcję. W skład tego depozytu weszły zarówno naczynia cienkościenne niewielkich rozmiarów, jak również większe naczynia o grubszach ścianach, a także duże, grubościenne naczynia (ryc. 19-20). Wyżej leżące, grubsze, piaszczysto - gliniaste i piaszczysto - żwirowe warstwy (90 i 92) z wypełniska tego obiektu, przykrywały warstwy znisszczeniowe z jego dna i zboczy. Omawiany rów w kierunku zachodnim czytelny był o wiele słabiej - w dwóch, poprzecznych do jego przebiegu przekopach, natomiast jego wypełniskami były jasne piaszczyste ziemie, przemieszane, bardzo podobne do warstw calcowych. Jak się wydaje, kontynuując w kierunku zachodnim rowu 98 był płytzy i mniej regularny rów 80, który biegł dokładnie po linii osi dłuższej rowu 98. Miał on formę długiego na co najmniej 3 m, szerokiego na około 2 m oraz głębokiego do 0,4 m zanikającego ku południu i wschodowi za-

Ryc. 17. Stary Folwark, st. 1. Rów 98 z warstwami spalenizny 97, skupiskiem ceramiki 96 i warstwą kamieni 13 (fot. D. Wach)

Ryc. 18. Stary Folwark, st. 1. Rów 98 z z warstwami spalenizny 97, skupiskiem ceramiki 96 i warstwą kamieni 13 oraz polepą 102 (fot. D. Wach)

Ryc. 19. Stary Folwark, st. 1. Ceramika *in situ* w obrębie depozytu 96 (fot. D. Wach)

Ryc. 20. Stary Folwark, st. 1. Ceramika *in situ* w obrębie depozytu 96 (fot. D. Wach)

Ryc. 21. Stary Folwark, st. 1. Bruki kamienne w Wykopie 3 (fot. D. Wach)

głębienia w warstwach calca 106, warstwie 74 oraz wypełnisku 73 starszej fosy 19. Jego wypełniska były bardzo podobne w charakterze do wypełnisk rowu 98. Jego dno stanowiła przepalona warstwa 79 oraz podobna, wysycona drobinami węgli drzewnych i popiołu warstwa 78. Na niej spoczywały analogiczne do warstwy ceramiki 96, skupiska licznych fragmentów grubościennej ceramiki 69 i 70 (tabl. 13:10-11; 14). Na nich z kolei leżały warstwy kamieni 68 i 63 (ryc. 21). Ceramika występująca w wypełniskach rowu 80 wykazuje znaczące analogie do ceramiki z warstwy 96. Zwraca natomiast uwagę dużo gorszy stan jej zachowania; w przypadku jednostki 69 przeważają fragmenty ceramiczne silnie zerodowane. Łącznikiem między wypełniskami obu rowów może być płat gliniastej ziemi 83, który wydaje się odpowierać warstwie 14 z rowu 98, a który zachodził częściowo na skupisko ceramiki 70 i skraj warstwy 78 z rowu 80. W przestrzeni między obu rowami zalegał lokalny niewielki płat gliniastej ziemi z kamieniami 65.

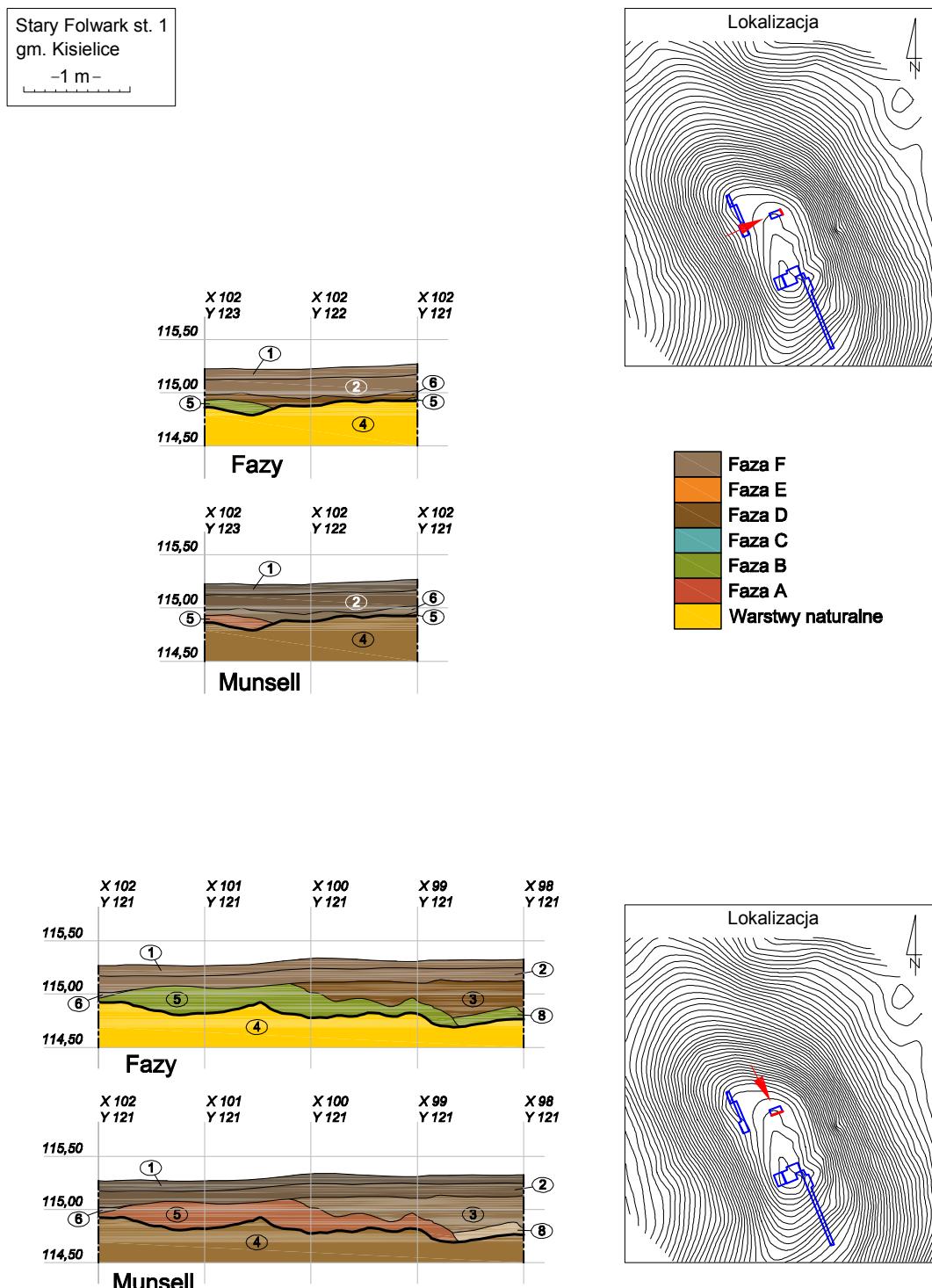
Faza F (akumulacja/niwelacja/obiekty późne)

Ponad wypełniskami obu rowów leżały, częściowo odzwierciedlając ich przebieg, szeroki do około 1,6 m, nieregularny pas szaro-brązowej (10YR 5/2) ziemi 61 z domieszką żwirków. On z kolei od północy przykryty był późnymi, jasnymi, piaszczystymi warstwami 11=15 oraz leżącą na nich warstwą 7. W strop tej ostatniej wkopany był owalno-kwadratowy w planie płytki obiekt 72 o średnicy do 2,7 m oraz głębokości do kilkunastu cm. Całość pokrywała warstwa podhumusowa 2 oraz humus leśny 1.

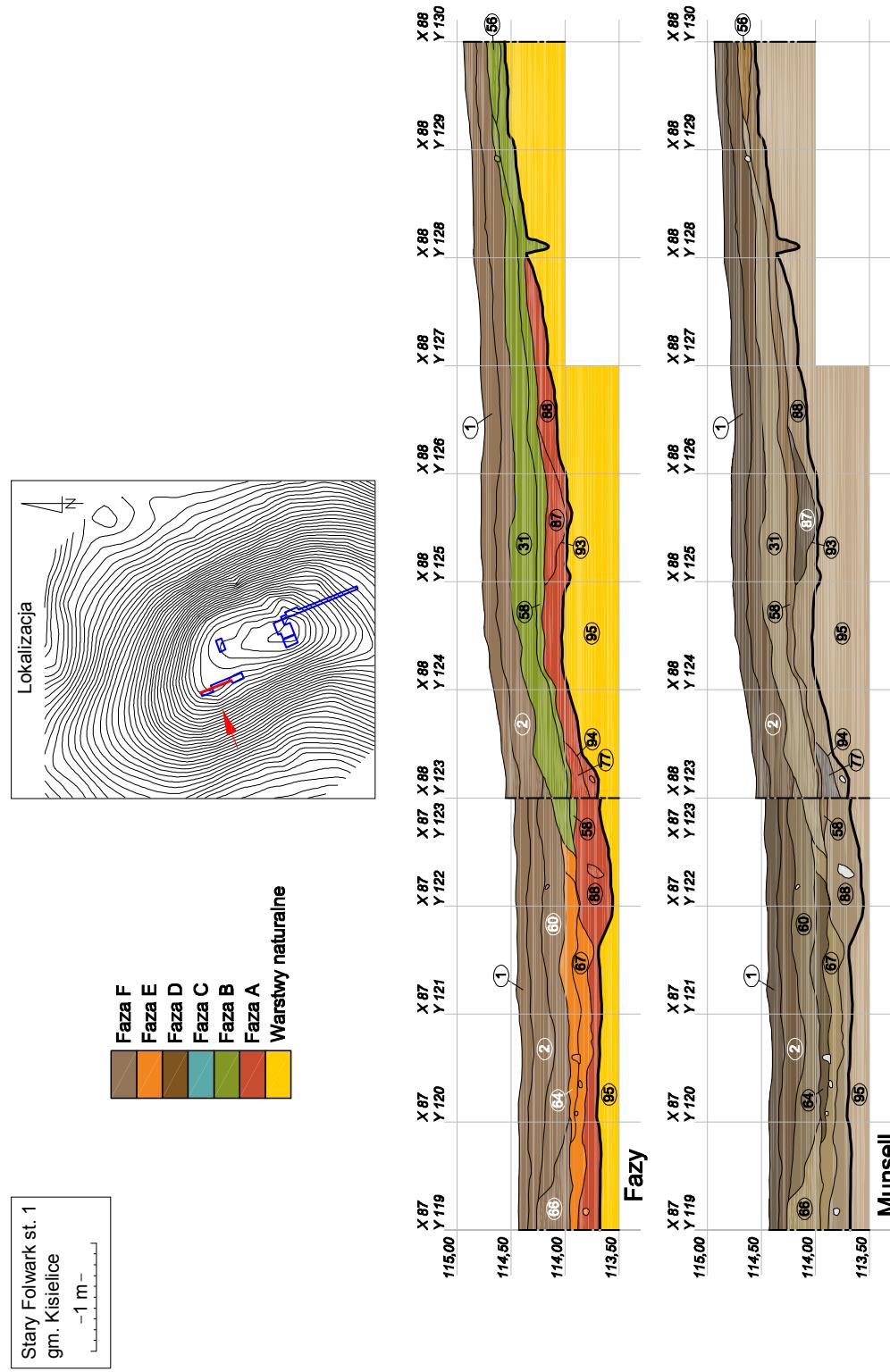
Z podobnego, późnego, horyzontu czasowego co obiekt 72 mogą pochodzić także małe obiekty znajdujące się bezpośrednio pod humusem na krawędzi i na stoku południowym grodziska. Były to: trapezowaty w przekroju obiekt 122, o głębokości do 0,5 m, z ciemnym piaszczystym wypełniskiem 20, położony na krawędzi grodziska, który niszczył strop warstwy 21, oraz płytki obiekt 120 z wypełniskiem 119, usytuowany na południowym stoku.

WYKOP 2 (ryc. 22)

W Wykopie 2 stwierdzono, że płytka położonym, na głębokości około 0,4-0,5 m, calcem w tej części grodziska jest opadająca ku zachodowi warstwa oliwkowo-szarej (5Y 4/2) gliny 62 z poziomem kamieni 59 oraz rozdzielającym ją warstwami czerwonej (2,5YR 4/6) glinki 9 oraz żółtawo-brązowa (10YR 5/6) glina 4. Strop tej ostatniej był mocno pofałdowany, sprawiający wrażenie, iż poddany został naciskom w wyniku deptania po mokrej glinie przez ludzi lub zwierzęta. Tworzył on mniej więcej jeden poziom z częścią stropu wchodzącej pod tę warstwę glinki 9. W stropie obu tych warstw znaleziono fragmenty

Ryc. 22. Stary Folwark, st. 1. Stratygrafia majdanu grodziska widoczna w ścianach Wykopu 2 (oprac. R. Solecki i D. Wach)

Ryc. 23. Stary Folwark, st. 1. Stratygrafia najdwanu grodziska widoczna w ścianie zachodniej Wykopu 4 (oprac. R. Solecki i D. Wach)

ceramiki, co wyznacza je jako horyzont pierwotnego użytkowania tego miejsca. Powyżej, w nierównościach stropu calca 4 leżała od wschodu warstwa gliny 5 oraz, od zachodu, gruba do 0,15 m warstwa jasnego, pylastego piasku 8. Nad nimi od zachodu zalegała kolejna, nieco ciemniejsza warstwa piaszczysta 3 o grubości do 0,25 m oraz od wschodu, cienka (grubości do 0,1 m) warstwa jasnego piasku 6. Całość przykrywała piaszczysta podhumusowa warstwa 2 oraz humus leśny 1. W Wykopie 2 odnotowano łącznie nieco ponad 40 drobnych, zniszczonych fragmentów ceramiki.

Trudno stwierdzić, do których z opisanych wcześniej faz użytkowania grodziska zaobserwowanych w Wykopie 1 i 3 należy zaliczyć nawarstwienia z Wykopu 2. Na podstawie obserwacji poczynionych w trakcie badań na obszarze Wykopu 2, wydaje się w zasadzie ponad wszelką wątpliwość, iż obszar ten albo nie był intensywnie użytkowany albo jego pierwotna powierzchnia uległa silnej erozji lub niwelacjom.

WYKOP 4 (ryc. 23)

Calcem w tej części grodziska były jasne, piaszczyste i piaszczysto-ilaste warstwy 95. Nad nimi, na przestrzeni 9 m, zalegała opadając ku południu, za wewnętrzną krawędzią grodziska, nadcalcowa, piaszczysta ziemia 88 z ciemniejszymi przebarwieniami, o miąższości do 0,3 m. W jej stropie wkopane były dwa podłużne nieregularne obiekty 93 i 94. Nieregularnie rynnowaty w przekroju, płytki - do 0,2 m, oraz szeroki na 1,2 m obiekt 93, który wykraczał poza granice wykopu, wypełniony był ciemną, piaszczysto-popiołową, częściowo przepalone ziemią 87 z fragmentami bardzo źle zachowanej ceramiki. Odległy od niego o około 2 m ku południu był podobny obiekt 94, którego wypełniskiem było skupisko dużych fragmentów grubościennej ceramiki 91 oraz - leżąca powyżej - ciemna, przepalona, piaszczysta warstwa 77. Ceramika ze skupiska 91 to głównie duże zerodowane fragmenty grubościennej naczyń (tabl. 16: 4-5). Tuż na południe od tego obiektu, na warstwie 88 znajdował się depozyt jasnej (10YR 6/3 i 10YR 6/2) ziemi 75. W zagłębiu stropu tej warstwy leżał depozyt ilastej, jasnej (10YR 4/4) warstwy 76. Powyżej natomiast leżała cienka, do 0,1-0,15 m grubości, ilasto-piaszczysta warstwa ziemi 58 z ciernymi wtrętami i przebarwieniami, swoją północną krawędzią sięgając poza krawędź grodziska, początkowo lekko się wznosząc, a za krawędzią opadając na przestrzeni 8 m. Na samej krawędzi grodziska i na zewnątrz od niej była ona przykryta ilastą brązową warstwą 56, a ku południu leżała pod piaszczystą ziemią jasnobrązową (2,5YR 6/3) 31, osiągającą w części południowej miąższość do 0,3 m.

Zagębiecie terenu, które stało się powodem powiększenia Wykopu 4, okazało się strukturą niezwykle interesującą. Wypełnione było w swej przydennej części przede wszystkim warstwą spalenizny 67 oraz leżącym powyżej depozycem fragmentów ceramiki

i kamieni 64. Ten absolutnie niezwykły depozyt złożony został na specjalnie wyrównanym podłożu, to jest na podciętej od wschodu warstwie 75. Długość obszaru pokrytego ceramiką wynosiła około 3 m, a szerokość co najmniej 1,2 m (część zachodnia depozytu wykraczała bowiem poza granicę wykopu). Składał się on 1478 fragmentów ceramiki różnych typów, zarówno grubo-, jak też cienkościennej, w tym także naczynek miniaturowych. Depozyt ten choć niezwykle liczny, jak oszacowano na podstawie rekonstrukcji wylewów naczyń, składał się z niespełna 50 egzemplarzy różnych naczyń. Nie udało się jednak z tego depozytu pozyskać w zasadzie ani jednego kompletnego naczynia. Było to spowodowane nie tylko znacznym rozdrobnieniem zbioru, ale także stanem zachowania ceramiki; większość zrekonstruowanych średnic naczyń okazała się być zachowana jedynie w nieco ponad 20% SEN. Przeważają tu fragmenty o erozji II i III stopnia (ryc. 24-25).

Ryc. 24. Stary Folwark, st. 1. Depozyt ceramiki w warstwie 64 w Wykopie 4 (fot. D. Wach, oprac. R. Solecki)

Ryc. 25. Stary Folwark, st. 1. Ceramika *in situ* w warstwie 64 (fot. D. Wach)

Pomiędzy, nad i pod fragmentami ceramiki leżały przepalone kamienie oraz warstwy popiołowe. Od południa skraj tego depozytu oraz spalenizn 67 przykryty był przez warstwę piaszczysto-ilastej ziemi 66, tworzącą w narożniku wykopu rodzaj kolejnej skarpy bądź zsuwu, o miąższości dochodzącej do 0,35 m. Ponad stropami tych warstw leżała, lekko zakleszona w centrum, jasnobrązowa (2,5Y 5/3) piaszczysto-pylasta warstwa 60 (o miąższości do 0,25 m), tworząca w planie kształt ovalu. Na jej stropie znajdował się mały (średnicy do 1 m), nieregularnie owalny płat przepalonej ziemi z popiołem 57. Wyżej, na przestrzeni całego wykopu, zalegała natomiast cienka warstwa podhumusowa 2, a nad nią humus leśny 1.

ZNALEZISKA

ANETA CHOJNACKA-BANASZKIEWICZ

Ceramika

Ceramika z wczesnej epoki żelaza

Badania wykopaliskowe prowadzone w roku 20014, na terenie grodziska w Starym Folwarku, st. 1 dostarczyły łącznie 3527 fragmentów ceramiki zabytkowej (tab. 2). Pochodzą one z różnego rodzaju warstw i obiektów, a niemalże połowa, to jest 1478 fragmentów, znaleziona została w obrębie jednego zwartego depozytu (jednostka stratygraficzna 64). Całość materiału stanowi jednolity i zwarty zespół, zarówno pod względem kulturowym jak i chronologicznym, który wiązać należy z kulturą kurhanów zachodniobałtyjskich z wczesnej epoki żelaza. Jedynie dwa fragmenty ceramiki zabytkowej, przybrane części naczyń, zidentyfikowane zostały jako pochodzące z okresu późnego średniowiecza (warstwa 11 i 56).

Typologia naczyń

Analiza form naczyń (ryc. 26) dokonana została na podstawie materiału zachowanego jedynie fragmentarnie, silnie rozdrobnionego i w znacznym stopniu zerodowanego (tab. 3). W toku prac rekonstrukcyjnych udało się pozyskać jednak niewielką grupę - 12 naczyń - zachowanych w całości lub większej części (tabl. 4:18; 5; 6; 16:4; 20:1-2; 21; 22; 23; 24:2). Jedynie na podstawie tego materiału możliwe było ustalenie kształtów i proporcji poszczególnych naczyń. Pod uwagę wzięto kilka podstawowych kryteriów klasyfikacyjnych, przede wszystkim kształt profilu ścianki naczynia, ze szczególnym uwzględnieniem krawędzi wylewu. Uwzględniono także wielkość (średnice wylewu) oraz funkcje, którą naczynia mogły prawdopodobnie spełniać, a także główne cechy technologiczne, takie jak grubość ścianki czy sposób opracowania powierzchni.

W zestawieniu typologicznym nie uwzględniono niewielkich, silnie zniszczonych fragmentów brzegowych o wielkości poniżej 5% zachowanego wylewu.

Zdecydowaną większość typów naczyń znamy jedynie z zachowanych górnych części, jest to na przykład większość naczyń typu IIA. Amfory - naczynia typu IV, choć zachowane w dużej liczbie fragmentów, zrekonstruowane zostały tylko na zasadzie analogii z innych stanowisk z tego okresu. Większość form znana jest z pojedynczych większych bądź mniejszych fragmentów. Natomiast formy zachowane lub zrekonstruowane w całości, takie jak IAa, IIIAf, czy VA, stanowią jedynie pojedyncze egzemplarze, na podstawie których wydzielono odrębne typy bądź podtypy.

Typ I i II – garnki

Typ I (tabl. 18:1-5)

Grupa ta obejmuje naczynia, których główną cechą charakterystyczną jest obecność ornamentu na krawędzi wylewu. W zdecydowanej większości występuje tu ornament podwójnego rzędu wgłębień palcowych, tworzący charakterystyczny wzór zaplatania. W pojedynczych tylko przypadkach pojawia się zdobienie za pomocą załuskiwań paznokciowych, bądź pojedynczego rzędu dołków palcowych. Są to naczynia stosunkowo duże, na ogólnie grubościennie, choć zdarzają się tu pewne wyjątki. Średnice wylewów najczęściej wahają się w granicach 20-28 cm. Sporadycznie tylko występują formy mniejsze, nie przekraczające 20 cm średnicy wylewu oraz formy duże, których średnice wylewów sięgają 40 cm.

Podtyp IA – z ornamentowaną krawędzią wylewu, o starannie zagładzanej powierzchni zewnętrznej (tabl. 8:1-2).

IAa – odmiana o lekko wychylonej górnej części naczynia, łagodnie uwypuklonym brzuścu oraz pogrubionej krawędzi zdobionej ornamentem podwójnego rzędu dołków palcowych (zaplataniem). Wszystkie formy tego typu pochodzą z zespołu zabytków z jednostki stratygraficznej 96.

IAb – odmiana o nieznacznie, łukowato wychyloną górnej części, słabo uwypuklonym brzuścu oraz z wydzielonym owalnym bądź ściętym brzegiem, zdobione ornamentem zaplatania bądź pojedynczym rzędem dołków palcowych. Wystąpiły one w zespołach zabytków z jednostek stratygraficznych 2, 64 i 107.

IAc – odmiana o wyciągniętej krawędzi i brzegach zachylonych do wewnętrz, zdobiona ornamentem zaplatania. Wszystkie formy tego typu pochodzą z zespołu zabytków z jednostki stratygraficznej 64 (tabl. 5).

IAd – odmiana reprezentowana przez jeden egzemplarz dwuuchego garnka, o słabo wyodrębnionym brzuścu, płaskim dnie oraz o brzegach zachylonych do wewnętrz, oraz krawędzi zdobionej załuskiwaniami paznokciowymi (ryc. 27). Fragmenty tego w zasadzie kompletnego, choć silnie rozdrobnionego naczynia wystąpiły w zespołach zabytków z warstw 92 i 96

Tabela 2. Zestawienie ilościowe fragmentów ceramiki z grodziska w Starym Folwarku, st. 1 (oprac. A. Chojnicka-Banaszkiewicz)

Nr Inv.	Jednostka stratygraficzna	Liczba fragmentów ogólna	Ornamentowane	Wyścielane	Zrosztakowane	Obmazywanie	Niekreślone	Ucha	Części przydennne	Liczba fragmentów	Ornamentowane	Gładkie	Wyścielane	Zrosztakowane	Obmazywanie	Niekreślone	SEN	Sztyki	Liczba fragmentów	Wykaz	Dna	Chrono- logia	Pozostała żelaza	Wczesna epoka żelaza	Frumenty przydalone	Fragementy o ujemkach powierchniowych	Typologia				
1	4	2	2	2	2	2	2	2	2	1	13	2	1	3	1	1	1	20	35	192	42	53	6	2	2	2	2				
2	192	11	36	1	1	176	5	48	5	23	18	82						7	11		2										
3	11	1	10	7	1		6		3	2		3																			
5	7			7	1	1	6											5	7		1		1								
7	33	3	15	25	13	3	4	5	1	4								2	7	33	7	16						1			
9	4				4			4											4	4											
10	16	1	4	15	1	5	2	8										8	16		2	6							4		
11=15	80	9	83	1	66	2	27	3	4	9	1	22	2	1	1	1	1	12	14	79	1	14	33	4	3	2	1				
14	61	8	5	43	2	50	10	21	10	10	1	8	1				1	9	61	11	24	15						17			
31	77	1	2		76	1	34	12	7	23								2	10	77	19	35									
34	1				1			1												1	1	1									
38	1			1				1												1	1	1									
48	10	2	1	9	1	5	2		3		2	1						2		2	10	4									
56	4	1	1	12	3			1	2										2	3	1	1									
57	19	2	2	10		16	5	4	5	2	1								1	4	19	9	6								
58	42	4	29	1	1	36	1	12	1	9	7	7	1	1	1	1	3	13	42	16	13	2		1	1						
60	153	7	7	27	1	1	137	7	44	28	17	48	2	6	1	30	6		18	17	153	46	48	1	2						
61	89	4	4	16		79	12	3	2	38	1	23	3	3	3	15	2	1	6	15	89	41	14	4					1		
64	1478	158	39	878	46	1	1265	22	373	4	33	302	553	8	5	44	13	546	34	6	1	55	217	1478	374	471	7	110	18	25	2
65	114	7	4	49	2	101	31	5	48	17	1	3	1	25	3			6	16	114	53	33						4			
66	7	1	4		6	1	2		4									4	7	1	2	1									
67	25	3	2	22	1		22	2	2	6	8		6					4	25		15	4	2	2							
69	151	10	7	52		135	11	6	28	70	31	3	2	1	1	1	1	7	81	151	98	10	2	2	3						
70	35	3	1	10		31	31					1						35		34							36				
71	106	8	6	36	5	2	75	1	17	49	2	7	1	7	13	4	82	9	4	1	5	106	54	22		2	1				
73	28	3	3	12	1		24	3	11	5	2	1	5		1	1	5	5	5	28	3	11	6	1							
77	18	1	1	4		8	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	1	3	4	18	4	18	4	2							
79	4					4	1	1	1	2							1	4	1	4	1	1	1	1							

Tabela 2. Ciąg dalszy

Nr Inv.	Jednostka strukturygraficzna	Liczba fragmentów ogólnych	Liczba fragmentów	Szyjki	Ornamentowane	Wyściecane	Szorstkie	Chropowaczone	Obmazywanie	Niekreszowane	Ucha	Części przydennie	Liczba fragmentów	Liczba róznych naczyni	SEN	Wybrane fragmenty	Rodzaj powierzchni	Dna	Chronologia	Grupy technologiczno-surowcowe	Typologia			
81	8	2	13		4	3	1	1	27	1	12			1	1	1	25	1	1	4	8	4	1	
83	2				1									1						2				
87	46	5	19	1	40														11	2	46	1	30	3
88	1	1	3																1	1				1
91	97	8	2	48	1	80	6	15		41	24	1	7	2	60	7		7	23	97	41	23	10	7
92	49	9	6	63	2	36	4	17	7	7	2	3	3	1			1	1	49	11	21	9	2	5
96	538	121	28	893	45	10	373	23	121	47	5	39	78	83	8	3	23	14	589	8	10	5	82	30
105	4	3	16		1					1									1	4	1	3	2	1
107	1	1	4																1	1			1	
109	3							3						2					2	2	3		1	
110	8	1	2					7		2	1		2					3	1	8	2	2	1	
Suma	3527	399	161	2399	103	24	2922	101	886	89	169	687	86	1005	28	36	121	48	1385	82	22	14	1	250
																			1017	1094	155	284	105	226
																			3525	2	1017	1094	155	284
																			226	125	90	3		

Tabela 3. Fragmentacja i stopień erozji ceramiki z grodziska w Starym Folwarku, st. (oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

Nr inw.	Jedn. strat.	Kategorie wielkościowe [cm]															Stopień erozji			Suma					
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17+	0	I	II	III			
	1			2	1		1												1	3	4				
	2		6	55	68	42	12	9										22	80	90	192				
	3		4	3	3	1													6	5	11				
	5		5	2															2	2	3	7			
	7		1	7	8	10	5	1			1								8	18	7	33			
	9		3	1															4		4				
	10		2	4	6	4													2	7	7	16			
	11=15		1	5	21	20	17	7	4	1	3							1	15	40	25	80			
	14			5	18	19	13	2	2	1	1								37	19	5	61			
	31			9	28	27	9	3	1										3	43	31	77			
	34				1															1		1			
	38				1															1		1			
	48			3	2	3	1	1											1	7	2	10			
	56		1		1	1	1												1	1	2	4			
	57		7	6	2	3	1												9	5	5	19			
	58		8	12	13	3	3	2			1								3	7	15	17	42		
	60		25	62	44	15	5	2											30	68	55	153			
	61		8	29	24	18	5	4		1									1	24	30	34	89		
	64		1	142	308	333	244	178	142	67	29	16	8	5	4	1		1	418	488	571	1478			
	65		2	15	22	23	22	13	7	7	1	1	1						28	60	26	114			
	66		2	3		1	1												3	1	3	7			
	67			1	7	5	2	5	3		1						1		15	6	4	25			
	69		3	30	33	32	19	18	5	6	2	2	1						7	36	108	151			
	70		2	12	9	10	2												20	15		35			
	71			8	12	14	16	18	16	8	7	4	2	1				8	82	13	3	106			
	73		2	16	5	5												1	12	10	5	28			
	77		1	1	6	3	1	2	2	1	1								4	2	12	18			
	79			2	1	1													4		4				
	81			3	3		1	1											7	1		8			
	83			2															2		2				
	87		2	4	14	5	6	6	7	2									31	15	46				
	88			1																1	1				
	91		2	4	19	23	19	7	8	6	4	2	2				1		26	40	31	97			
	92		1	15	11	10	7	3	2									8	29	4	8	49			
	96		2	36	113	110	94	68	31	26	26	12	8	7	2	2	1	83	285	51	119	538			
	105		2	1						1								1	2		1	4			
	107				1															1		1			
	109			1	1		1												1	2	3				
	110					3	1	1	1	1							1			4	4		8		
	Suma	0	30	374	817	801	563	371	254	137	85	42	24	16	7	4	0	2	107	1102	1116	1202	3527		

(tabl. 20:1). Nieco zbliżona forma, jednak o niezdobionej krawędzi oraz uchach mocowanych do krawędzi wylewu wystąpiła na stanowisku w Kątkach, gm. Stary Targ, pow. sztumski².

Ia - odmiana z pogrubionym owalnym brzegiem oraz krótką, wyraźnie zaznaczoną szyjką, zdobione ornamentem zaplatania.

Podtyp IB - z ornamentowaną krawędzią wylewu, słabo wydzielonym brzuścem, powierzchni zewnętrznej niestarannie gładzonej, przecieranej najprawdopodobniej wiązką słomy. Dwa analogiczne egzemplarze:

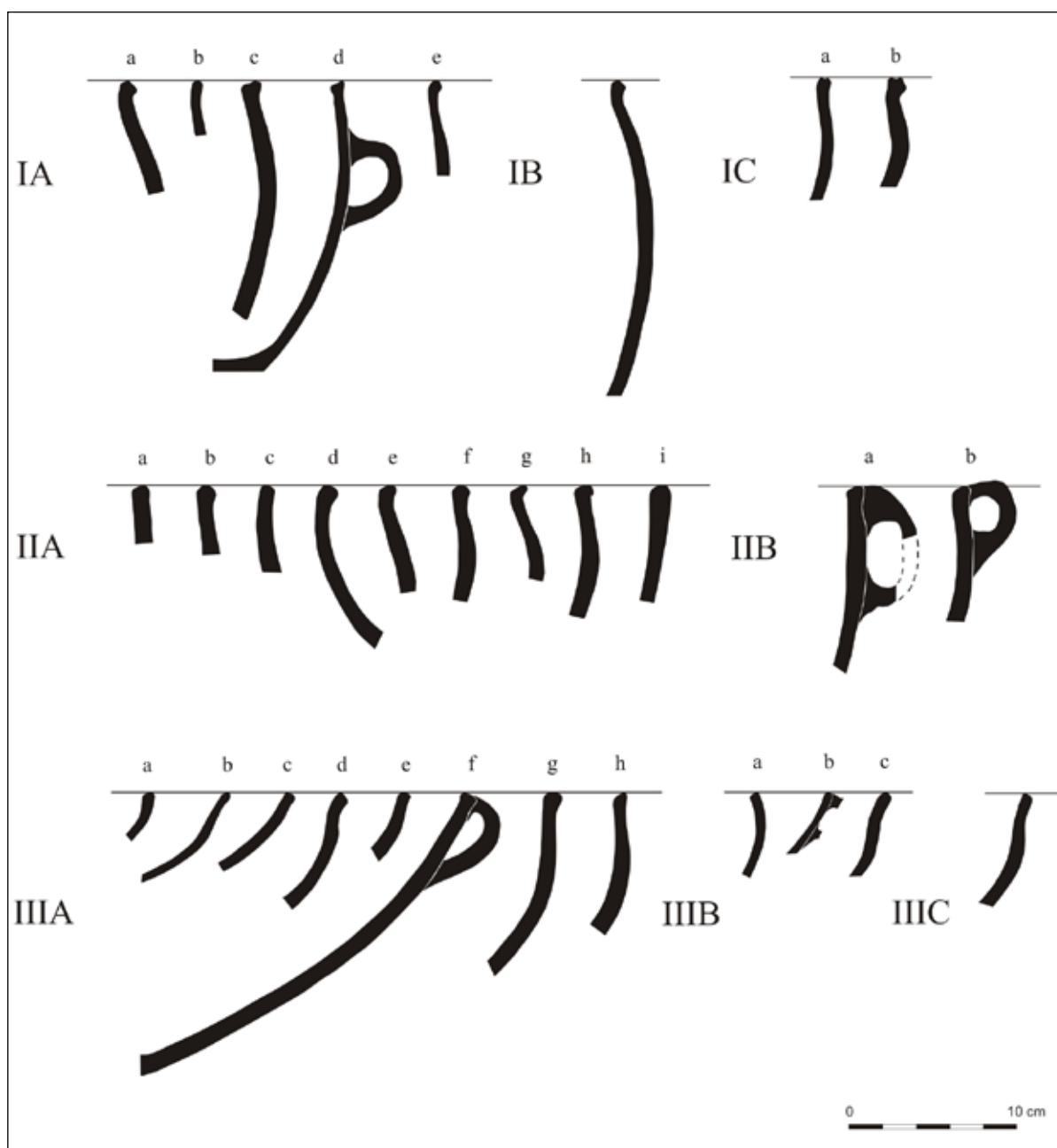
jeden o średnicy niespełna 30 cm, drugi natomiast o połowę mniejszy, wystąpiły w zespole zabytków z jednostki stratygraficznej 96. Ponadto fragmenty naczynia większego znalezione także w jednostkach stratygraficznych 14, 71 i 92 (tabl. 17:9; 19). Jest to forma podobna do typu IV grupy III- odmiany 1 wg M. Hoffmanna³.

Podtyp IC - z ornamentowaną krawędzią wylewu, o powierzchni chropowatonej.

ICa - odmiana o subtelnie esowatym profilu i banistym brzuścu, powierzchni chropowatonej aż pod

² Hoffmann 1999: tabl. 157: 9.

³ Hoffmann 1999: 87.

Ryc. 26a. Stary Folwark, st. 1. Typologia naczyń ceramicznych (oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

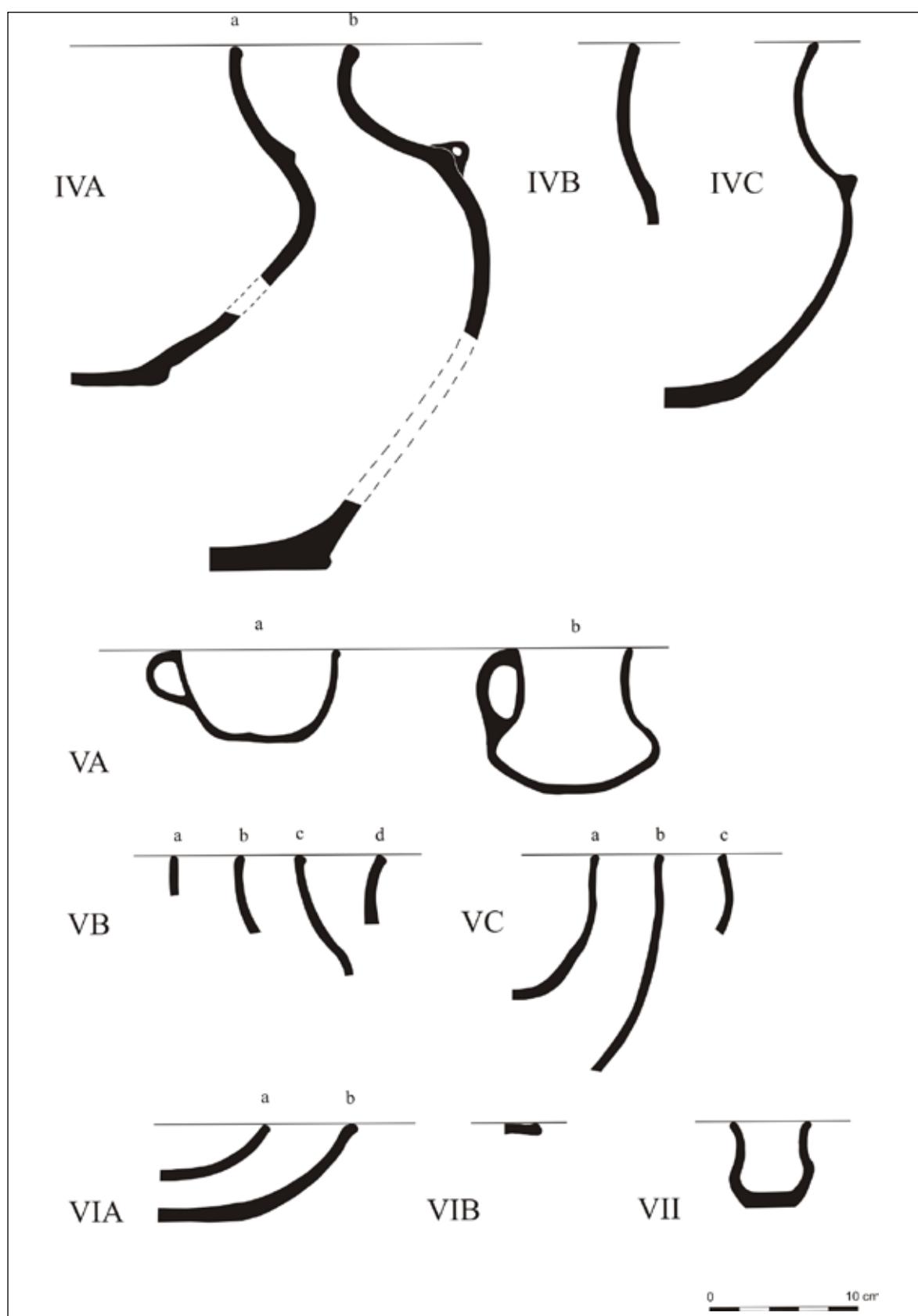
krawędź wylewu, zdobione na krawędzi podwójnym rzędem dołków palcowych. Wystąpiły w zespołach zabytków z jednostek stratygraficznych 64, 66 i 96 (tabl. 7:1). Formy te mogą stanowić analogię do znalezisk z takich stanowisk, jak Pleśno, gm. Bisztynek, pow. bartoszycki⁴, czy b. Warnicker Forst (obecnie Lesnoje w Obwodzie Kaliningradzkim), st. III⁵.

ICb – odmiana o esowatym profilu, z powierzchnią chropowaczą poniżej krótkiej wyodrębnionej szyjki, gładzonej drewnianym narzędziem, z krawędzią zdobioną ornamentem zaplatania. Wystąpiła w zespołach zabytków z jednostek stratygraficznych 64 i 67 (tabl. 7:2). Naczynia tego typu wykazują pewne podobieństwo do form, które wystąpiły na stanowisku w Szurpiłach, gm. Jeleniewo, pow. suwalski⁶.

⁴ J. Okulicz 1973: ryc. 116:b.

⁵ Hoffmann 1999: tabl. 15:3.

⁶ Hoffmann 1999: tabl. 71:5.

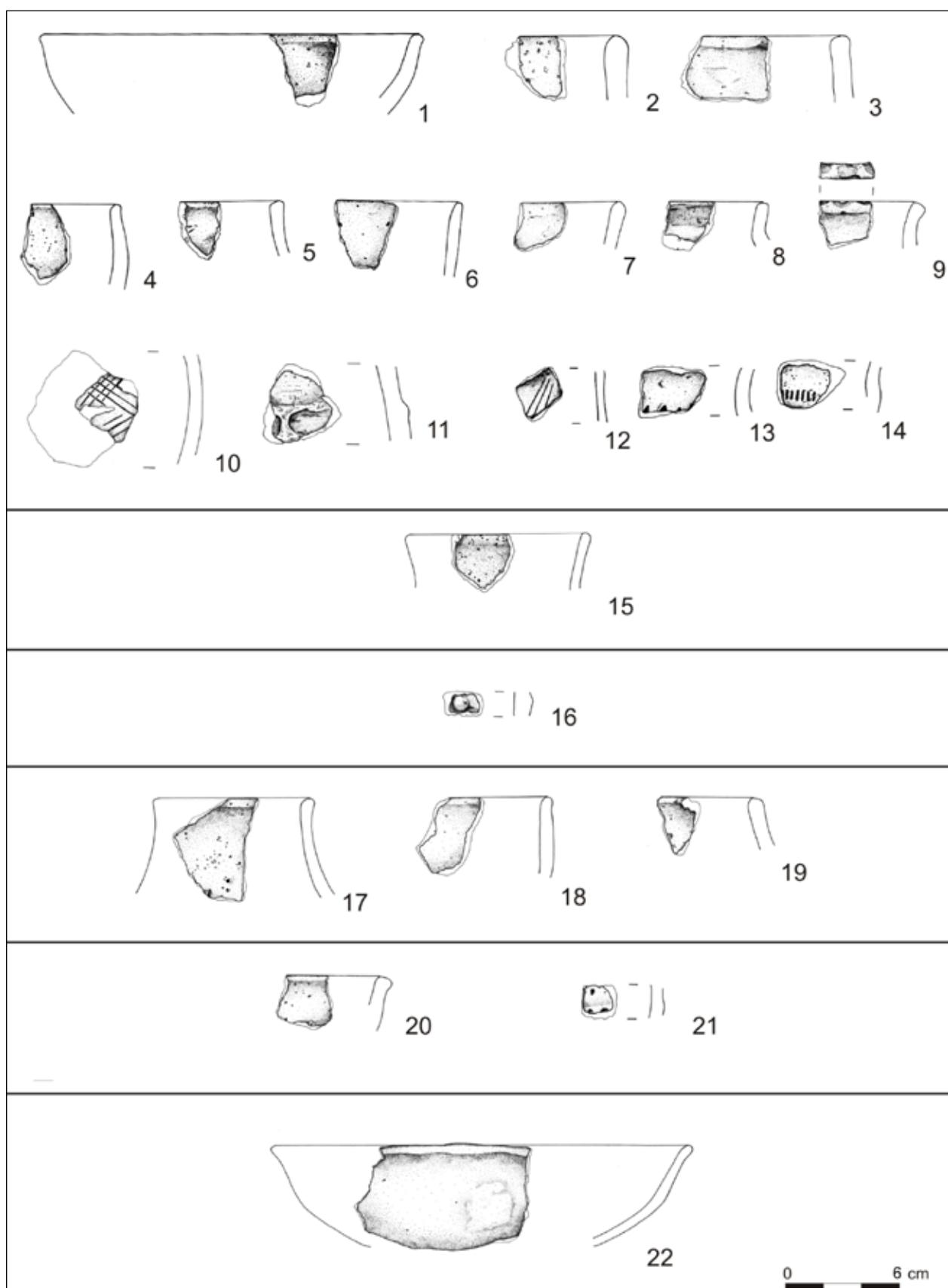

Ryc. 26b. Stary Folwark, st. 1. Typologia naczyń ceramicznych (oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

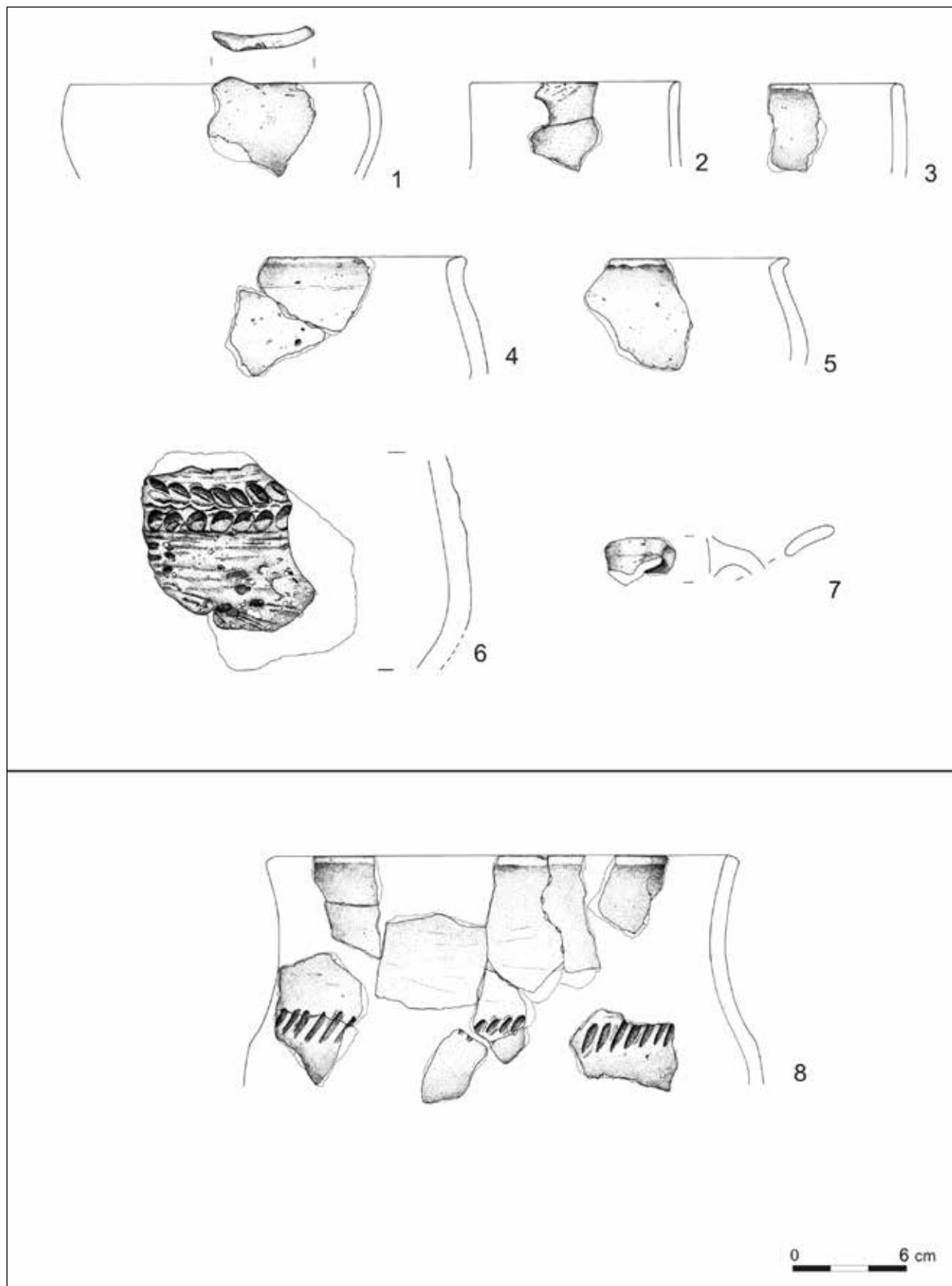
136 Stary Folwark, st. 1

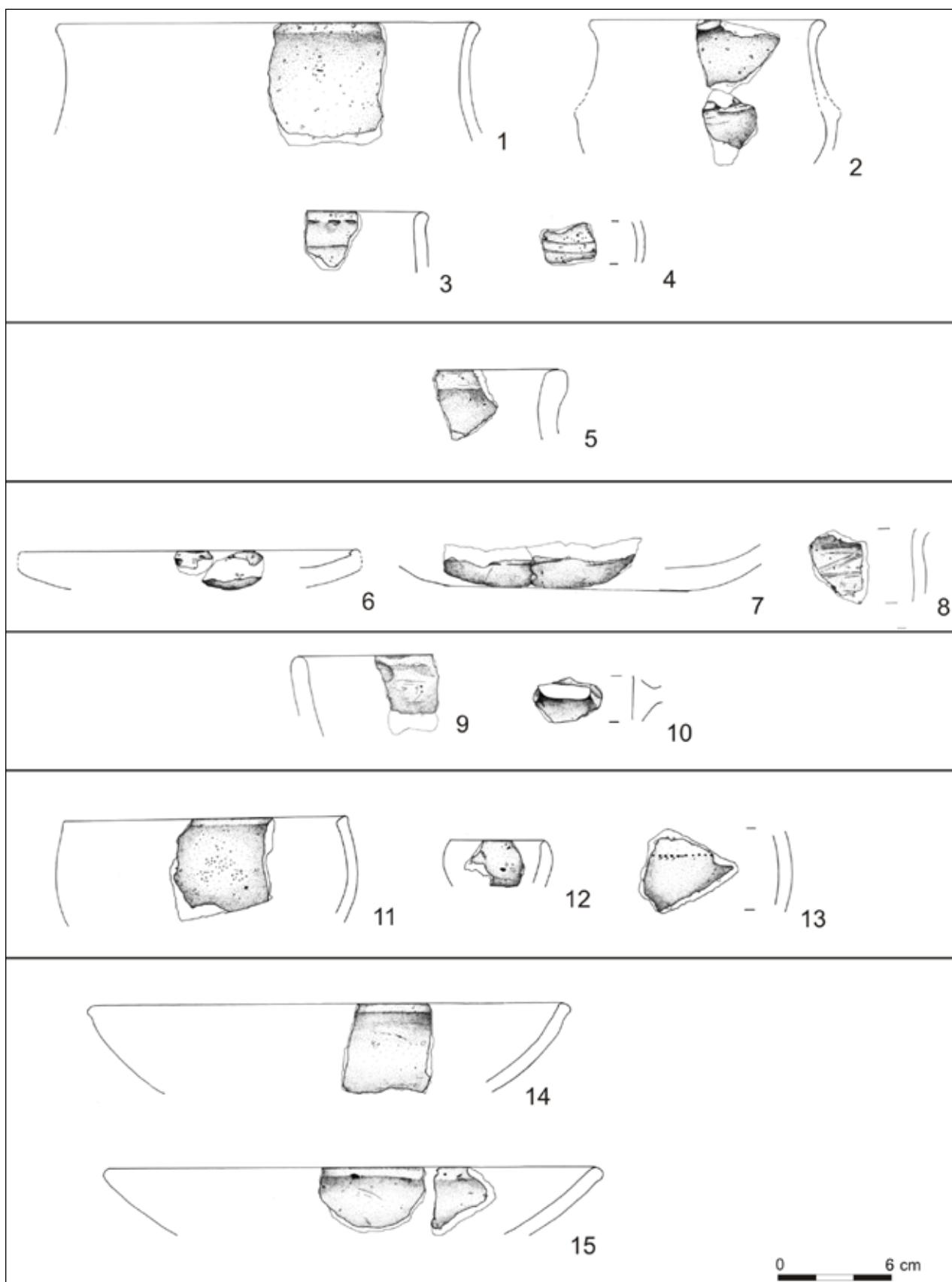
Ryc. 27. Stary Folwark, st. 1. Garnek typu IA, odmiany d z warstw 92 i 96 (fot. R. Solecki)

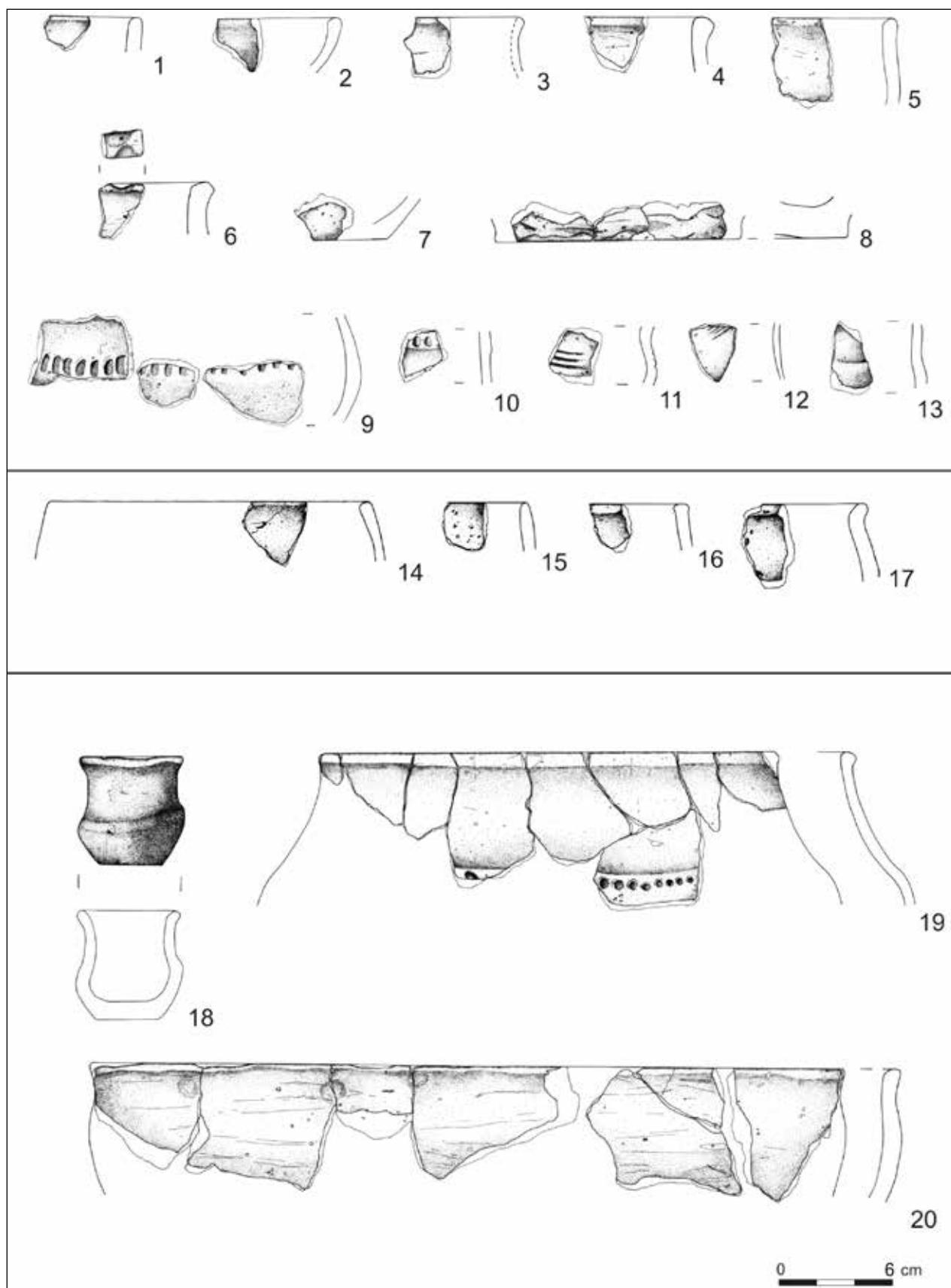
Tablica 1. Stary Folwark, st. 1: 1-14 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 2; 15 - fragment naczynia z jednostki stratygraficznej 3; 16 - fragment ornamentowanego brzuśca z jednostki stratygraficznej 5; 17-19 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 7; 20-21 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 10; 22 - naczynie z jednostki stratygraficznej 11 (rys. A. Chojnicka-Banaszkiewicz)

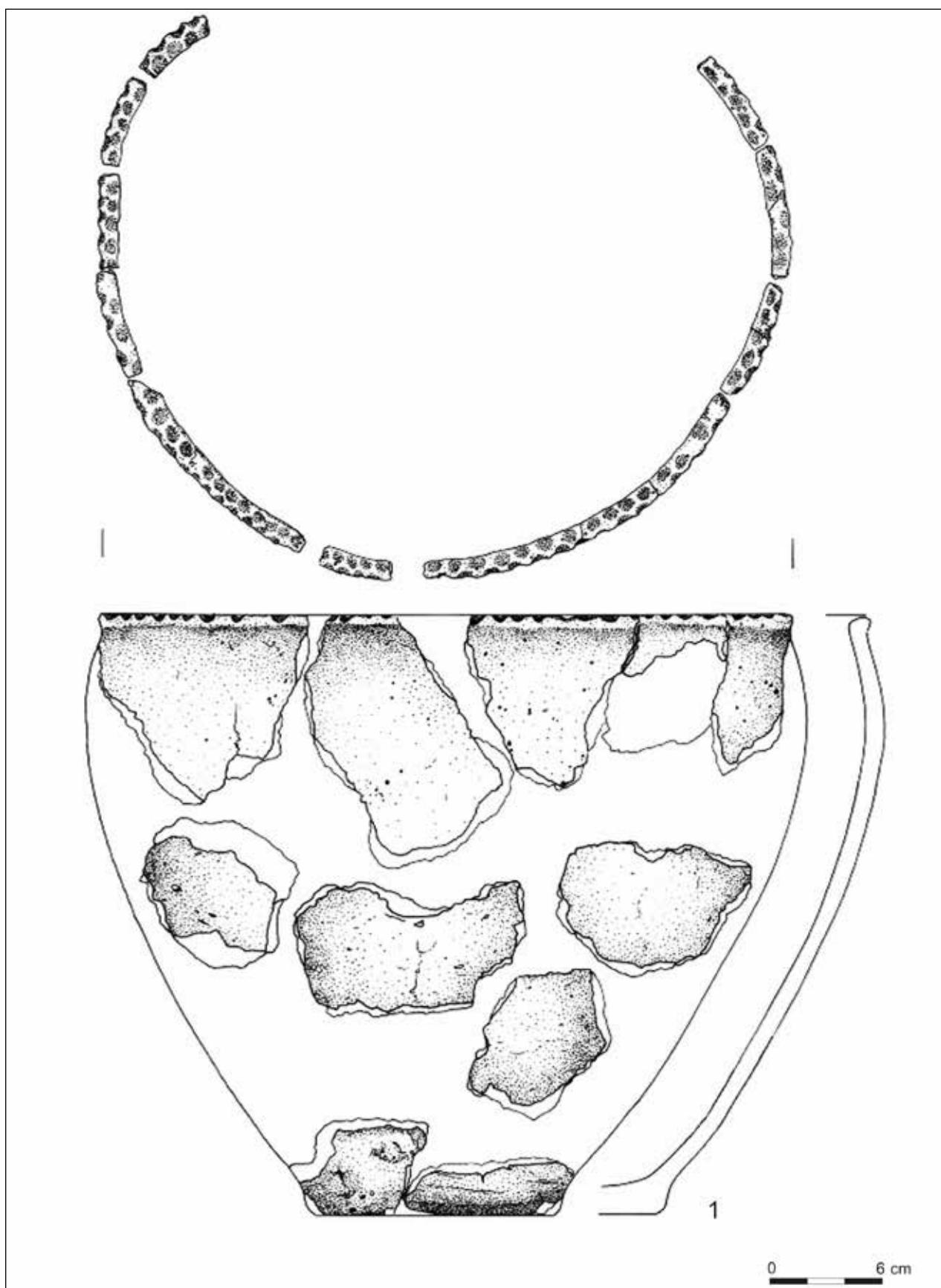
Tablica 2. Stary Folwark, st. 1: 1-7 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 11; 8 - naczynie z jednostki stratygraficznej 14 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

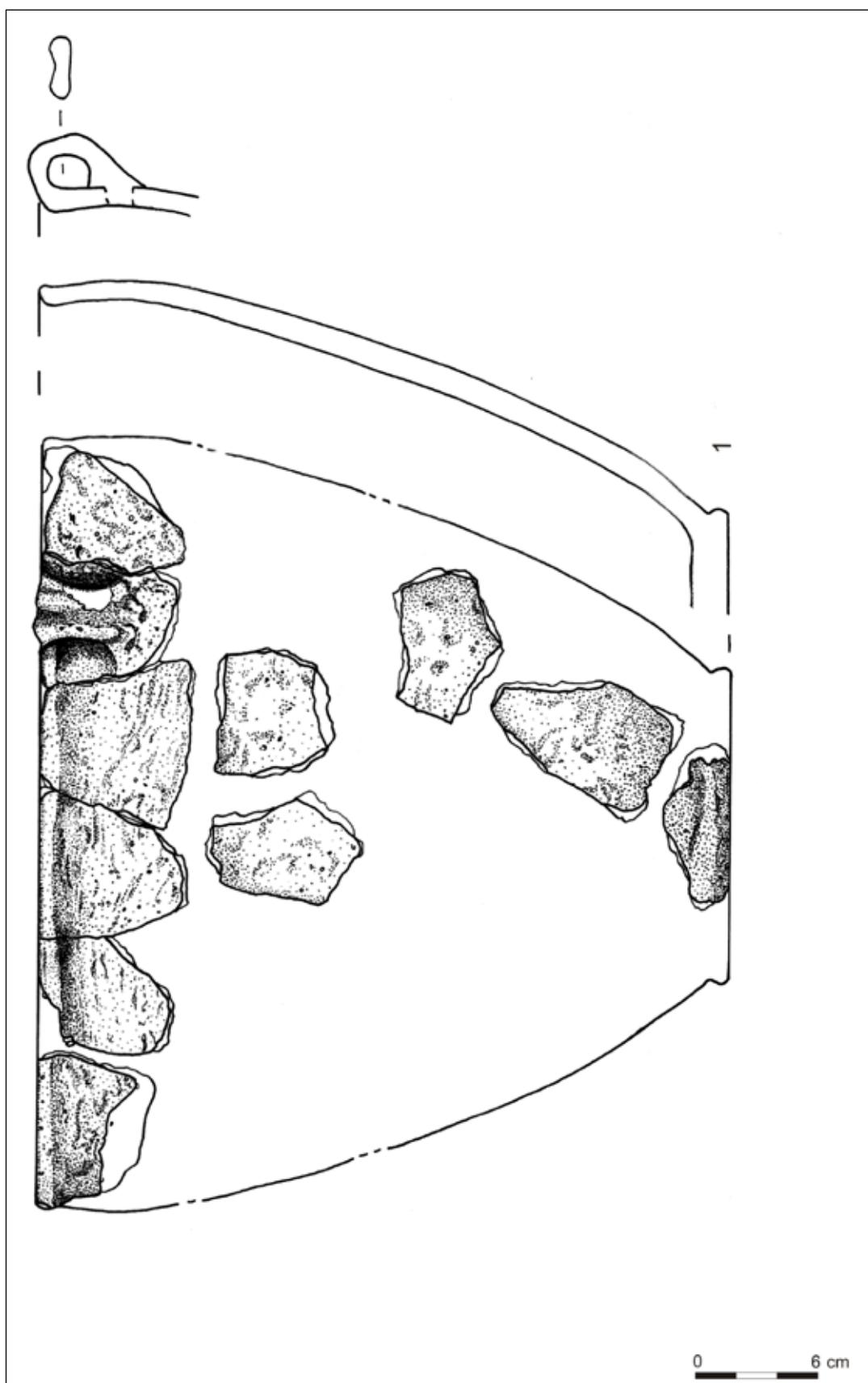
Tablica 3. Stary Folwark, st. 1: 1-4 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 14; 5 - fragment naczynia z jednostki stratygraficznej 31; 6-8 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 48; 9-10 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 57; 11-13 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 58; 14-15 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 60 (rys. A. Chojnicka-Banaszkiewicz)

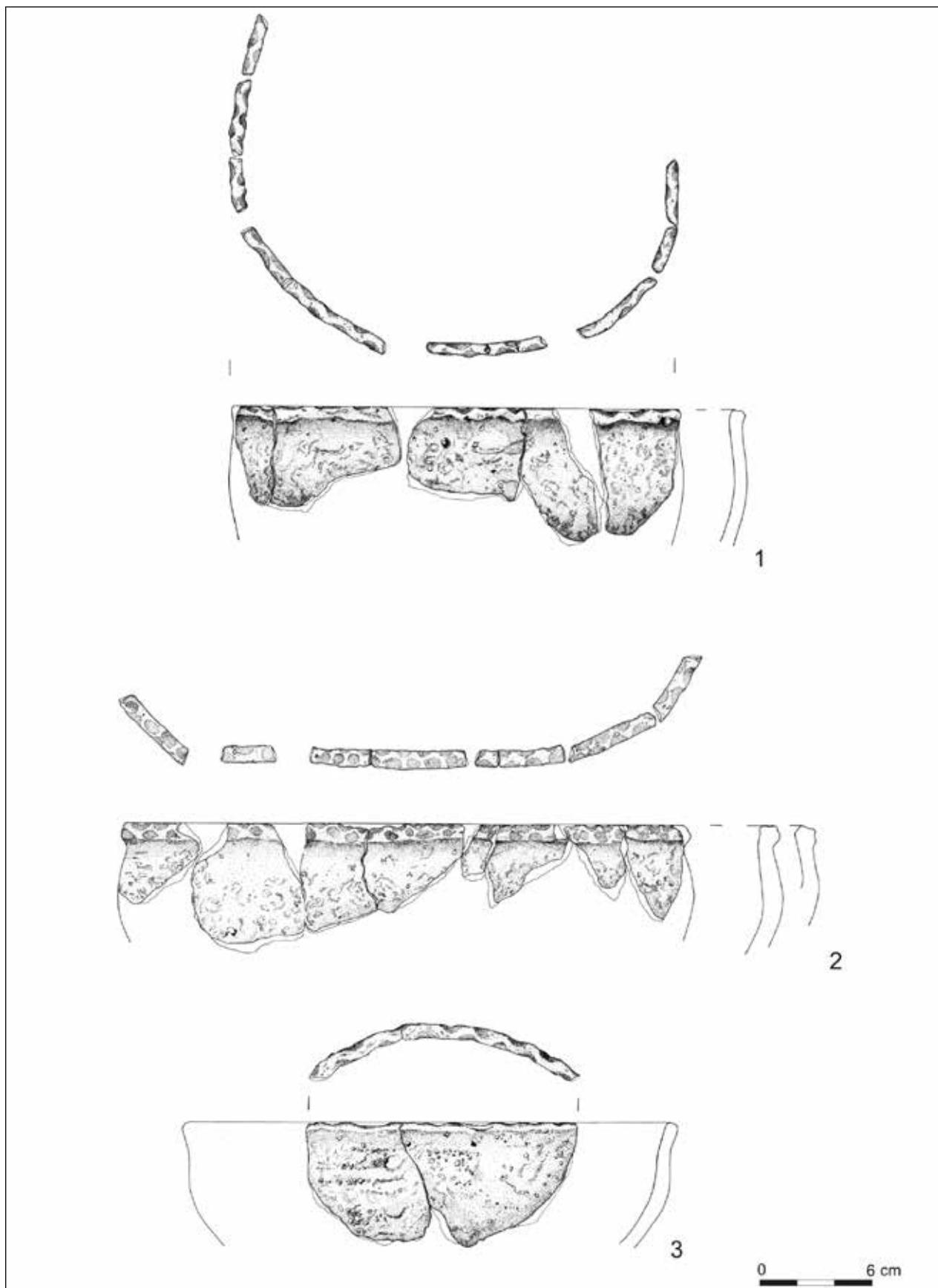
Tablica 4. Stary Folwark, st. 1: 1-13 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 60; 14-17 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 61; 18-20 - ceramika z jednostki stratygraficznej 64 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

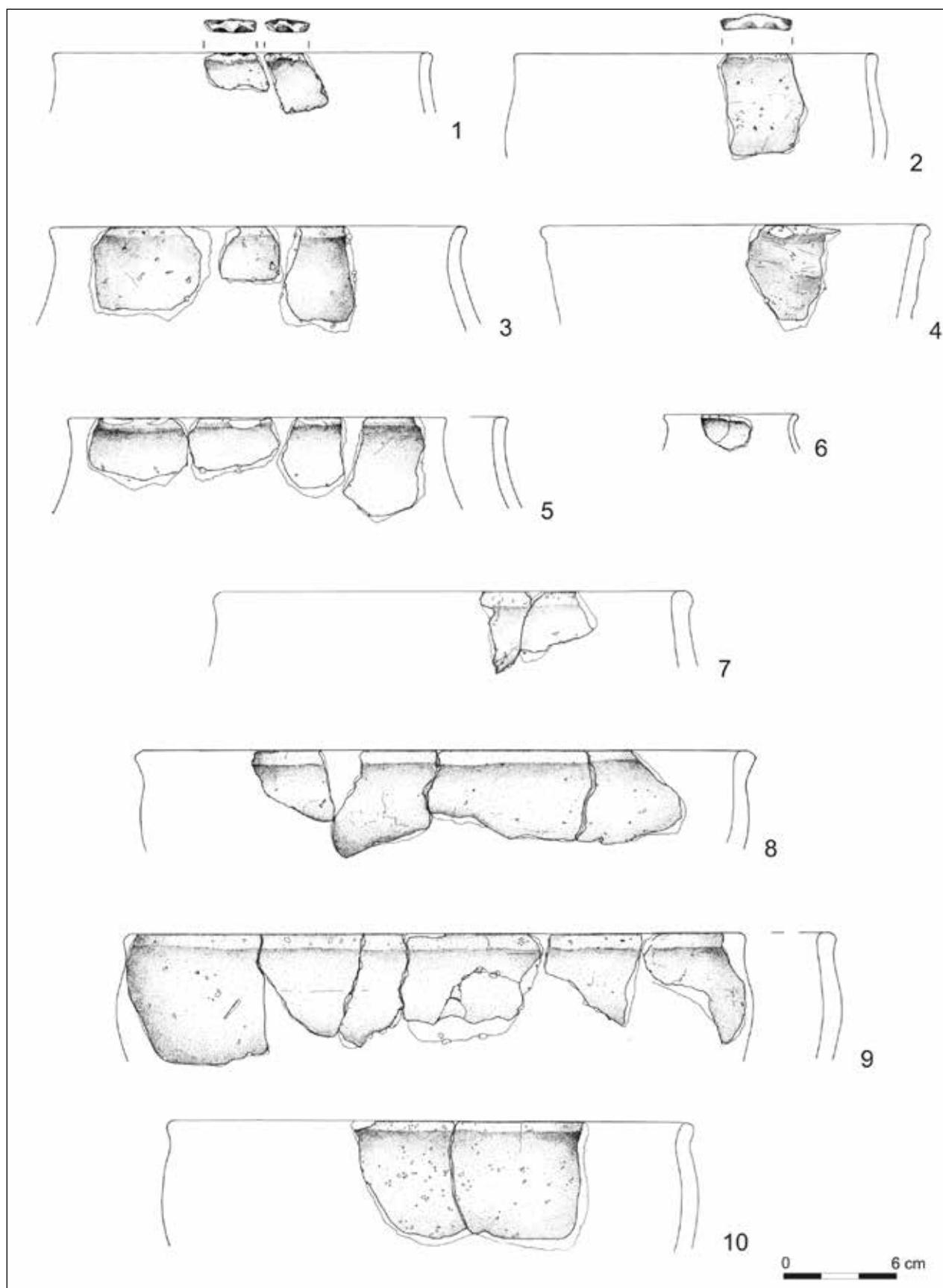
Tablica 5. Stary Folwark, st. 1: naczynie z jednostki stratygraficznej 64 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

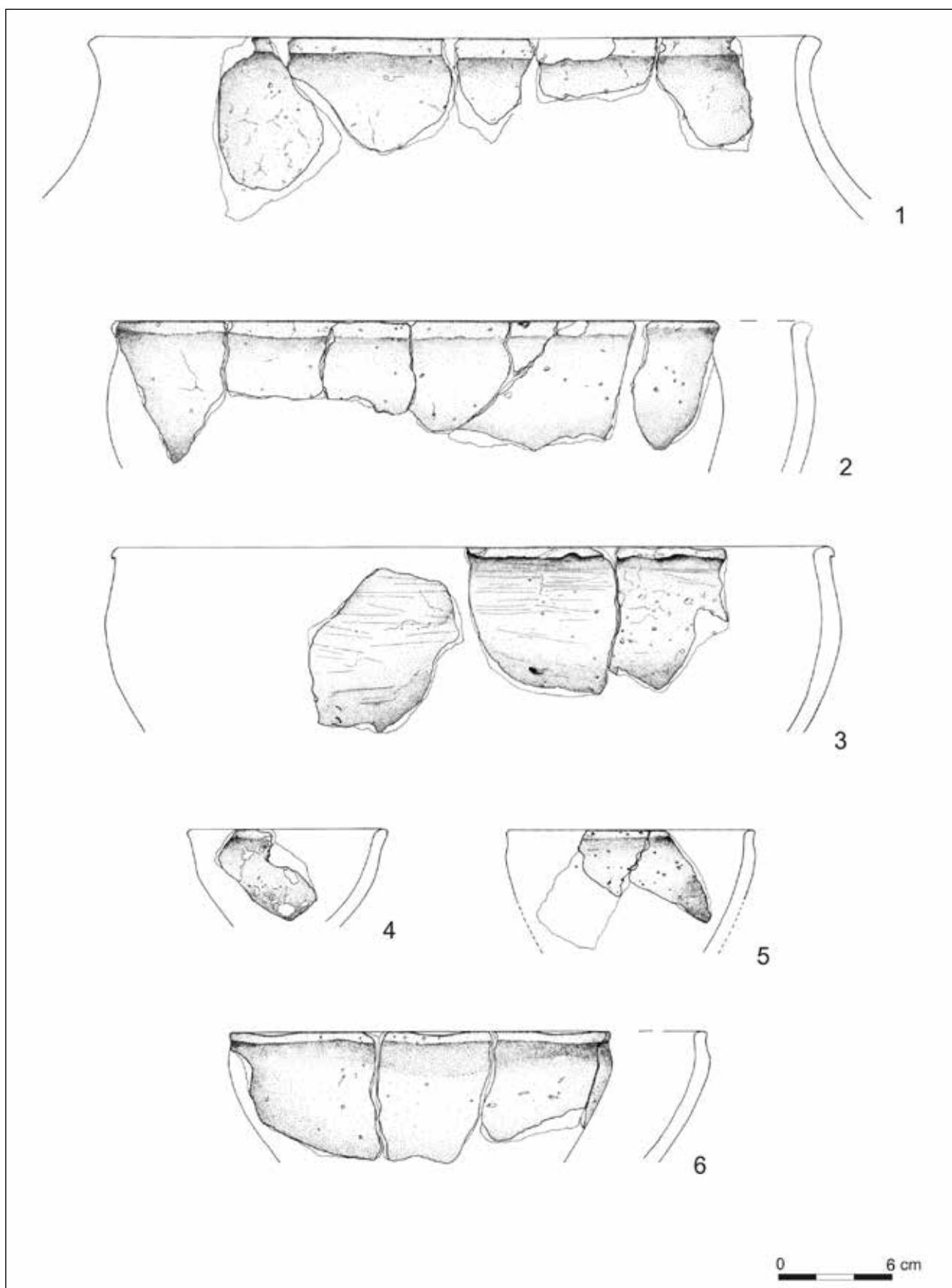
Tablica 6. Stary Folwark, st. 1: naczynie z jednostki stratygraficznej 64 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

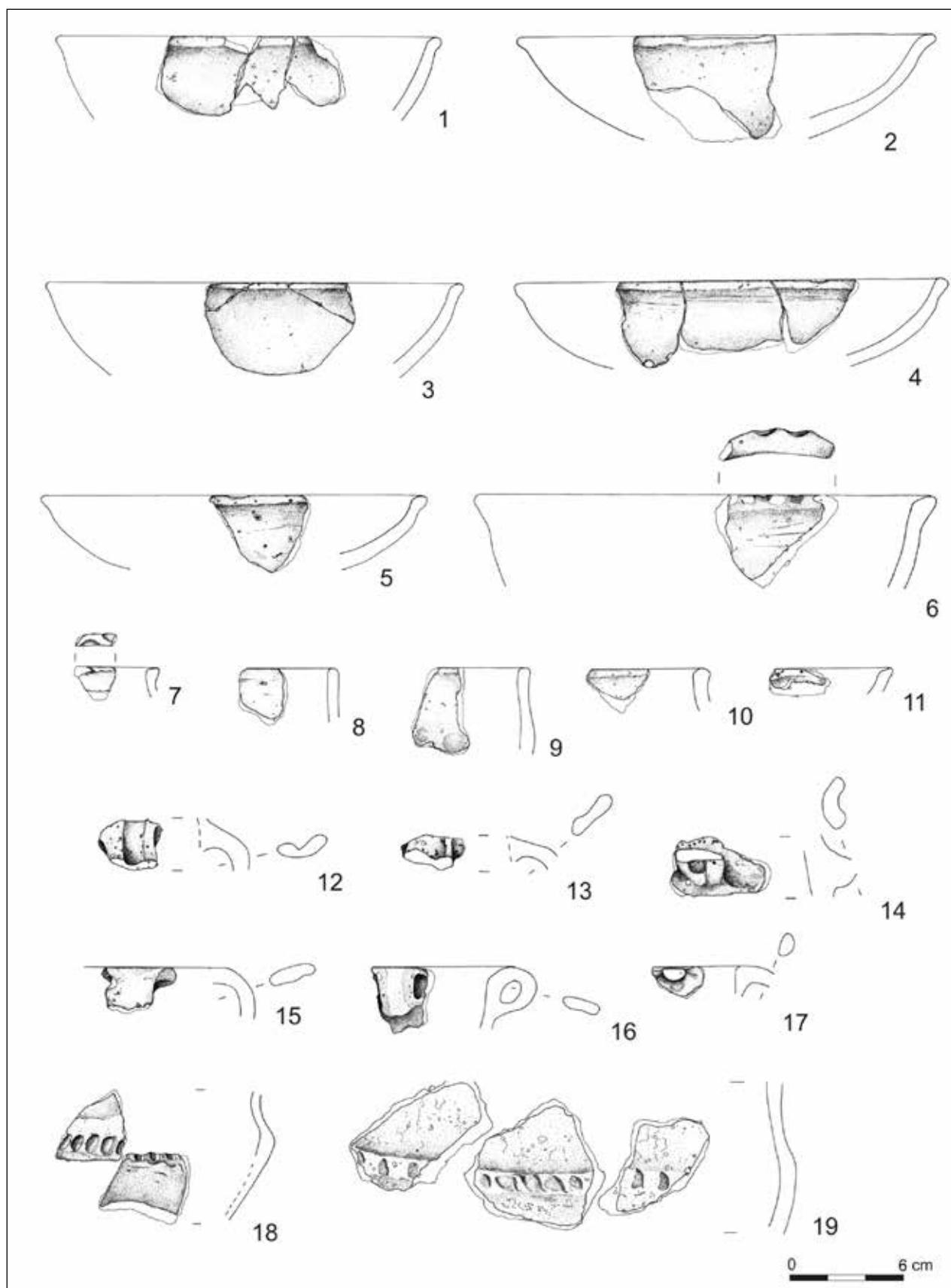
Tablica 7. Stary Folwark, st. 1: fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 64 (rys. A. Chojnicka-Banaszkiewicz)

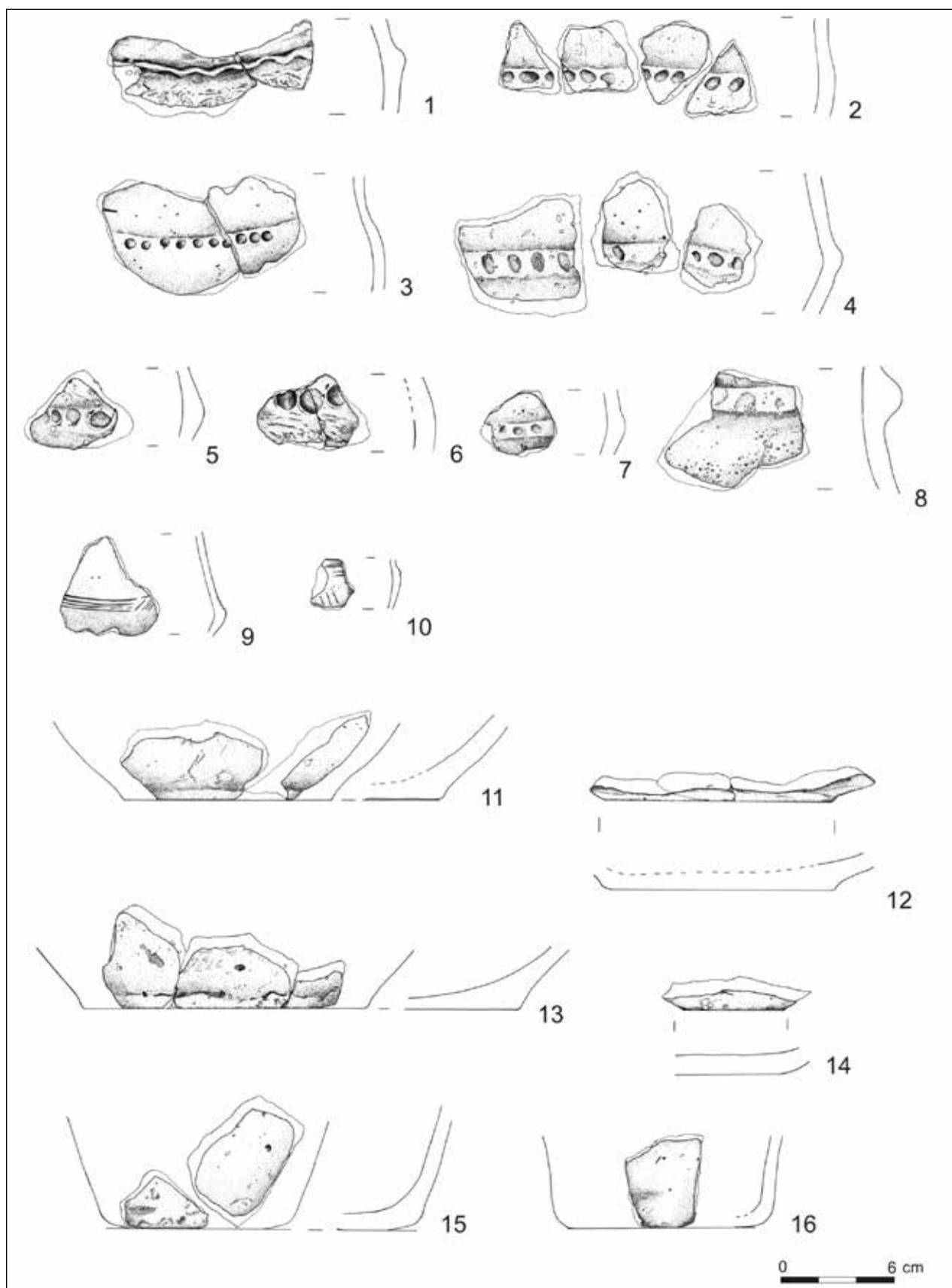
Tablica 8. Stary Folwark, st. 1: fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 64 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

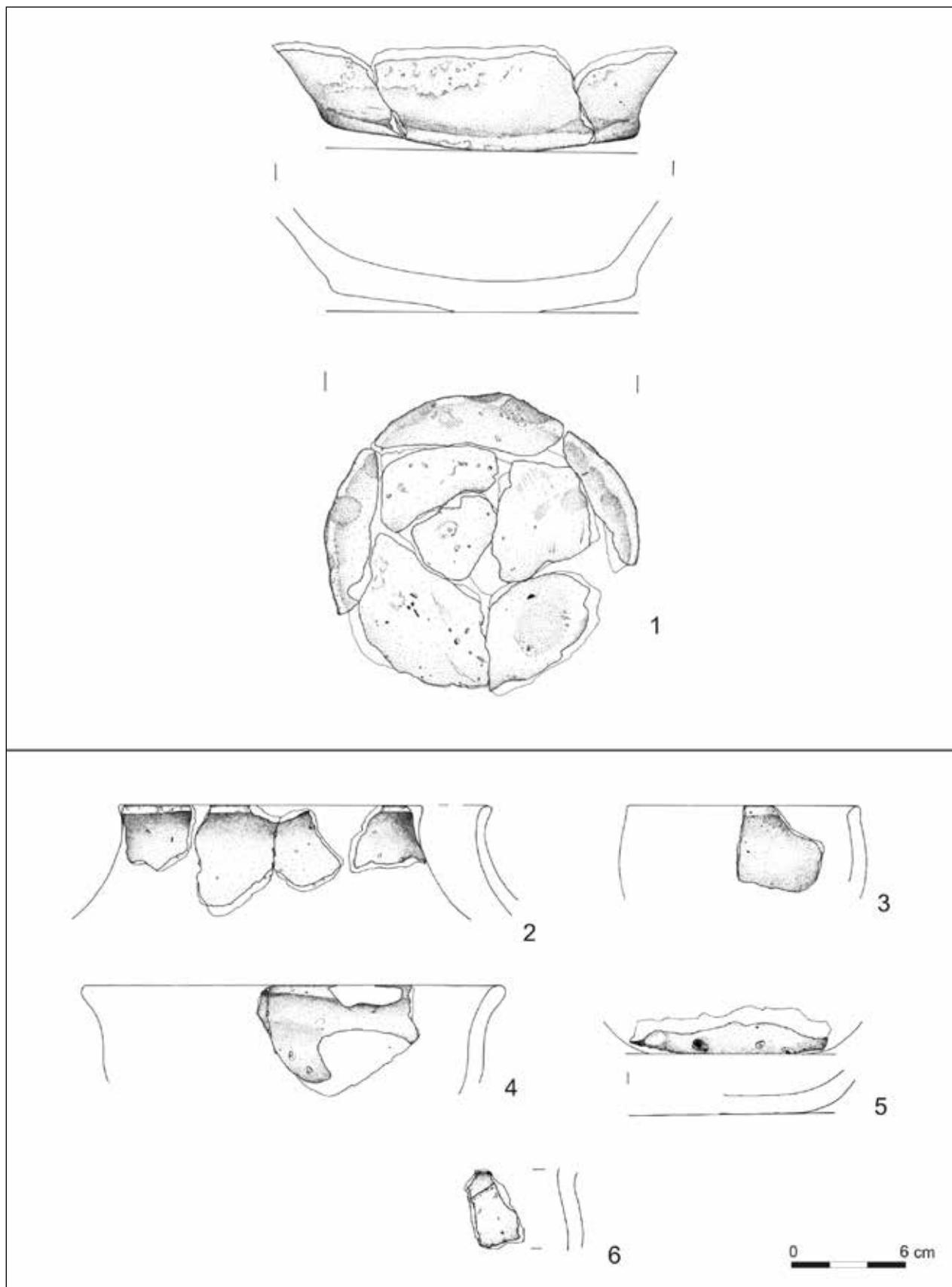
Tablica 9. Stary Folwark, st. 1: fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 64 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

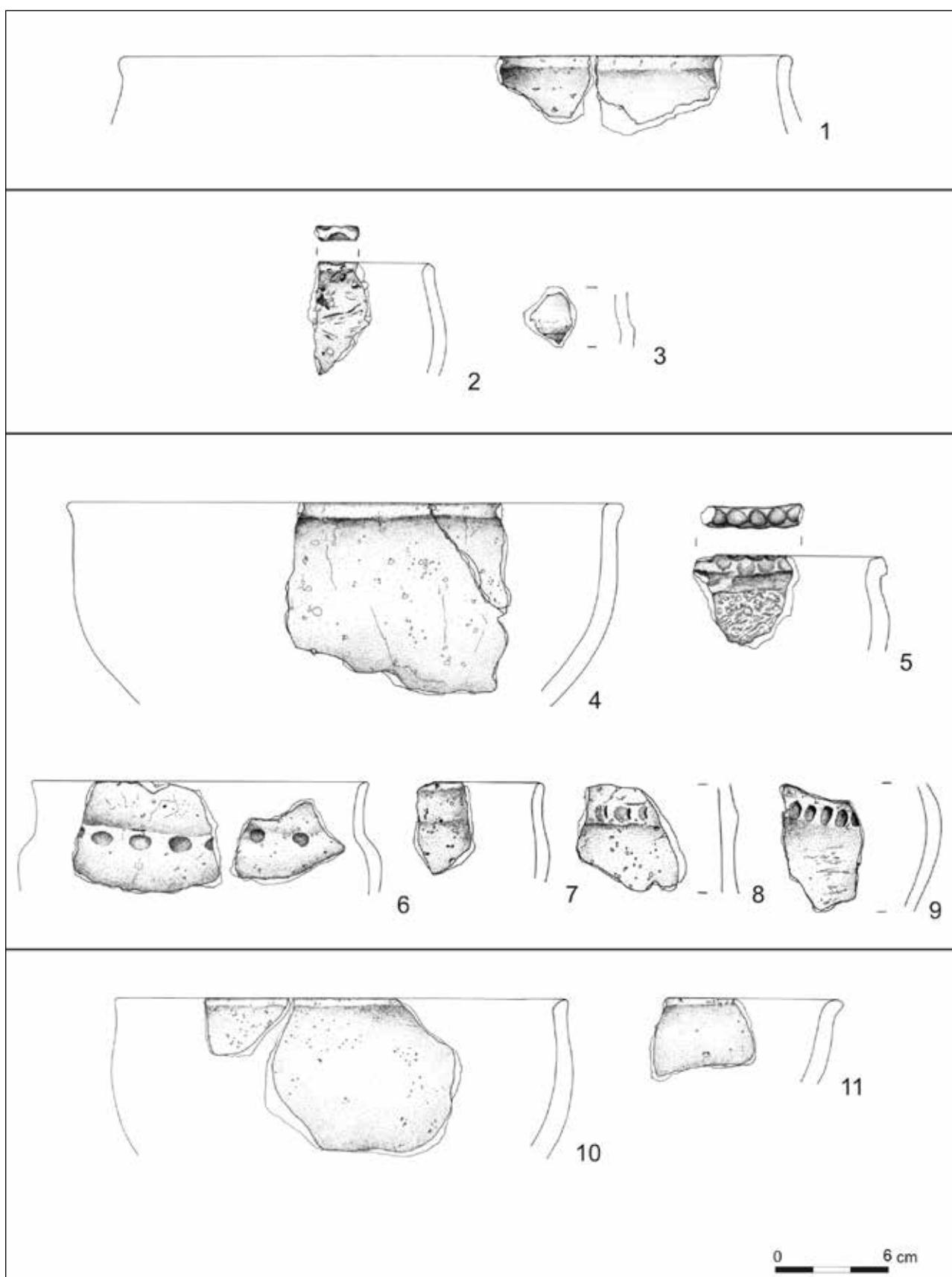
Tablica 10. Stary Folwark, st. 1: fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 64 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

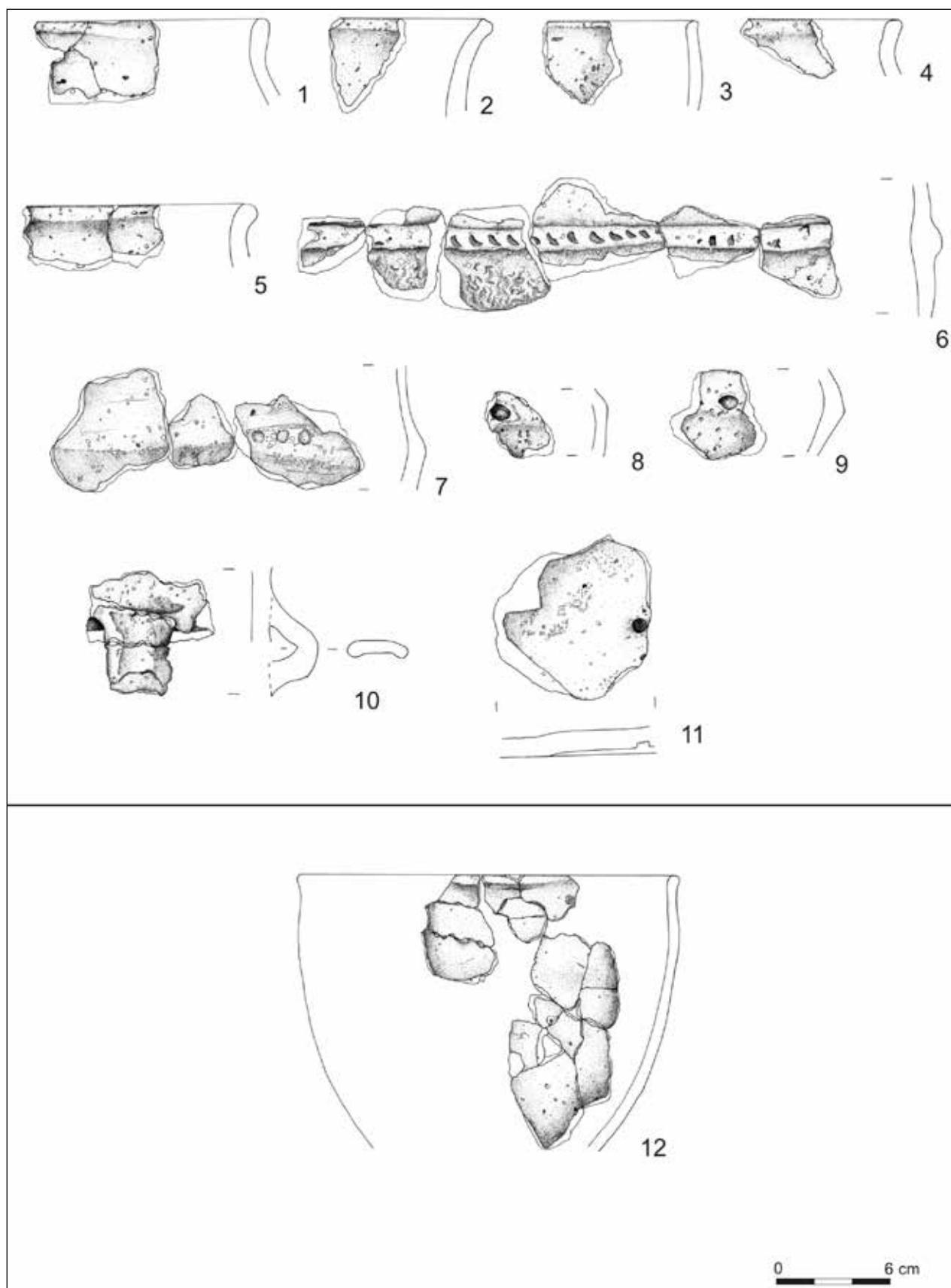
Tablica 11. Stary Folwark, st. 1: fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 64 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

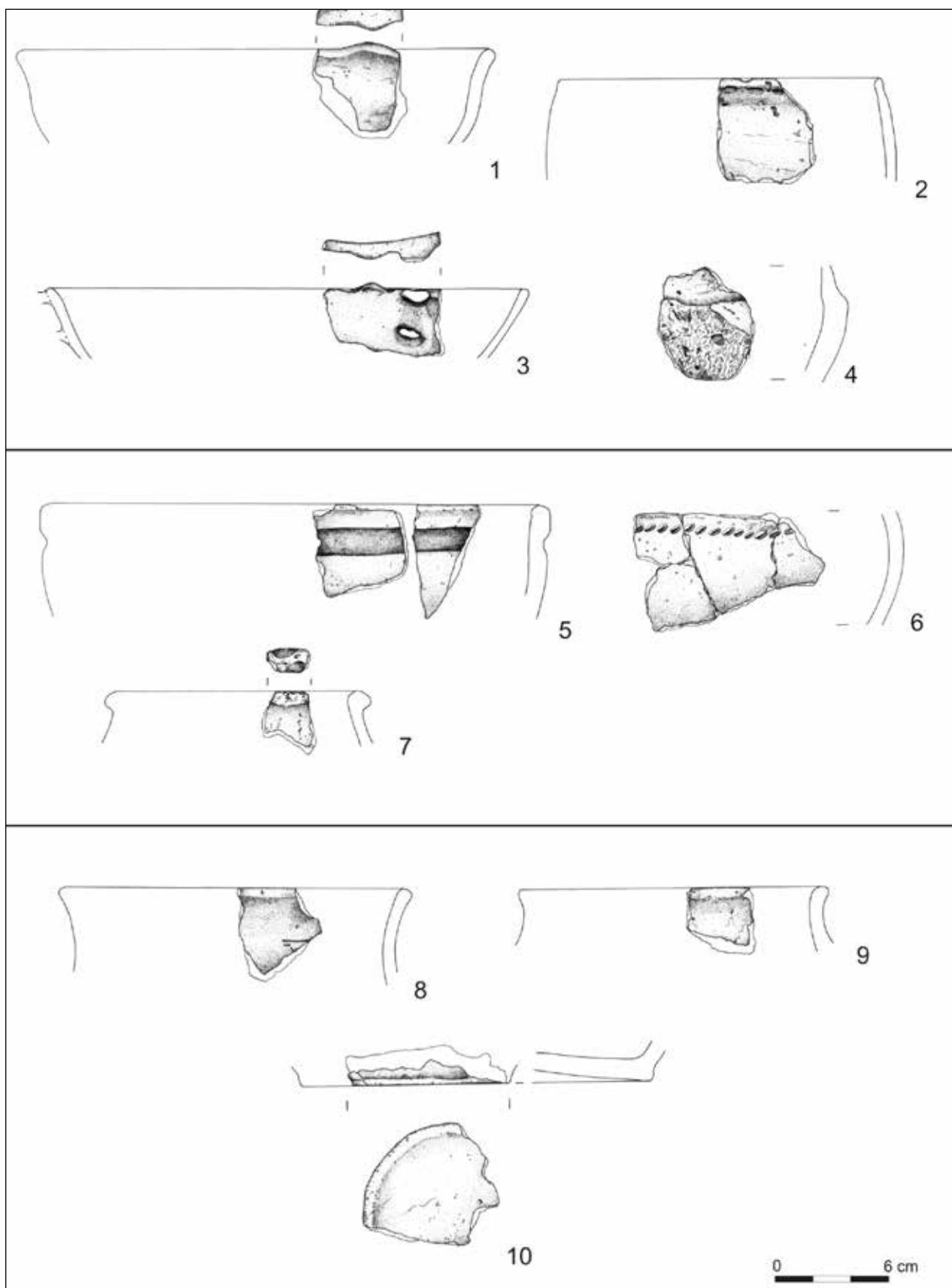
Tablica 12. Stary Folwark, st. 1: 1 - dno naczynia z jednostki stratygraficznej 64; 2-6 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 65 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

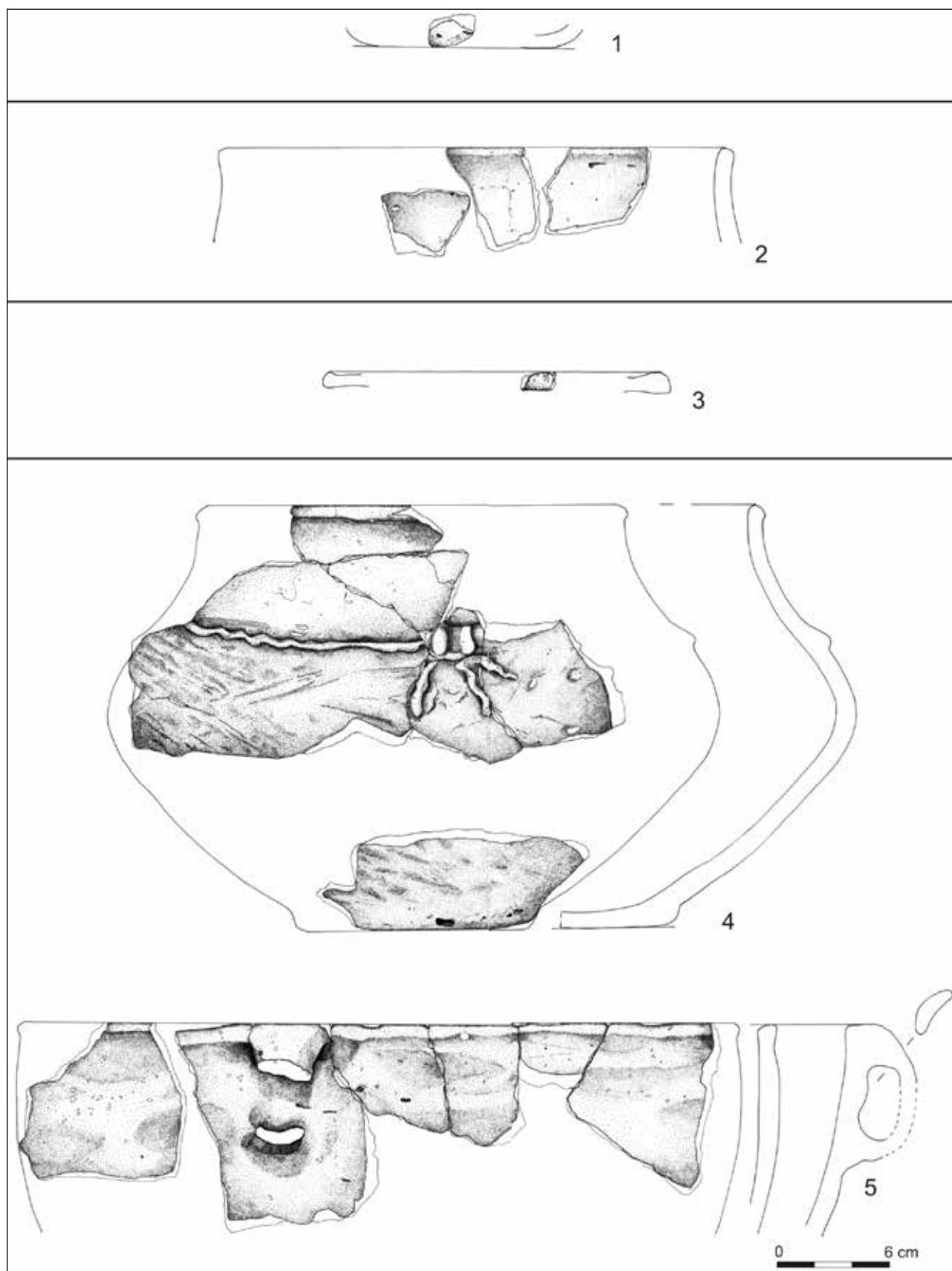
Tablica 13. Stary Folwark, st. 1: 1 - fragment naczynia z jednostki stratygraficznej 65; 2-3 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 66; 4-9 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 67; 10-11 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 69 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

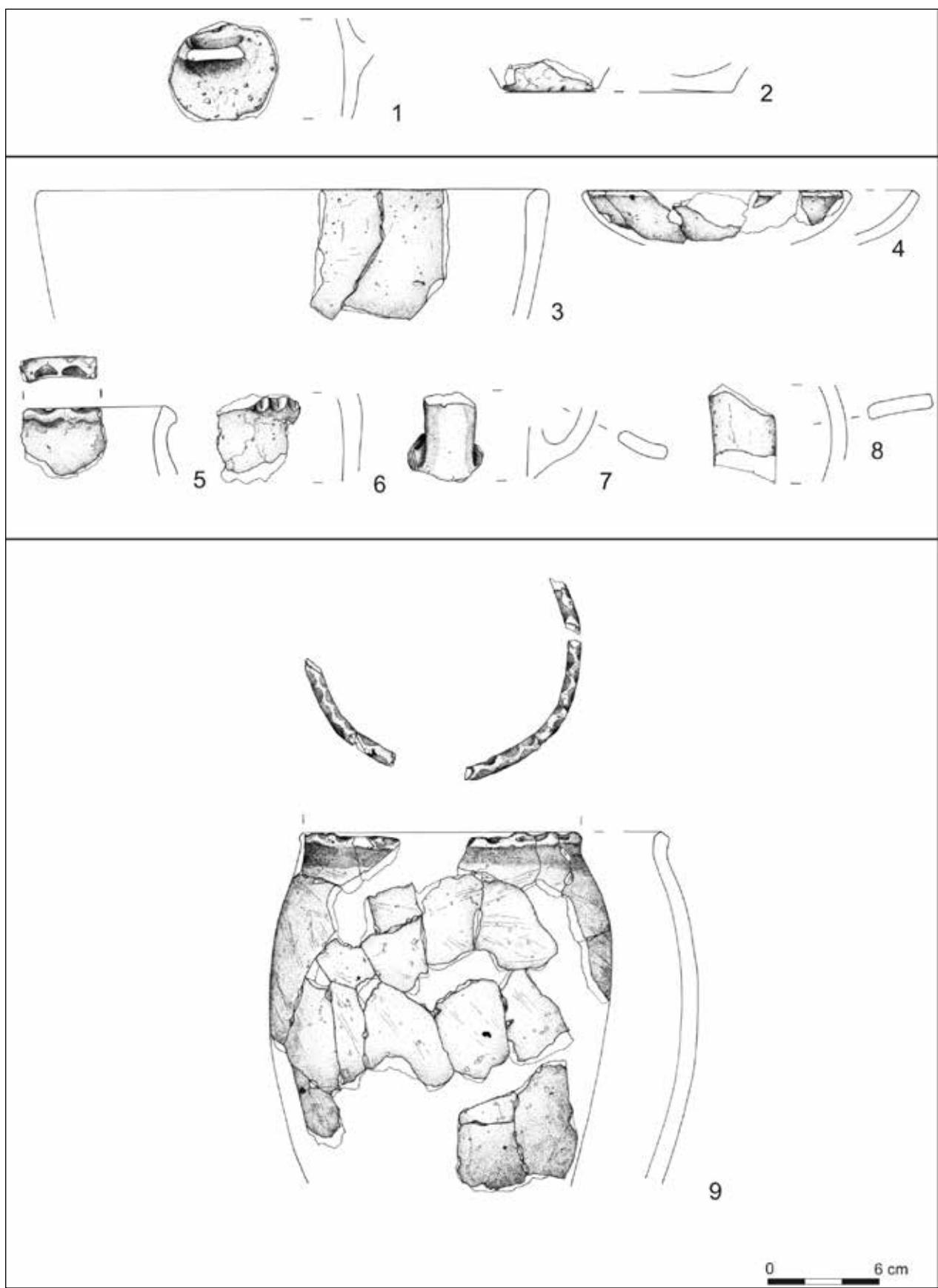
Tablica 14. Stary Folwark, st. 1: 1-11 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 69; 12 - naczynie z jednostki stratygraficznej 70 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

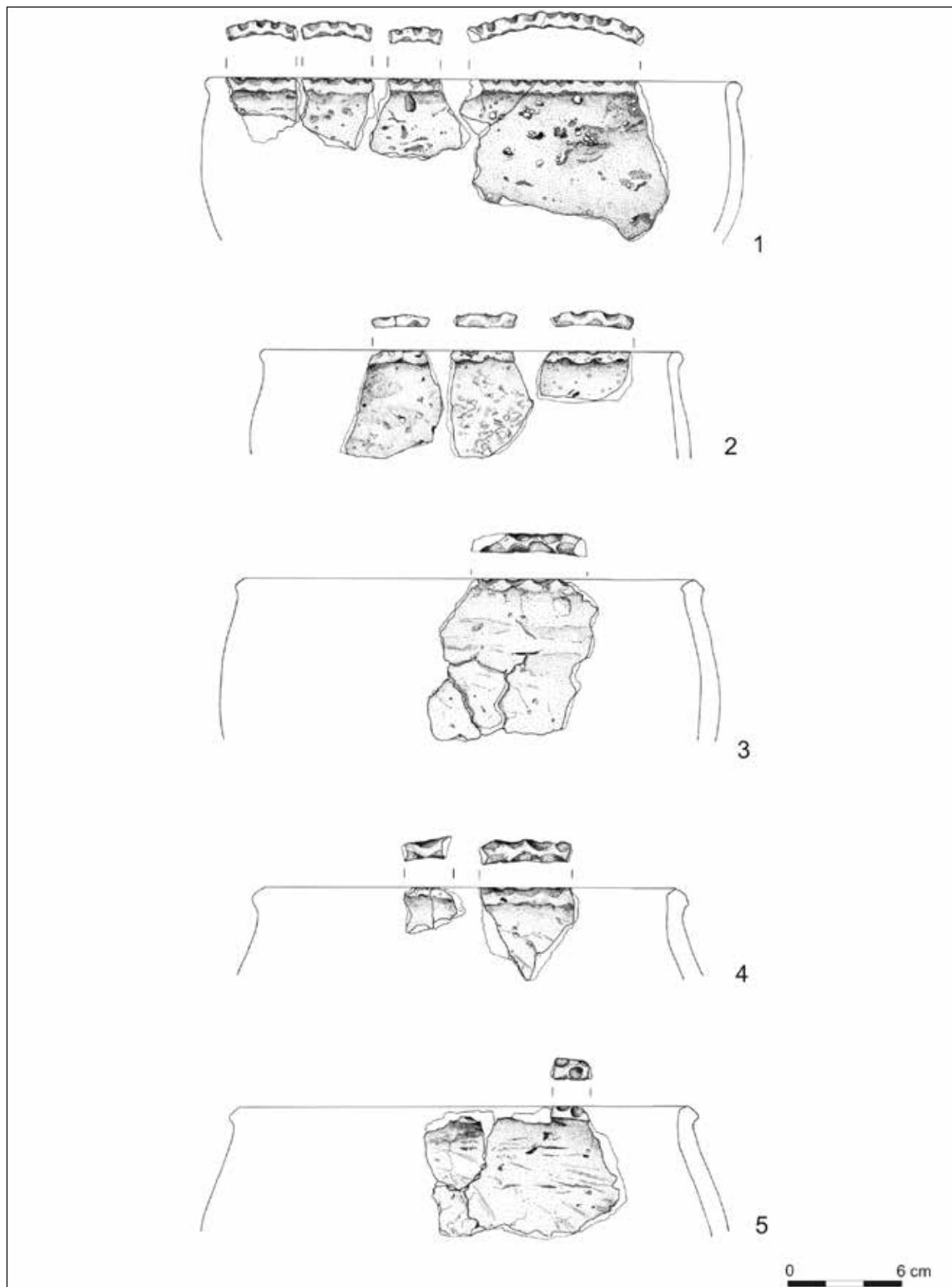
Tablica 15. Stary Folwark, st. 1: 1-4 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 71; 5-7 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 73; 8-10 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 81 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

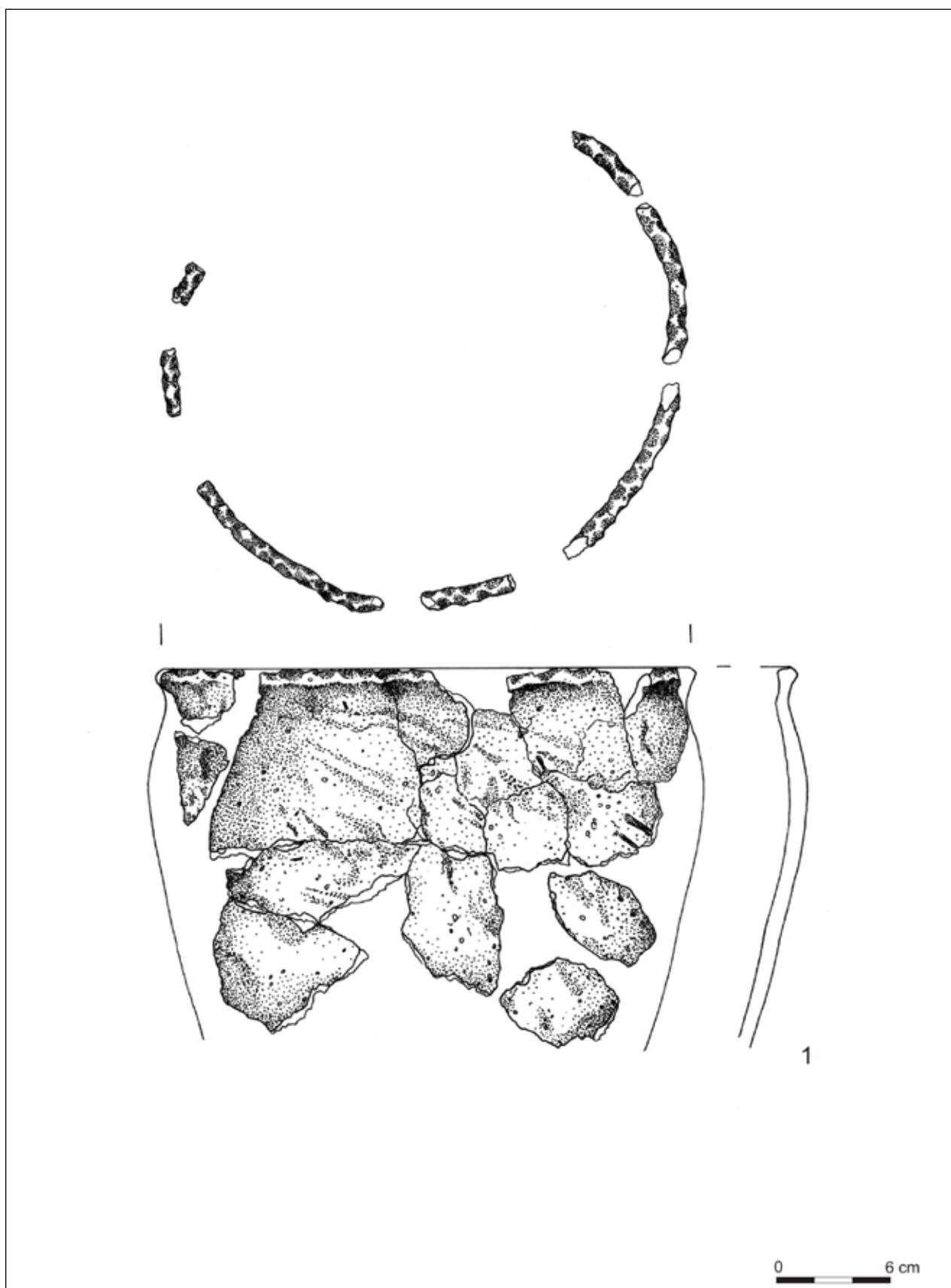
Tablica 16. Stary Folwark, st. 1: 1 - fragment naczynia z jednostki stratygraficznej 83; 2 - naczynie z jednostki stratygraficznej 87; 3 - fragment naczynia z jednostki stratygraficznej 88; 4-5 - naczynia z jednostki stratygraficznej 91 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

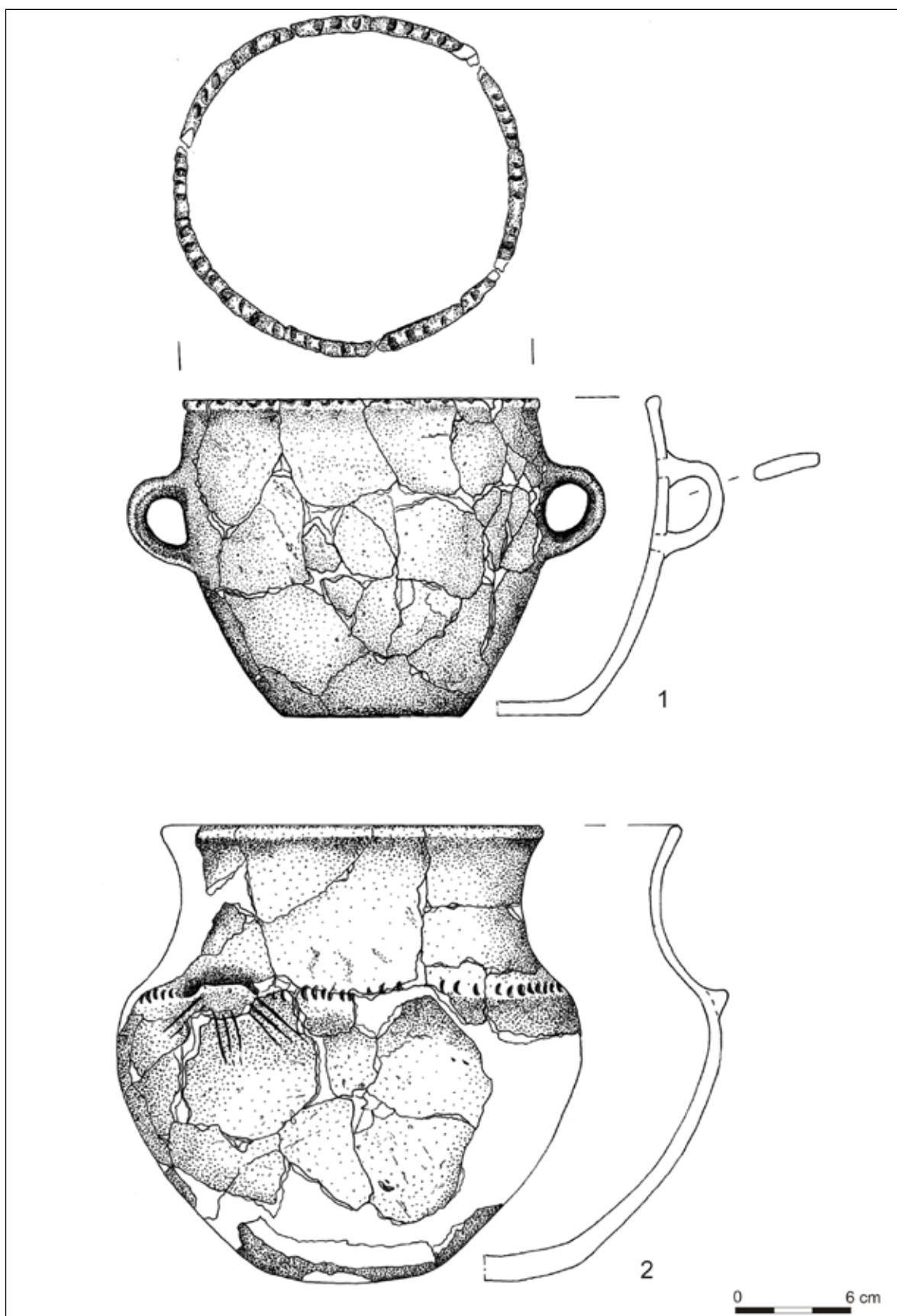
Tablica 17. Stary Folwark, st. 1: 1-2 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 91; 3-8 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 92; 9 - naczynie z jednostki stratygraficznej (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

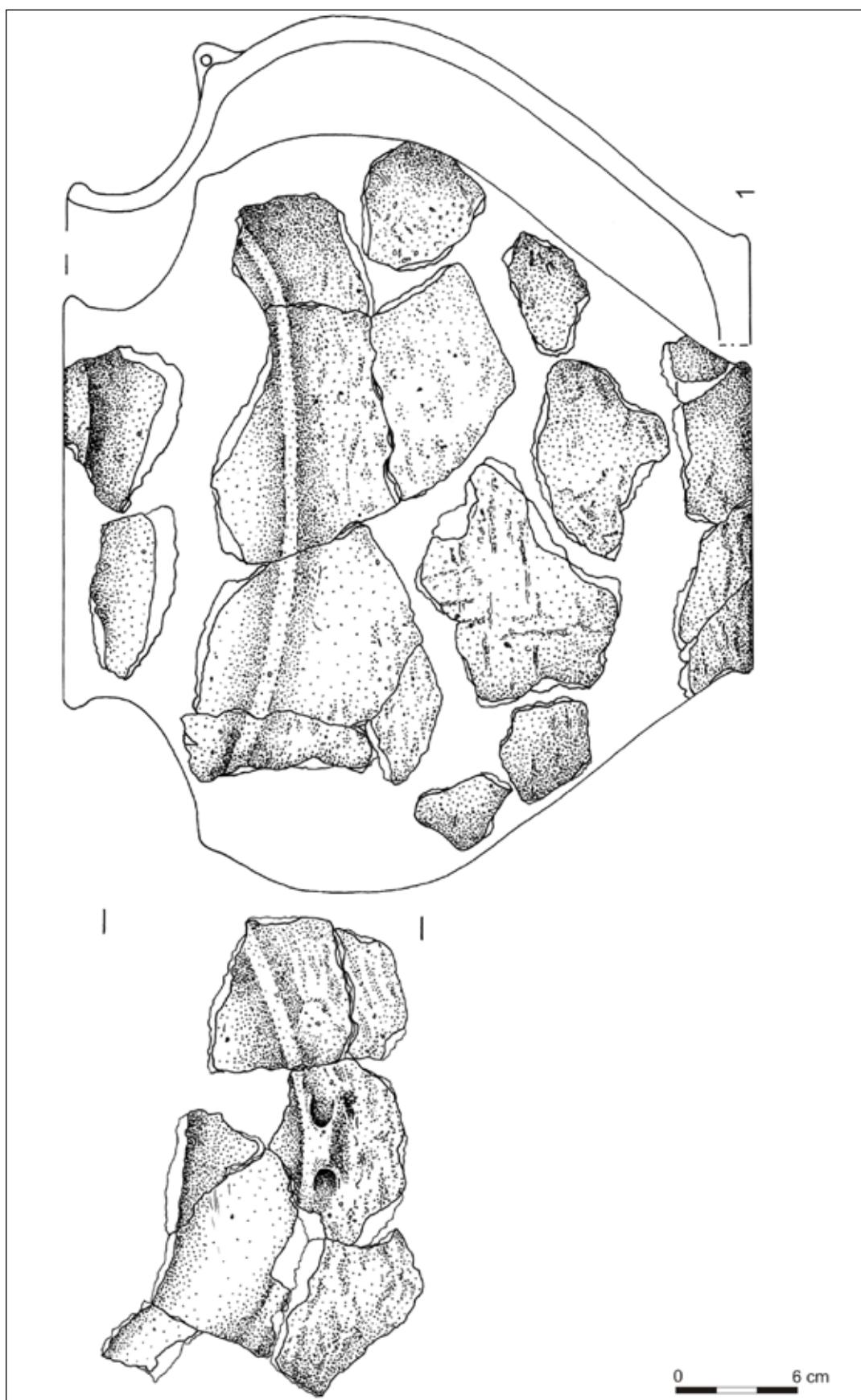
Tablica 18. Stary Folwark, st. 1: naczynia z ornamentowaną krawędzią wylewu z jednostki stratygraficznej 96 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

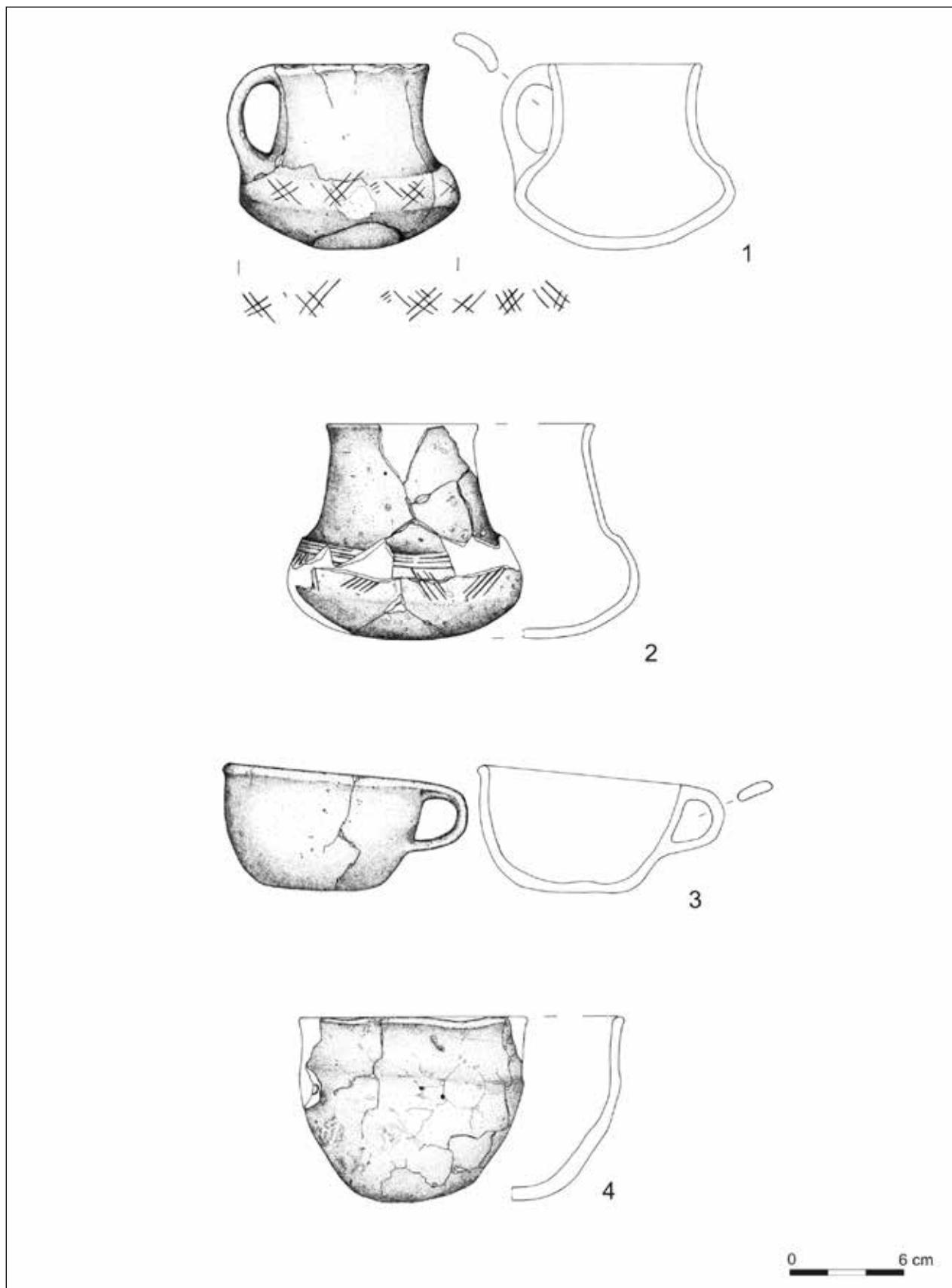
Tablica 19. Stary Folwark, st. 1: naczynie z ornamentowaną krawędzią wylewu z jednostki stratygraficznej 96 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

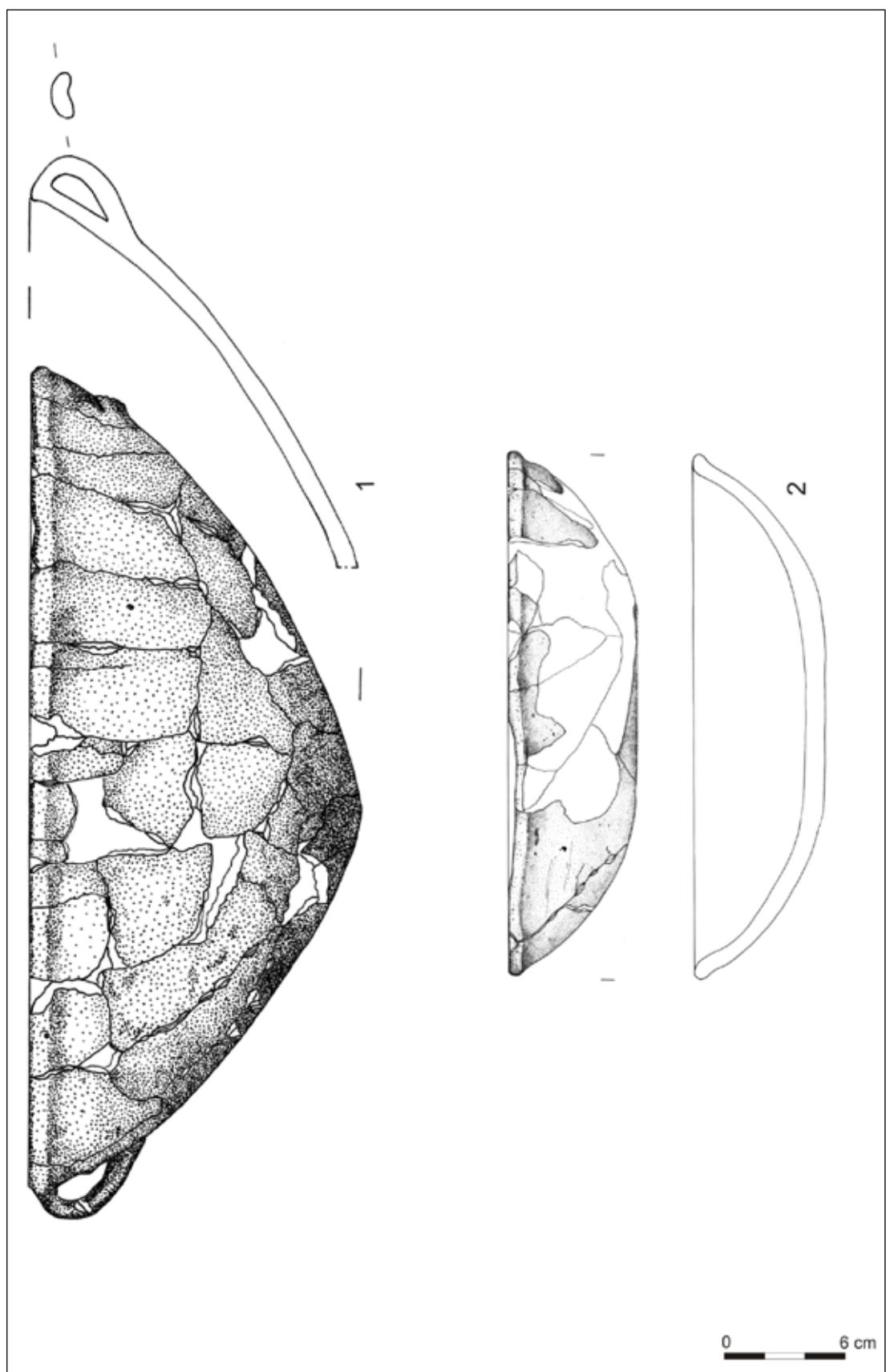
Tablica 20. Stary Folwark, st. 1: naczynia z jednostki stratygraficznej 96 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

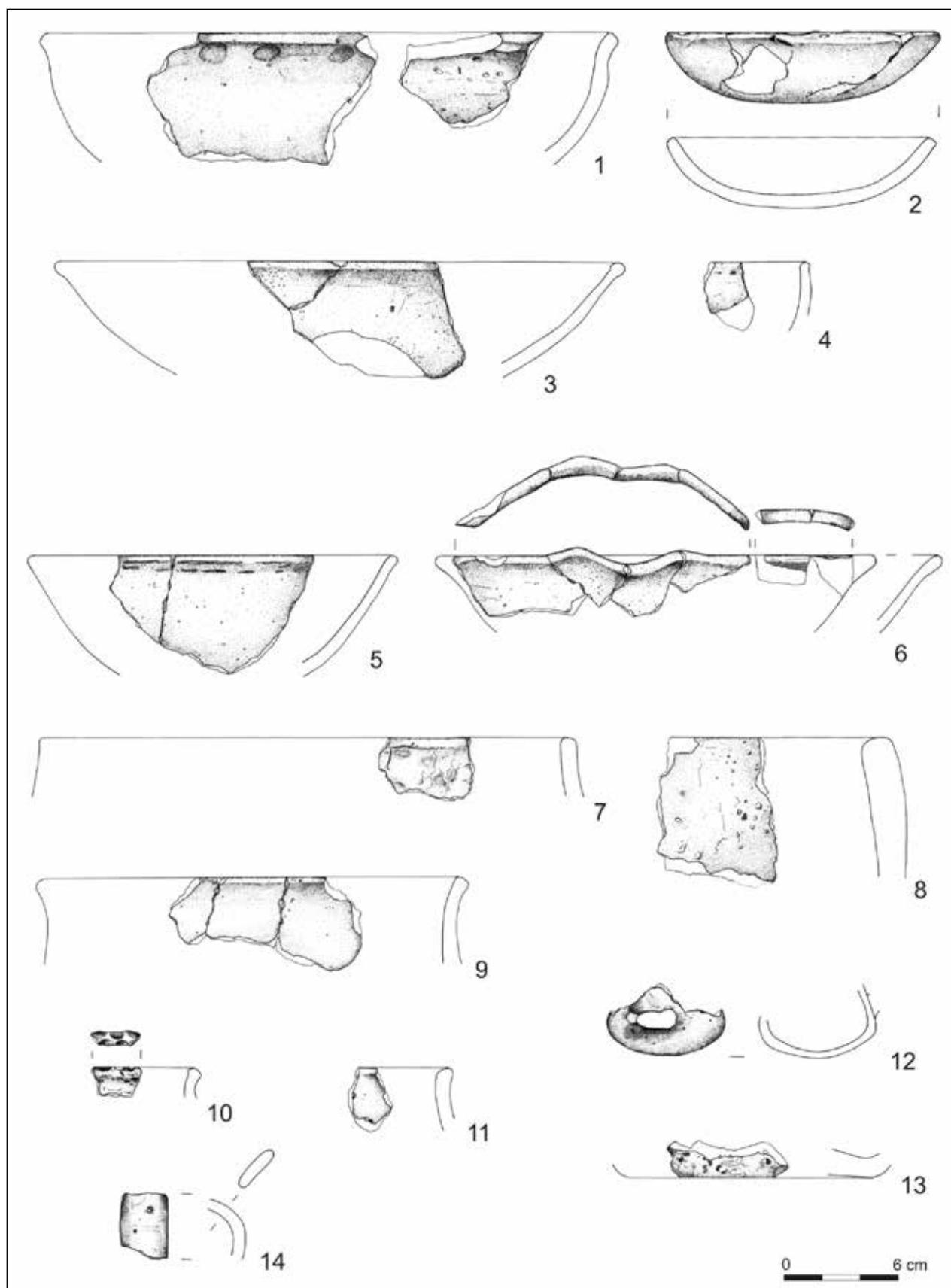
Tablica 21. Stary Folwark, st. 1: naczynie z jednostki stratygraficznej 96 (rys. A. Chojnicka-Banaszkiewicz)

Tablica 22. Stary Folwark, st. 1: naczynia z jednostki stratygraficznej 96 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

Tablica 23. Stary Folwark, st. 1: naczynia z jednostki stratygraficznej 96 (rys. A. Chojnicka-Banaśkiewicz)

Tablica 24. Stary Folwark, st. 1: fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 96 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

Typ II

Ta grupa naczyń obejmuje duże, masywne, wyłącznie grubościenne naczynia. Są to formy, których średnice wylewów sięgają do 40 cm, najczęściej jednak oscylują w granicach 34–38 cm. Naczynia garnkowate tego typu podzielone zostały na dwa zasadnicze podtypy, opierając się głównie na sposobie opracowania ich powierzchni oraz obecności dużego plastycznego ucha mocowanego do krawędzi wylewu.

Podtyp IIA – grubościenne garnki, o powierzchni starannie gładzonej (tabl. 8:3-5, 7-10; 9:1-2).

IIAa – odmiana o wylewie prostym.

IIAb – odmiana o łagodnie wychylonej górnej partii naczynia oraz owalnie pogrubionym brzegu. Wszystkie formy tego typu pochodzą z zespołu zabytków z jednostki stratygraficznej 64 (tabl. 6). Podobna forma to okaz z Serowa, st. G, rej. Oziersk (b. Astrawischken)⁷.

IIAc – odmiana o łukowo wychylonej górnej części, oraz o prostym lekko ściętym od zewnętrz brzegu. Forma ta wykazuje pewne podobieństwo do naczynia z Myślecina, st. III⁸.

IIAd – odmiana o łukowo wychylonej górnej partii, oraz pogrubionej krawędzi wylewu. Nieco zbliżone okazy pochodzą z Rembielina, gm. Chorzele, pow. przasnyski⁹ oraz Jeziorka, gm. Ryn, pow. giżycki¹⁰

IIAe – odmiana o esowato ukształtowanym profilu, krótkiej wydrębniowej szyjce oraz wychylonej na zewnętrz, nieco wyciągniętej krawędzi. Naczynia tej formy mają swoje liczne odpowiedniki w egzemplarzach znalezionych między innymi w Szabruku, st. 1, gm. Gietrzwałd, pow. olsztyński¹¹, Bogdanach, gm. Barczewo, pow. olsztyński¹², czy Jeziorku, st. 1, gm. Ryn, pow. giżycki¹³.

IIAf – odmiana o esowatym profilu, krótkiej wydrębniowej szyjce oraz owalnie pogrubionej krawędzi. Wszystkie formy tego typu pochodzą z zespołu zabytków z jednostki stratygraficznej 64. Podobne formy znalezione w Orzyszu, pow. piski¹⁴ oraz Kaliningradzie, st. Oktiabroskoje¹⁵.

IIAg – odmiana o esowatym profilu, silnie wyciągniętej, zachylonej do wewnętrz krawędzi. Naczynia tej formy ze Starego Folwarku, st. 1 wykazują pewne podobieństwo do znalezisk z Łęczy, gm. Tolkmicko, pow. elbląski¹⁶.

IIAh – odmiana o łagodnie esowatym profili oraz wywiniętej na zewnątrz krawędzi (tabl. 9:3). Garnek ten znajduje ścisłą analogię w naczyniu znalezionym w Jeziorku, gm. Ryn, pow. giżycki¹⁷.

IIAi – odmiana o prostej pogrubionej krawędzi z niewyodzielonym wylewem.

Podtyp IIB – grubościenne garnki, o powierzchni szorstkiej, niestarannie gładzonej lub chropowaczej, oraz szerokich taśmowatych (odmiana a), oraz profilowanych, z przeglębeniem w środkowej partii (odmiana b), góra mocowanych do krawędzi wylewu.

IIBa – odmiana o krótkiej wydrębniowej szyjce z brzegami nieznacznie zachylonymi do wewnętrz. Fragmenty tego naczynia wystąpiły w zespołach zabytków z warstw 58, 77 i 91 (tabl. 16:5).

IIBb – odmiana o łagodnie esowatym profili, oraz delikatnie wyciągniętej krawędzi. Podobne formy znalezione między innymi w Starym Dzierzgoniu, pow. sztumski¹⁸.

Typ III - misy

Do tej grupy naczyń należą formy o średnicach wylewów znacznie większych od ich całkowitej wysokości. Są to głównie formy przysadziste, o nie zaakcentowanym lub przeciwnie, uwydatnionym brzuścu, o zróżnicowanych profilach i brzegach wylewu. Współnie ich cechy stanowią starannie wykonanie, równej grubości ścianki, o silnie polerowanej, wyścieconej po obu stronach powierzchni, w szczególności od wewnętrz. Sporadycznie występują także okazy o powierzchni chropowaczej, w materiale ze Starego Folwarku, st. 1 reprezentowane przez jedno naczynie (Podtyp IIIC). Wśród mis z tego stanowiska nie występują żadne okazy o ornamentowanej powierzchni; ornament na krawędzi wylewu, w formie zaplatania występuje natomiast na misie o powierzchni chropowaczej. Charakterystyczna dla tego stanowiska jest grupa naczyń zdobionych guzami wyciągniętymi z krawędzi wylewu (Podtyp IIIB). Rzadko naczynia te (jedynie odmiana IIIAf) zaopatrzone są także w uszka, guzki czy inne uchwyty. Wśród mis wyróżniono trzy typy w 12 odmianach.

Podtyp IIIA – to misy o powierzchni obustronnie gładzonej często także wyściecanej, o zróżnicowanych formach oraz morfologii wylewu. Trzy pierwsze formy to naczynia płytste, natomiast do pozostałych grup zaliczono okazy zdecydowanie głębskie. Rozpiętość średnic wylewów najczęściej wynosi od 20 do 25 cm. Znacznie rzadziej występują formy mniejsze (8-14 cm średnicy) oraz duże o średnicy 30, bądź - jak w przypadku formy IIIAf – nawet 40 centymetrów (tabl. 9:4-6; 10:1-5; 24:3-5).

IIIAa – naczynia głównie niewielkich rozmiarów do 10 cm średnicy, bądź jeden egzemplarz nieco

⁷ Hoffmann 1999: tabl. 69:4.

⁸ Hoffmann 1999: tabl. 51:3.

⁹ Hoffmann 1999: tabl. 83:15.

¹⁰ J. Okulicz 1973: ryc. 114:k.

¹¹ Hoffmann 1999: tabl. 120:27.

¹² Hoffmann 1999: tabl. 113:13.

¹³ Hoffmann 1999: tabl. 73:13.

¹⁴ J. Okulicz 1973: ryc. 136:l.

¹⁵ Hoffmann 1999: tabl. 31:15.

¹⁶ Hoffmann 1999: tabl. 49:17.

¹⁷ J. Okulicz 1973: ryc. 113:f.

¹⁸ Ł. Okulicz 1970: tabl. 25:7; J. Okulicz 1973: ryc. 111:d.

większy (20 cm), o zachylonym do wewnątrz brzegu oraz prostej bądź pogrubionej krawędzi. Pochodzą z jednostek stratygraficznych 60 i 105. Naczynia tego typu wykazują pewne podobieństwa do form z Gródków, gm. Płośnica, pow. działdowski¹⁹, Jeziorka, gm. Ryn, pow. giżycki²⁰, Tolkmicka, pow. elbląski²¹, czy Mamonowa, rej. Bagrationowsk²².

IIIAb – naczynia większe niż poprzednie, o średnicach wynoszących około 20, a nawet 30 cm, rozłożyste, o wyraźnie pogrubionej, ovalnej krawędzi. Wystąpiły w warstwie 15 i 96 (tabl. 1:22). Formy ich są podobne do okazów z Worytów, st. 2, gm. Gietrzwałd, pow. olsztyński²³, Kęsochy, gm. Dzierzgowo, pow. mławski²⁴, Kitek, st. 2, gm. Dzierzgowo, pow. mławski²⁵, czy Starzykowa Małego, gm. Iława, pow. iławski²⁶.

IIIAc – odmiana płytza, z wydzielonym brzegiem o różnym ukształtowaniu krawędziami. Fragmenty tego typu naczyń wystąpiły głównie zespołach zabytków z warstwy 64 i 60. Ta grupa naczyń ma swoje liczne odpowiedniki w formach pochodzących między innymi z Piastowa, gm. Krzynowłoga Mała, pow. przasnyski²⁷, Kitek, gm. Dzierzgowo, pow. mławski²⁸, czy Starego Dzierzgonia, pow. sztumski²⁹.

IIId - odmiana głębsze, z wydzielonym brzegiem i różnie ukształtowanymi krawędziami. Fragmenty tych naczyń znalezione w jednostkach stratygraficznych 64, 69 i 96 (tabl. 24:1). Nieco zbliżone okazy znaleziono między innymi w Jeziorku, st. 1, gm. Ryn, pow. giżycki³⁰, Tarławach, st. 1, gm. Węgorzewo, pow. węgorzewski³¹, czy Piastowie, gm. Krzynowłoga Mała, pow. przasnyski³².

IIIAe – rozłożysta misa o prostej nieznacznie wychylonej na zewnątrz, prostej krawędzi. Nieco podobny okaz pochodzi ze Starego Łączyna, gm. Dzierzgowo, pow. mławski³³.

IIIAf – duża rozłożysta misa reprezentowana przez jedno naczynie (tabl. 23:1), o prostej krawędzi, nieznacznie wyciągniętej do wewnątrz, o kulistym, szpiczastym dnie, zaopatrzona w dwa niewielkich rozmiarów taśmowate uszka, góra mocowane do kra-

wędzi (ryc. 28). Formę tą można utożsamiać z misami typu VI odmiany c w typologii Ł. Okulicza. Nieco zbliżone okazy, jednak znacznie mniejszych rozmiarów, pochodzą między innymi z Piastowa, gm. Krzynowłoga Mała, pow. przasnyski³⁴, Birkenhof, st. 3, rej. Primorsk³⁵, lub z Worytów, st. 2, gm. Gietrzwałd, pow. olsztyński³⁶, choć w tym przypadku naczynie posiada dno płaskie z wyraźną stopką. Fragmenty naczyń pochodzą z jednostek stratygraficznych 71 i 96.

IIIAg – misy głębokie z wyodrębnionym, płasko ściętym brzegiem. Naczynie to ma swe liczne odpowiedniki w formach z Rybna, pow. działdowski³⁷, Pleśna, gm. Bisztynek, pow. bartoszycki³⁸, Łęczy, st. 1, gm. Tolkmicko, pow. elbląski³⁹, Jeziorka, st. 1, gm. Ryn, pow. giżycki⁴⁰, czy Kaliningradu – st. Oktiabrskoje⁴¹.

IIIAh – misy głębokie z krótką lekko wyodrębnioną szyją oraz ściętym od wewnątrz brzegiem. Naczynia tego typu znajdują się analogię w okazie z Jeziorka, gm. Ryn, pow. giżycki⁴².

Podtyp IIIB – to grupa naczyń o krawędziach wylewu zdobionych charakterystycznymi guzami (podobne do typu VI grupy IV odmiany 1 wg M. Hoffmanna)⁴³, o średnicach wylewów wynoszących około 25 centymetrów, jedynie naczynie odmiany a to forma mniejsza, około 16 cm średnicy. Ich powierzchnie są starannie gładzone, z nielicznymi tylko śladami wyświetcania. Fragmenty tego typu naczyń wystąpiły w zespołach zabytków z warstw 15, 64, 71 i 96 (tabl. 2:1).

IIIBa – niewielkich rozmiarów, półkoliste misy o ściance zachylonej do wewnątrz oraz ściętym niewyodrębnionym brzegu.

IIIBb – forma rozłożysta o rozchylonym wylewie i zaokrąglonym brzegu, zaopatrzona w niewielkie taśmowe uszko, w górnej partii trójkątne w przekroju, wyprowadzone z krawędzi wylewu (tabl. 15:3).

IIIBc – rozłożyste misy o łagodnie esowatym profilu (tabl. 10:6; 15:1; 24:6).

Podtyp IIIC – reprezentowany przez jedno tylko naczynie o powierzchni chropowaczej aż po krawędź wylewu, zdobioną nieregularnym, niestarannie wykonanym ornamentem zaplatania, o średnicy równej 26 cm. Jest to rozłożysta misa o krótkiej wyodrębnionej szyjce, łagodnie esowatym profilu, niezbyt intensywnie uwydatnionym załomie brzuśca (tabl. 7:3.). Naczynie to pochodzi z warstwy 64, jego forma jest

¹⁹ Ł. Okulicz 1970: tabl. 2:14.

²⁰ J. Okulicz 1973: ryc. 113:d.

²¹ Hoffmann 1999: tabl. 50:1.

²² Hoffmann 1999: tabl. 46:7.

²³ Hoffmann 1999: tabl. 101:1.

²⁴ Ł. Okulicz 1970: tabl. 5:13.

²⁵ Ł. Okulicz 1970: tabl. 7:8.

²⁶ Ł. Okulicz 1970: tabl. 26:15.

²⁷ Ł. Okulicz 1970: tabl. 5:22; Hoffmann 1999: tabl. 133:11, 12.

²⁸ J. Okulicz 1973: ryc. 118:g.

²⁹ Ł. Okulicz 1970: tabl. 25:16.

³⁰ Hoffmann 1999: tabl. 73:6.

³¹ Hoffmann 1999: tabl. 74:4.

³² Ł. Okulicz 1970: tabl. 5:24.

³³ Ł. Okulicz 1970: tabl. 8:10.

³⁴ Ł. Okulicz 1970: tabl. 5:25.

³⁵ Ł. Okulicz 1970: tabl. 4:1; Hoffmann 1999: tabl. 3:6.

³⁶ Hoffmann 1999: tabl. 101:9.

³⁷ J. Okulicz 1973: ryc. 117:d.

³⁸ J. Okulicz 1973: ryc. 116:d.

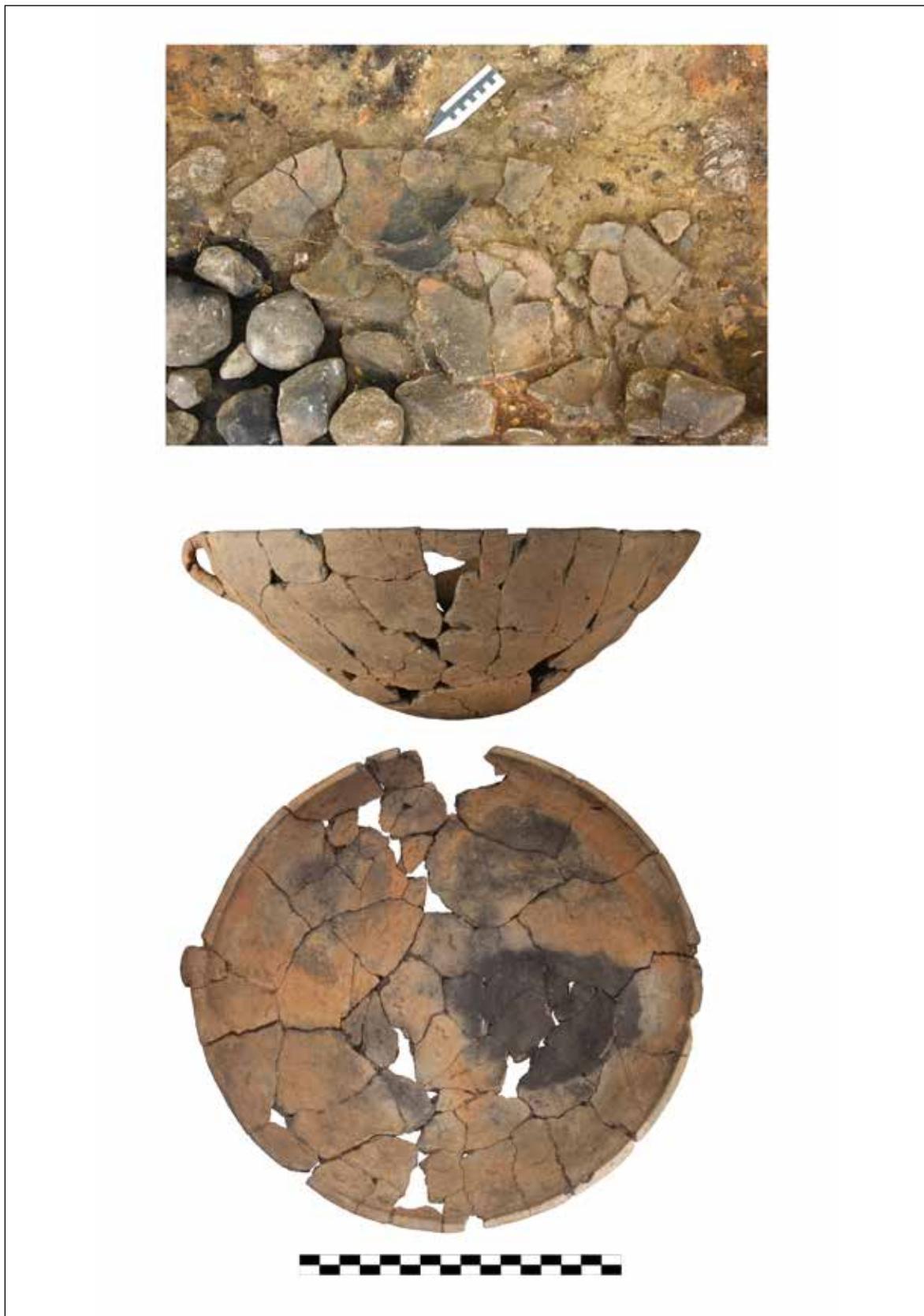
³⁹ Hoffmann 1999: tabl. 49:8.

⁴⁰ Hoffmann 1999: tabl. 73:17.

⁴¹ Hoffmann 1999: tabl. 31:14.

⁴² J. Okulicz 1973: ryc. 114:i.

⁴³ Hoffmann 1999: 99.

Ryc. 28. Stary Folwark, st. 1. Misa typu IIIA, odmiany f z warstw 71 i 96 (fot. D. Wach i R. Solecki)

nieco zbliżona do okazów z Gościszewa, st. 4, gm. Sztum, pow. sztumski⁴⁴, Mołtajn, gm. Barciany, pow. kętrzyński⁴⁵, Jeziorka, gm. Ryn, pow. giżycki⁴⁶, czy Starego Dzierzgonia, pow. sztumski⁴⁷.

Typ IV – amfory

Grupa ta reprezentowana jest przez cztery okazy naczyń. Obejmuje ona formy o silnie esowatym kształcie, z wyjątkiem naczynia z grupy B, którego esowaty kształt jest znacznie łagodniejszy, a o silnej wydłużności brzuśca możemy w tym przypadku jedynie domniemywać na podstawie licznych analogii. Naczynia grupy A i B obejmują formy grubościenne, natomiast typ C to forma analogiczna w kształcie (w stosunku do form z grupy A), jednakże zdecydowanie cienkościenna. Są to naczynia o niemalże identycznych średnicach, oscylujących w granicach 20 cm. Wszystkie formy charakteryzują się ponadto stosunkowo dobrze wyrobioną masą ceramiczną, schudzoną silnie średnio i grubo ziarnistą domieszką, oraz ceglasto-brązową barwą (5YR 5/4) z licznymi śladami okopceń. Zróżnicowany jest natomiast sposób opracowania ich powierzchni.

Podtyp IVA – formę tych naczyń można utożsamiać z naczyniami typu XI w typologii Ł. Okulicza, która opisuje je jako duże naczynia o krótkiej wygładzonej szyjce i wydłużonym chropowaczym brzuścu, często zdobione u nasady szyjki listwą plastyczną⁴⁸. Naczynia lepione techniką zlepiania wałków o szerokości około 5 cm, o starannie wyrabianej masie ceramicznej, schudzonej bardzo grubą, ostrokrąwędziistą domieszką, z widocznymi w przełamach licznymi pustymi przestrzeniami, stanowiącymi ślady po wypalonej domieszce organicznej.

IVAa - forma reprezentowana przez jedno naczynie o wysokości około 23 cm, przy średnicy wylewu wynoszącej 20 cm, przez co jest znacznie bardziej przysadziste niż naczynie kolejnej odmiany. Około 7-centymetrowa gładzona szyjka, oddzielona została od chropowaczonego brzuśca plastyczną listwą, zdobioną ornamentem zaplatania, przerywanym poziomymi plastycznymi guzami z przegięciem w środku (około 3 cm szerokości i 1,5 cm szerokości) od którego promienieście w dół rozchodzą się trzy listwy, także zdobione zaplataniem. Warstwa chropowacenia wahaje się tu w granicach 2-3 mm, jest ono niezwykle drobne i delikatne oraz bardzo równomiernie rozłożone, z wyraźnymi śladami po miotelce używanej w procesie jego nanoszenia. Dno jest płaskie z wyraźnie zaznaczoną stopką, wygniatane z jednego placka gliny. Fragmenty tego naczynia

pochodzą z jednostki stratygraficznej 91 (tabl. 16:4). Podobne formy znalezione w Starzykowie Małym, gm. Iława, pow. iławski⁴⁹, Kitkach, gm. Dzierzgowo, pow. mławski⁵⁰, czy w Tolkmicko, pow. elbląski⁵¹.

IVAb – odmiana reprezentowana przez naczynie zachowane w bardzo dużej liczbie (około 120) fragmentów, jednakże zrekonstruowane jedynie hipotetycznie. Forma jest bardzo wysoka, około 35 cm, w stosunku do 20-centymetrowej średnicy. Starannie gładzona szyjka jest zakończona gładką, niezdobioną listwą, z której wyprowadzone jest małe taśmowe uszko (zachowane tylko jedno) o wymiarach 2 x 2 cm z otworem o średnicy około 0,7 cm. Poniżej plastycznej listwy występuje około 1-2-milimetrowa warstwa chropowacenia, rozłożona niezbyt równomiernie, z dużą ilością gruboziarnistego tłucznia, licznymi śladami po wypadnięciu domieszki, oraz licznymi poziomymi bruzdami, sugerującymi kierunek nakładania dodatkowej warstwy glinki. Masywne, płaskie dno o mocno zaakcentowanej stopce, wylepione zostało z dwóch placków gliny, zaś ścianka uformowana została z placka zewnętrznego. Fragmenty tego naczynia wystąpiły w zespołach zabytków z jednostek stratygraficznych 14, 71, 92 i 96 (tabl. 21). Forma te może stanowić analogię do nieco podobnych naczyń z Tolkmicka, pow. elbląski⁵² oraz Łęczy, gm. Tolkmicko, pow. elbląski⁵³.

Podtyp IVB – jest to forma podobna do naczyń typu IV odmiany b wg Ł. Okulicza, opisanych jako formy baniaste o lekko wychylonej krawędzi, wydłużonej, słabo wygiętej szyjce, przechodzącej w baniasty brzusiec, powierzchni wygładzonej, oraz o lekko spłaszczonym lub kulistym dnie⁵⁴. Ze względu na brak dolnych partii brzuśca oraz dna, analogia ta pozostaje jedynie w sferze domniemywań. Ponadto Ł. Okulicz opisuje ten typ naczyń jako formy niezdobione, a w materiale ze Starego Folwarku, st. 1 mamy do czynienia z formą zdobioną ornamentem w postaci pojedynczego rzędu skośnych lub prawie pionowych nacięć u nasady szyjki, wykonanych drewnianym narzędziem bądź rylcem (tabl. 2:8). Formy podobne występują między innymi w Piastowie, gm. Krzynowłoga Mała, pow. przasnyski⁵⁵, Starym Łęczynie, gm. Dzierzgowo, pow. mławski⁵⁶, czy Rybnie, st. 2, gm. Sorkwity, pow. mrągowski⁵⁷.

Podtyp IVC – kształtem forma ta przypomina naczynia typu IVA, natomiast jest to naczynie zdecydowanie cienkościenne oraz starannie zagładzane

⁴⁴ Ł. Okulicz 1970: tabl. 26:3.

⁴⁵ Ł. Okulicz 1970: tabl. 1:15, 21.

⁴⁶ Hoffmann 1999: tabl. 51:17.

⁴⁷ Hoffmann 1999: tabl. 50:16-17.

⁴⁸ J. Okulicz 1973: ryc. 124:g.

⁴⁹ Ł. Okulicz 1970: 25.

⁵⁰ J. Okulicz 1973: ryc. 119:a.

⁵¹ Ł. Okulicz 1970: tabl. 8:6.

⁵² Hoffmann 1999: tabl. 95:10.

⁴⁴ Hoffmann 1999: tabl. 194:17.

⁴⁵ Hoffmann 1999: tabl. 65:17.

⁴⁶ J. Okulicz 1973: ryc. 114:d.

⁴⁷ Ł. Okulicz 1970: tabl. 25:15.

⁴⁸ Ł. Okulicz 1970: 37-38.

Ryc. 29. Stary Folwark, st. 1. Fragment naczynia typu IVC z warstw 14, 15 i 96 (fot. R. Solecki)

na całej swojej powierzchni, najprawdopodobniej także wyściecane w obrębie szyjki. Wysoka na około 7 centymetrów szyjka przechodzi w silnie wydęty, baniasty brzusiec, który w dolnej partii łagodnie łączy się z niewydielonym, delikatnie spłaszczonym dnem o średnicy wynoszącej nieco powyżej 10 cm. Ornament wykazuje ściśłą analogię z odmianą IVAA, z niewielką tylko różnicą w charakterze zdobienia listwy, która w tym przypadku pokryta jest pojedynczym rzędem pionowych załuskiwań paznokciowych, przerywanych plastycznymi poziomymi guzami, od których odchodzą promieniście trzy grupy potrójnych żłobień, wykonanych rylcem lub narzędziem trójzębnym, o długości około 3 cm (ryc. 29). Cechą charakterystyczną tego naczynia jest jego plamista, różnorodna barwa, sugerująca wtórny kontakt naczynia z wysoką temperaturą, oraz silna deformacja, prawdopodobnie w wyniku procesów podepozycyjnych. Fragmenty tego naczynia wystąpiły w zespołach zabytków z jednostek stratygraficznych 14, 15 i 96 (tabl. 20:2). Naczynie to wykazuje pewne podobieństwo do form pochodzących z kurhanów w Rybnie, st. 2, gm. Sorkwity, pow. mrągowski⁵⁸.

Typ V – naczynia cienkościenne

Jest to stosunkowo liczna grupa naczyń o różnorodnych formach oraz sposobach kształtowania profili czy krawędzi wylewu; cechą wspólną naczyń z tej grupy jest ich cienkościenność, oraz widoczna staranność wykonania.

⁵⁸ Hoffmann 1999: tabl. 94:7.

Podtyp VA - kubki

Ten typ obejmuje naczynia niewielkich rozmiarów, o średnicach wylewów wynoszących 8-10 cm, o cienkich, delikatnych, dobrze opracowanych ścianach oraz starannie wygładzonych i wypolerowanych powierzchniach, łącznie z płaskimi słabo wydzielonymi lub kulistymi dnami.

VAA – odmiana ta podobna jest do typu VII grupy II odmiany 3 w typologii M. Hoffmanna⁵⁹ oraz typu VI odmiany e wg Ł. Okulicza⁶⁰. Grupa ta reprezentowana jest przez jeden egzemplarz (tabl. 22:3) zachowany w całości. Jest to płaski, szerokootworowy kubek o 10 cm średnicy, zaopatrzony w szerokie taśmowe ucho, wyprowadzone z krawędzi wylewu, sięgające poniżej połowy jego wysokości (ryc. 30). Powierzchnia o ceglasto-szarej barwie (10YR 5/2) jest silnie wygładzona ze śladami polerowania. Naczynie to pochodzi z warstwy 96. Ma ono swoje liczne odpowiedniki w materiałach z Pleśna, gm. Bisztynek, pow. bartoszycki⁶¹, Piorkowa, gm. Płoskinia, pow. braniewski⁶², Kitek, st. 2, gm. Dzierzgowo, pow. mławski⁶³, Gródków, gm. Płośnica, pow. działdowski⁶⁴, Janików Wielkich, gm. Zalewo, pow. iławski⁶⁵, Gościszewa, st. 4, gm. sztum, pow. sztumski⁶⁶, czy z miejscowości Pokrowskoje (b. Sorgenua), st. 2, rej. Zielenogradsk⁶⁷.

VAb – odmiana ta podobna jest do typu VIII odmiany a w typologii Ł. Okulicza⁶⁸ oraz do kubków typu VII grupy III odmiany 1, wg M. Hoffmanna⁶⁹ (ryc. 31). Jest to forma znana pod nazwą tzw. „kubków elbląskich”. Są to małe formy o średnicy 8 cm i wysokości 10-11 cm (tabl. 22:1-2), reprezentowane przez dwa naczynia: pierwsze - zachowane w całości - zaopatrzone jest w duże taśmowe ucho, natomiast egzemplarz drugi - zachowany fragmentarnie - takiego ucha nie posiada. Kubki typu VAb to naczynia o stosunkowo długiej szyjce, wychylonej na zewnątrz krawędzi, łagodnie wydętym brzuścu, kulistym dniem, o powierzchniach intensywnie wyściecanych, bogato zdobione ornamentem rytym, na największej wydełtości brzuśca. Obydwaj naczynia pochodzą z jednostki stratygraficznej nr 96. Kubki z uchem znajdują liczne analogie m.in. w Lidzbarku Warmińskim⁷⁰, Gródkach, gm. Płośnica, pow. działdowski⁷¹, Pleśnie, gm.

⁵⁹ Hoffmann 1999: 91.

⁶⁰ Ł. Okulicz 1970: 32.

⁶¹ J. Okulicz 1973: ryc. 116:m; Hoffmann 1999: tabl. 67:3.

⁶² J. Okulicz 1973: ryc. 121:g; Ł. Okulicz 1970: tabl. 11:13.

⁶³ Ł. Okulicz 1970: tabl. 7:19.

⁶⁴ Ł. Okulicz 1970: tabl. 6:6.

⁶⁵ Ł. Okulicz 1970: tabl. 9:17.

⁶⁶ Hoffmann 1999: tabl. 164:2.

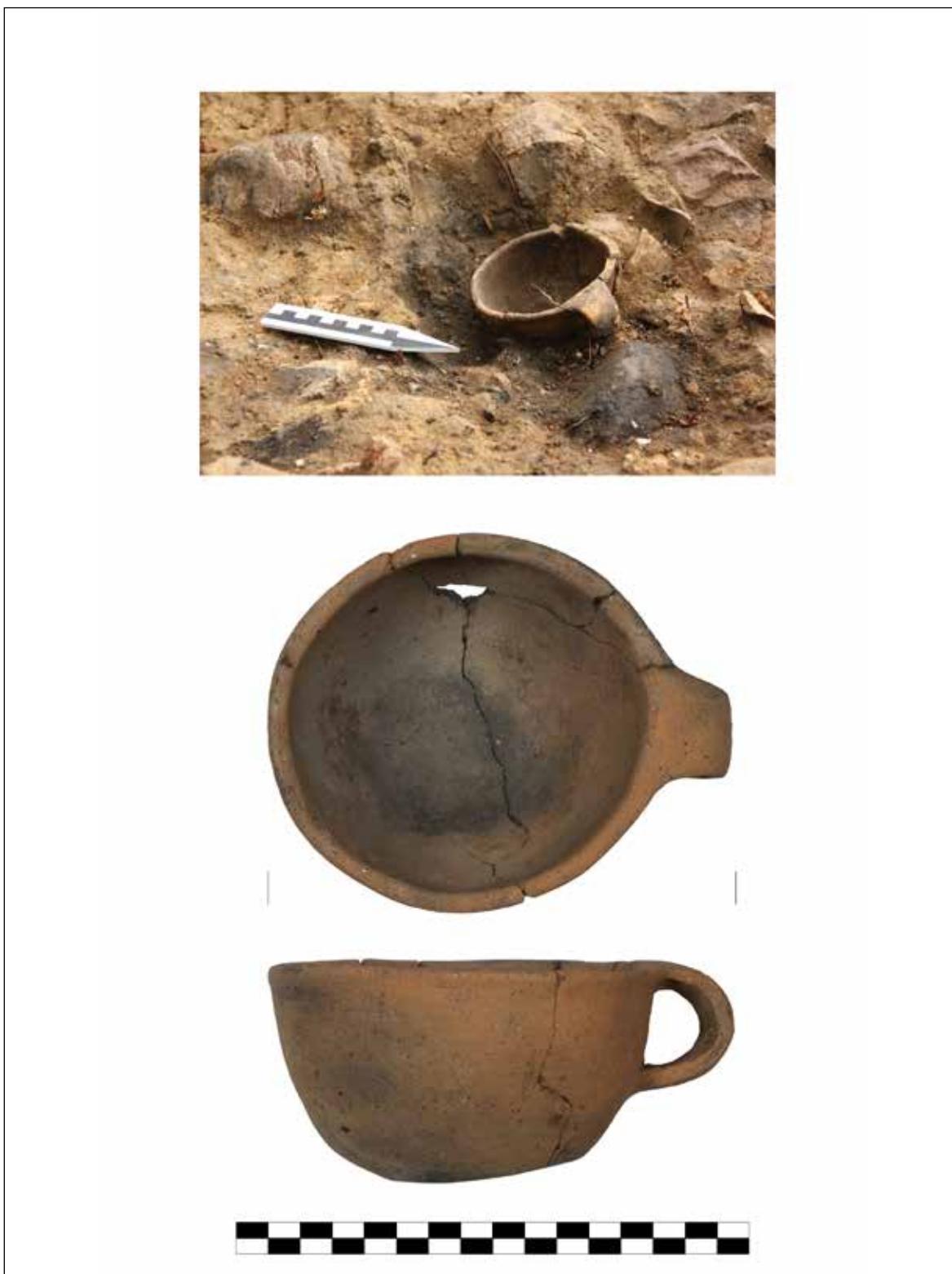
⁶⁷ Hoffmann 1999: tabl. 1:4.

⁶⁸ Ł. Okulicz 1970: 32.

⁶⁹ Hoffmann 1999: 94.

⁷⁰ Ł. Okulicz 1970: tabl. 16:34.

⁷¹ Ł. Okulicz 1970: tabl. 6:5; Hoffmann 1999: tabl. 130:20.

Ryc. 30. Stary Folwark, st. 1. Kubek typu VA, odmiany a z warstwy 96 (fot. D. Wach i R. Solecki)

Ryc. 31. Stary Folwark, st. 1. Kubek typu VA, odmiany b z warstwy 96 (fot. D. Wach i R. Solecki)

Bisztynek, pow. bartoszycki⁷², Starzykowie Małym, gm. Iława, pow. iławski⁷³, czy Tolkmicku, pow. elbląski⁷⁴, zaś kubki bez ucha w Starym Łęczynie, gm. Dzierzgowo, pow. mławski⁷⁵, Stolnie, kurhan 2, gm. Miłakowo, pow. ostródzki⁷⁶, Nowym Targu, st. B, gm. Stary Targ, pow. sztumski⁷⁷.

Podtyp Vb (tabl. 8:6)

VBa – odmiana o prostej krawędzi wylewu. Fragmenty tego typu naczyń wystąpiły w warstwach 2 i 64. Mogą one stanowić analogię do form z Jeziorka, gm. Ryn, pow. giżycki⁷⁸, Gródków, gm. Płośnica, pow. działdowski⁷⁹, Starzykowa Małego, gm. Iława, pow. iławski⁸⁰, czy z miejscowości Pokrowskoje (b. Sorgenau), st. 2, rej. Zielenogradsk⁸¹.

VBb – odmiana o prostej nieznacznie pogrubionej krawędzią przechodzącej w łukowato wygiętą szyjkę. Fragmenty tego typu naczyń pochodzą z warstw 7, 14, 65 i 105. Podobne formy znalezione zostały w Gródkach, st. 7 - Brzezinka, gm. Płośnica, pow. działdowski⁸², Stolnie, kurhan 1, gm. Miłakowo, pow. ostródzki⁸³, czy w Kaliningradzie, st. Oktiabrskoje⁸⁴.

VBC – odmiana o prostej, wyraźnie pogrubionej krawędzi, długiej łukowato wygiętej szyjce oraz łagodnym załomie brzuśca, zdobionym ornamentem dołeczków palcowych (tabl. 4:19). Fragmenty takich naczyń znalezione zostały w jednostkach stratygraficznych 14 i 64. Formy te znajdują swoje analogie w materiałach z Jeziorka, gm. Ryn, pow. giżycki⁸⁵, Klewk, gm. Purda, pow. olsztyński⁸⁶, Rybna, st. 2, gm. Sorkwity, pow. mrągowski⁸⁷.

VBD – odmiana o nieznacznie wyciągniętym, ściętym, wychylonym na zewnątrz brzegu i długiej szyjce. Fragmenty tego typu naczyń wystąpiły w warstwach 2, 64, 81 i 96. Nieco zbliżone okazy znalezione zostały innymi w Starym Dzierzoniu, pow. sztumski⁸⁸, Gródkach, pow. Działdowo, st. 7 - Brzezinka, gm. Płośnica, pow. działdowski⁸⁹, Starzykowie Małym, gm.

Iława, pow. iławski⁹⁰, czy Mołtajnach, gm. Barciany, pow. kętrzyński⁹¹.

Podtyp VC – cienkościenne naczynia jajowate

Naczynia zbliżone do typu IV grupy II odmiany 1 w typologii M. Hoffmana⁹².

VCa – odmiana reprezentowana przez jedno naczynie, stosunkowo niewielkich rozmiarów (12 cm średnicy wylewu i niespełna 10 cm wysokości), o prostej, nieznacznie pogrubionej krawędzi, o wysokim łagodnym załomie brzuśca oraz kulistym dnie (ryc. 32). Na największej wydłużności brzuśca, mniej więcej w połowie wysokości naczynia, zachowane są trzy ślady po oderwanych uchach bądź plastycznych guzach, mocowanych za pomocą niewielkiego, prostokątnego czopu. Powierzchnia zewnętrzna jest przecierana. Naczynie jest wykonane z niestarannie przygotowane masy, schudzonej dużą ilością gruboziarnistej, ostrokrawędziastej domieszki (tabl. 22:4). Naczynie to znaleziono w jednostce stratygraficznej 96. Wykazuje ono pewne podobieństwa do form pochodzących z Kęsochy, gm. Dzierzgowo, pow. mławski⁹³, Stegi Wielkiej, gm. Górowo Iławieckie, pow. bartoszycki⁹⁴, Rybna, gm. Sorkwity, pow. mrągowski⁹⁵, czy Szestna, st. 2, gm. Mrągowo, pow. mrągowski⁹⁶.

VCb – odmiana o nieco większych średnicach wylewów, głównie wynoszących około 20 cm. Forma ta jest analogiczna do poprzedniej, jednak znacznie wyższa. Jest to forma wyraźnie cienkościenna, o starannie gładzonych powierzchniach, barwy od ceglasto-żółtej (7,5YR 6/6) po czarną (7,5YR 3/1). Fragmenty pochodzą z jednostek stratygraficznych 14 i 70. Naczynia tego typu mogą stanowić analogię do form ze Starego Łęczyna, gm. Dzierzgowo, pow. mławski⁹⁷, Kęsochy, gm. Dzierzgowo, pow. mławski⁹⁸, Stolna, kurhan 2, gm. Miłakowo, pow. ostródzki⁹⁹, Sząbruka, st. 1, gm. Gietrzwałd, pow. olsztyński¹⁰⁰, czy Bogdanów, gm. Barczewo, pow. olsztyński¹⁰¹.

VCc – odmiana naczyń średniej wielkości, o średnicach wynoszących 15-18 cm, zuchylonej do zewnątrz prostej krawędzi, o bardzo starannie opracowanych powierzchniach, w tym silnie wypolerowanych ścianach zewnętrznych. Fragmenty tego typu naczyń wystąpiły w warstwach 15, 61 i 71. Nieco zbliżona forma pochodzi ze Starego Dzierzoniu, pow. sztumski¹⁰².

⁷² Ł. Okulicz 1970: tabl. 31: 10, 23.

⁷³ Ł. Okulicz 1970: tabl. 26: 12; J. Okulicz 1973: ryc. 124: 1; Hoffmann 1999: tabl. 147: 2.

⁷⁴ Ł. Okulicz 1970: tabl. 27: 17, 18.

⁷⁵ Ł. Okulicz 1970: tabl. 8: 24.

⁷⁶ Hoffmann 1999: tabl. 56: 5.

⁷⁷ Hoffmann 1999: tabl. 158: 3.

⁷⁸ J. Okulicz 1973: ryc. 113:e.

⁷⁹ Ł. Okulicz 1970: tabl. 2: 35.

⁸⁰ Ł. Okulicz 1970: tabl. 26: 20.

⁸¹ Hoffmann 1999: tabl. 1: 6.

⁸² Ł. Okulicz 1970: tabl. 2: 7.

⁸³ Hoffmann 1999: tabl. 53: 13.

⁸⁴ Hoffmann 1999: tabl. 32: 6.

⁸⁵ J. Okulicz 1973: ryc. 114:k; Hoffmann 1999: tabl. 73: 22.

⁸⁶ Hoffmann 1999: tabl. 100: 3.

⁸⁷ Hoffmann 1999: tabl. 95: 7.

⁸⁸ J. Okulicz 1973: ryc. 111:f.

⁸⁹ Ł. Okulicz 1970: tabl. 2: 8.

⁹⁰ Hoffmann 1999: tabl. 147: 7.

⁹¹ Hoffmann 1999: tabl. 65: 13.

⁹² Hoffmann 1999: 99.

⁹³ Ł. Okulicz 1970: tabl. 5: 4.

⁹⁴ Ł. Okulicz 1970: tabl. 17: 6.

⁹⁵ Ł. Okulicz 1970: tabl. 30: 25.

⁹⁶ Hoffmann 1999: tabl. 96: 14.

⁹⁷ Ł. Okulicz 1970: tabl. 3: 5.

⁹⁸ Ł. Okulicz 1970: tabl. 5: 8.

⁹⁹ Hoffmann 1999: tabl. 56: 15.

¹⁰⁰ Hoffmann 1999: tabl. 120: 7.

¹⁰¹ Hoffmann 1999: tabl. 113: 13.

¹⁰² Ł. Okulicz 1970: tabl. 25: 3.

Ryc. 32. Stary Folwark, st. 1. Naczynie typu VC, odmiany a z warstwy 96 (fot. R. Solecki)

Typ VI - talerze

Naczynia tego typu są w materiale ze Starego Folwarku, st. 1 reprezentowane nielicznie. Są to głównie talerze głębokie, formą zbliżone do mis, wykazujące pewne analogie do mis typu VI odmiany b wg Ł. Okulicza¹⁰³, a także jeden egzemplarz talerza płaskiego, zauważony tylko w niewielkim fragmencie. Są to formy występujące w dwóch wielkościach wylewu - 14 i 26 cm, o obustronnie wygładzonej, a przeważnie starannie wypolerowanej powierzchni, barwy ceglastej (5YR 6/6, 5YR 6/8), jasnobrązowej lub szaro-brązowej (10YR 5/2), ze śladami okopceń lub wtórnego przepału. Ich brzegi są mniej lub bardziej starannie formowane.

Podtyp VIA

VIAa – odmiana form mniejszych, o średnicy 14 cm, oraz wysokości nie przekraczającej 4 cm, o prostych, niezbyt starannie formowanych, nie wyodrębniających się krawędziach, ściętych od zewnętrz, oraz kulistym dnie. Wykonane są one z nie dość solidnie przygotowanej masy, schudzonej dużą ilością średnio i gruboziarnistej domieszką, o misternie gładzonych i polerowanych powierzchniach (tabl. 24:2). Podobne są do talerzy typu VI grupy IV odmiany 2 wg M. Hoffmanna¹⁰⁴. Formy te wykazują pewne podobieństwa do talerzy z Gródków, st. 7, gm. Płośnica, pow.

działdowski¹⁰⁵, Starego Dzierzgonia, pow. sztumski¹⁰⁶, Jeziorka, gm. Ryn, pow. giżycki¹⁰⁷, czy Stolna, gm. Miłakowo, pow. ostródzki¹⁰⁸.

VIAb – odmiana o spłaszczonym, jednak nie wyodrębniającym się dnie, oraz prostej lub nieco wyciągniętej, starannie formowanej krawędzi. Formy większe, o średnicy 26, a wysokość nie przekraczającej 6 cm, o polerowanych powierzchniach, solidnie scalonej i nieznacznie schudzonej, drobną domieszką, masie ceramicznej (tabl. 23:2). Podobne są one do formy typu VI grupy II odmiany 2 wg M. Hoffmanna¹⁰⁹. Talerze o zbliżonej formie wystąpiły w Gródkach, gm. Płośnica, pow. działdowski¹¹⁰.

Podtyp VIB – to forma prawie płaska z wyodrębnionym, nieznacznie pogrubionym brzegiem. W porównaniu do form typu A, jest ona niezbyt starannie wykonana, co sugerują różnej grubości ścianki w obrębie wylewu, na bardzo krótkim jego odcinku. Forma wykonana jest ze słabo scalonej masy ceramicznej, silnie schudzonej grubą, ostrokrawędzistą domieszką. Powierzchnia jest niezbyt starannie wygładzona (tabl.

¹⁰³ Ł. Okulicz 1970:25.

¹⁰⁴ Hoffmann 1999:99.

¹⁰⁵ Ł. Okulicz 1970: tabl. 6:7.

¹⁰⁶ Ł. Okulicz 1970: tabl. 25:12.

¹⁰⁷ Ł. Okulicz 1970: tabl. 28:25.

¹⁰⁸ Hoffmann 1999: tabl. 54:8.

¹⁰⁹ Hoffmann 1999: s. 91.

¹¹⁰ Ł. Okulicz 1970: tabl.6:10.

Ryc. 33. Stary Folwark, st. 1. Naczynie miniaturowe typu VII z warstwy 64 (fot. R. Solecki)

16:3). Forma ta stanowi ściśłą analogię do talerza ze stanowiska Jeziorko, gm. Ryn, pow. giżycki¹¹¹.

Typ VII – naczynia miniaturowe

Ten typ reprezentowany jest w materiale zabytkowym ze Starego Folwarku, st. 1 przez trzy naczynia, jedno zachowane w całości, a pozostałe dwa fragmentarycznie. Średnice naczyń wynoszą ok. 5 cm, formy i cechy technologiczne wykazują natomiast znaczne zróżnicowanie. Naczynko zachowane w całości (ryc. 33), znalezione w warstwie 64 (tabl. 4:18), to niewielka forma, lepiona ręcznie, naprawdopodobniej techniką wygniatania z jednego kawałka gliny. Średnica jego wylewu wynosi niewiele ponad 5 cm, wysokość natomiast niespełna 6 cm. Jest to naczynie o prostej, wychylonej na zewnątrz krawędzi, długiej cylindrycznej szyjce, stanowiącej ponad połowę jego wysokości, wyraźnie zaznaczonym brzuścu, nieco poniżej połowy wysokości naczynia, oraz płaskim słabo wyodrębnionym dnie, o średnicy 3,5 cm. Ze względu na niewielkie rozmiary naczynia widoczna jest pewna niestaranność wykonania, dostrzegalna wyraźnie w pewnych nierównościach krawędzi, ich odmiennym kształcie w różnych miejscach obwodu czy różnej długości szyjki naczynia. Ta niedbałość nie idzie jednak w parze ze sposobem traktowania jego powierzchni, która została od zewnątrz starannie wygładzona, oraz wypolerowana na całej wysokości. Choć powłoki sugerujące wyściecanie zachowały się jedynie częściowo, z dużą dozą prawdopodobieństwa

stwierdzić można, że wyściecaniu poddano także dno naczynia oraz jego wnętrze, na tyle ile było to możliwe z technicznego punktu widzenia. Jako domieszki schudzającej w tym przypadku użyto drobnoziarnistego piasku. Formy analogiczne znaleźć możemy między innymi w Serowie, st. G, rej. Oziersk (b. Astrawischken)¹¹² oraz Pleśnie, gm. Bisztynek, pow. bartoszycki¹¹³.

Kolejne naczynie zachowane w niewielkim fragmencie części przybrzeżnej, z krótkim odcinkiem wylewu, to naprawdopodobnie miniaturowe baniaste naczynko, o średnicy wylewu wynoszącej 5,3 cm, zachylonym do wewnętrz brzegu oraz ściętej od wewnętrz krawędzi (tabl. 3:12). Wygniezione zostało z jednego kawałka gliny o silnie schudzonej masie ceramicznej. Ogląd ścianek sugeruje słabe wyrobienie przez garncarza masy ceramicznej; w przełamie widocznego są liczne podłużne szpary, oraz puste przestrzenie, masa jest słabo scalona i zawiera liczną i ostrokrawędzistą domieszkę, głównie średnio i gruboziarnistą (0,1-0,2 cm). Powierzchnia naczynia, o ceglastej barwie (5YR 5/4) ścianek zewnętrznych i wewnętrznych oraz szaro-brązowej barwie przełamu, jest lekko szorstka i nierówna z wyraźnie widocznym odciskiem palca od wewnętrz. Ścianki naczynia są także bardzo nierówne, a ich grubość waha się od 0,5 do 1,1 cm. Dno naczynia nie zachowało się, jednak na podstawie analogii do zbliżonych form ze stanowisk takich, jak Serowo, st. G, rej. Oziersk (b. Astrawisch-

¹¹¹ J. Okulicz 1973: ryc. 113:k.

¹¹² Ł. Okulicz 1970: tabl. 29:12.

¹¹³ Ł. Okulicz 1970: tabl. 31:26.

ken)¹¹⁴, Elbląg-Modrzewina¹¹⁵ Mołtajny, gm. Barciany, pow. kętrzyński¹¹⁶, czy Kretowiny, st. 10, gm. Morąg, pow. ostródzki¹¹⁷ przypuszczać można iż, było ono płaskie oraz słabo wyodrębnione.

Trzeci fragment (tabl. 24:12) to niewielkie kuliste dno o średnicy wynoszącej niespełna 6 cm, zachowane prawie w całości, z niewielkim fragmentem ścianki, na której widoczny jest przyczep taśmowatego (około 2,5 cm szerokości) ucha, mocowanego najprawdopodobniej poprzez przylepianie. Masa ceramiczna wykazuje te same cechy, jak w naczyniu opisanym uprzednio, natomiast grubość ścianki jest w tym przypadku znacznie mniejsza, nie przekracza 0,5 cm. Naczynko o jasnobrązowej barwie (10YR 6/4), z szarymi śladami okopceń na dnie oraz ceglastymi przebarwieniami w najwyższej partii w okolicy przyczepu ucha, pomimo starannego wygładzania ma nieco szorstką powierzchnię, co jest spowodowane dużą ilością grubej domieszki, widocznej także na zewnętrznej powierzchni naczynka. Formy analogiczne tej samej wielkości lub nieco większe znalezione zostały np. w Jeziorku, gm. Ryn, pow. giżycki¹¹⁸, na Wysoczyźnie Elbląskiej¹¹⁹, w Elblągu – Nowym Polu¹²⁰, Łęczu, st. 1, gm. Tolkmicko, pow. elbląski¹²¹, czy Myślecinie, st. 3, gm. Elbląg, pow. elbląski¹²².

W ceramicznym materiale zabytkowym ze Starego Folwarku, st. 1 pod względem liczebności przeważają garnki typu I i II (ryc. 34), występujące w liczbie 838 fragmentów. Wydawało by się, iż kolejną najliczniejszą grupę stanowią naczynia typu IV – amfory. Jednakże w tym miejscu znakomicie uwidacznia się słabość stosowania w metodach statystycznych tylko i wyłącznie prostego zliczania fragmentów naczynów z poszczególnych grup, które jest uzależnione od stopnia fragmentaryzacji naczynów. Znacznie bardziej obiektywną i wiarygodną ocenę liczby naczynów danego typu znajdujących się na stanowisku daje zastosowanie miary liczbeności, którą jest stosunek długości zachowanego wylewu do zrekonstruowanego obwodu całego naczynia (SEN)¹²³ (por. tab. 1). Biorąc pod uwagę rozkład ilościowy wyrażony miarą SEN (ryc. 35) możemy słusznie zauważać, iż najliczniejszą grupę naczynów stanowią garnki typu I i II ze znaczną przewagą typu pierwszego. Do kolejnych licznie reprezentowanych typów należą misy typu III oraz szeroko pojęta grupa naczynów cienkościennych (typ V), podczas gdy inne wyróżnione typy wystąpiły znacznie rzadziej.

¹¹⁴ Ł. Okulicz 1970: tabl. 29:2, 3; Hoffmann 1999: tabl. 69:13.

¹¹⁵ Hoffmann 1999: tabl. 47:3.

¹¹⁶ Hoffmann 1999: tabl. 65:15.

¹¹⁷ Hoffmann 1999: tabl. 139:9.

¹¹⁸ J. Okulicz 1973:ryc. 114:ł.

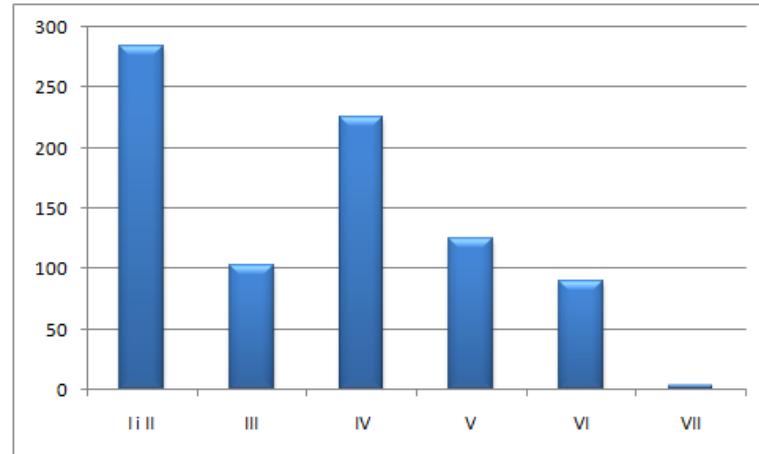
¹¹⁹ J. Okulicz 1973:ryc. 123:f.

¹²⁰ Ł. Okulicz 1970:tabl. 10:6.

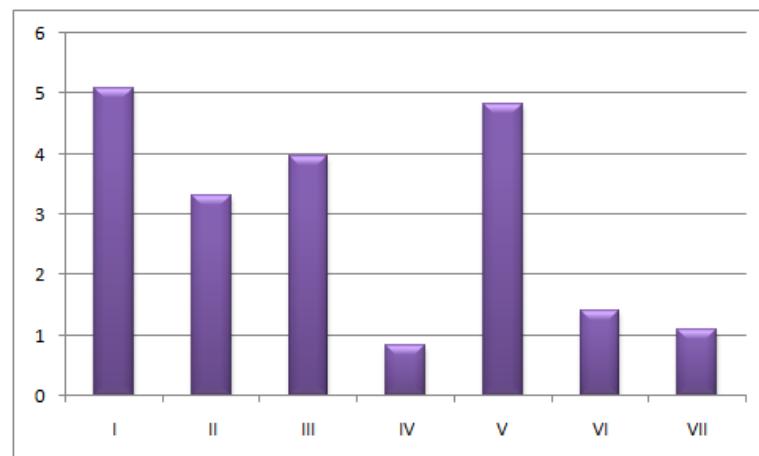
¹²¹ Hoffmann 1999:tabl. 49:7.

¹²² Hoffmann 1999: tabl. 51:5.

¹²³ Kobylińska 2003:7.

Ryc. 34. Częstość (wyrażona liczbą fragmentów ceramiki) występowania poszczególnych typów naczynów na st. 1 w Starym Folwarku (oprac. A. Chojnicka-Banaszkiewicz)

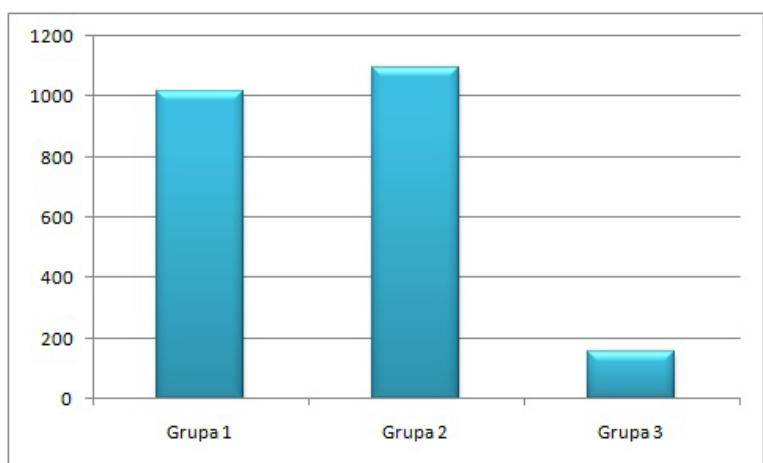

Ryc. 35. Częstość (wyrażona miarą SEN) występowania poszczególnych typów naczynów na st. 1 w Starym Folwarku (oprac. A. Chojnicka-Banaszkiewicz)

Technologia garncarska wcześniej epoki żelaza w świetle znalezisk ze Starego Folwarku, st. 1

Dokonując analizy ceramicznego materiału zabytkowego z grodziska w Starym Folwarku, st. 1 wydzielono trzy podstawowe grupy technologiczno-surowcowe (ryc. 36): **1.** naczynia przeważnie grubościennie o powierzchni chropowatowej; **2.** naczynia o gładkich powierzchniach o różnej grubości ścianek; **3.** naczynia cienkościenne o powierzchni starannie wyścieconej.

Podział ten przeprowadzono w oparciu o szereg cech charakteryzujących ceramikę z omawianego stanowiska; uwagę zwrócono przede wszystkim na: makro- i mikromorfologię naczynów, to jest ukształtowanie form naczynów, uformowanie krawędzi wylewów,

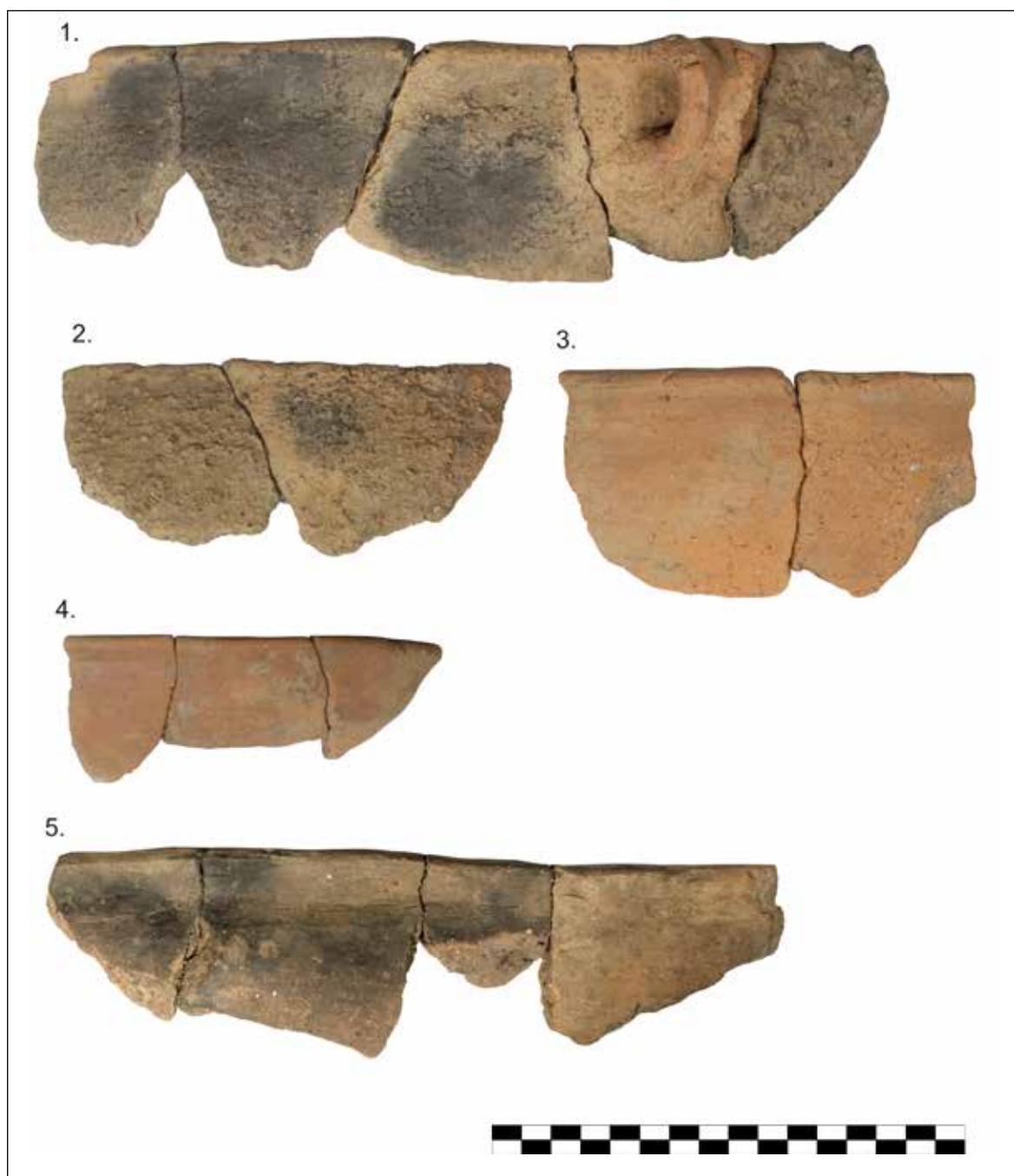

Ryc. 36. Zestawienie liczby trzech wyróżnionych grup technologicznych ceramiki ze Starego Folwarku, st. 1 (oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz).

fakturę powierzchni zewnętrznej i wewnętrznej, barwę, grubość ścianek, strukturę przełamu oraz rodzaj i ilość użytej domieszki.

Naczynia ze Starego Folwarku, st. 1 wykazują liczne ślady świadczące o ręcznym sposobie formowania naczyń. Obserwacja większych fragmentów pozwala wnioskować, że wykonane zostały one techniką lepienia z wałków gliny, czego dowodem są nieliczne ślady połączeń kolejnych wałków, widoczne w formie zgrubień czy sfałdowania wewnętrznych powierzchni naczyń, głównie grubościennych garnków lub amfor. Szerokość wałków zaobserwować można również w przełamach naczyń, waha się ona najczęściej w granicach 2-3,5 cm. Formy większe, o grubszej ściance, formowane są z wałków o szerokości 3-3,5 cm, natomiast formy mniejsze, starannie wykonane, z wałczków znacznie mniejszych, głównie o szerokości 2 cm. Można także zaobserwować, że szerokość ostatniego pasma, tworzącego krawędź wylewu jest zazwyczaj nieco mniejsza od szerokości wałków pozostałych. Pewne ślady świadczyć mogą także o sposobach formowania samej krawędzi, na przykład krawędź pogrubioną formowano naprawdopodobniej poprzez dolepieńie od wewnętrznej do ścianki naczynia dodatkowego wałka gliny. W przypadku większych naczyń, grubościennych, bądź też mniejszych jednak niezbyt starannie formowanych, zaobserwować można często odciski palców, pozostałość po procesie zlepiania i formowania szyjki i partii wylewu (ryc. 37:5) (tabl. 4:20; 6:1; 13:4). Pod krawędzią wylewu zaobserwować można również dookolne poziome, pojedyncze lub podwójne pasma o szerokości około 1cm, ich liczba może być różna w różnych partiach tego samego naczynia; są to ślady po palcach formujących ścianki naczynia (tabl. 16:5). Natomiast wszelkie odmiany naczyń cienkościennych o powierzchniach starannie gładzonych i polerowanych były niezwykle precyzyjnie wykonane i trudno w ich przypadku do-

strzec jakiekolwiek ślady formowania. Niekiedy tylko w przełamie ścianki możliwe jest zaobserwowanie szerokości poszczególnych wałków, z których powstało naczynie. Małe cienkościenne formy, takie jak kubki typu VA, niezwykle starannie wykonane, świadczą nie tylko o wyjątkowym wkładzie pracy, ale także o rzetelności i precyzji garncarza, która była absolutnie niezbędna w procesie kształtuowanie tego typu ścianek i profili. Małe miniaturowe naczynka wykonywane były z jednego kawałka masy ceramicznej, metodą wygnatania; świadczą o tym liczne ślady odcisków, czy wgłębień po palcach garncarza, ich powierzchnie również poddawane były różnym zabiegom, zagładzanie palcem bądź specjalnymi gładzikami, ale także polerowane (tabl. 4:18). Charakterystyczną cechą omawianego zespołu ceramiki jest stosunkowo duży odsetek naczyń o dnach kulistych (tabl. 22:1-3; 23; 24:2, 12) bądź nieznacznie tylko spłaszczonych, słabo zaakcentowanych (tabl. 12:5; 16:4; 20:2; 22:3; 23:2). W materiale ceramicznym ze Starego Folwarku, st. 1 występują ponadto formy płaskie (tabl. 4:8; 11:11-13; 12:1; 20:1; 21) oraz - reprezentowane przez jeden tylko fragment - dno lekko wklęsłe (tabl. 15:10). Pomimo silnej fragmentacji i znacznego zniszczenia den występujących w omawianym materiale, udało się zaobserwować trzy zasadnicze sposoby ich formowanie; są to dna wygniatane z jednego kawałka gliny wraz z zaczątkiem ścianki, dna w postaci krążka, oraz dna dwuwarstwowe. Stosunkowo najmniej powiedzieć można o dnach kulistych, które - zachowane we fragmentach - są trudno identyfikowalne, a te które udało się zidentyfikować w większości przypadków zachowały się w całości, zatem również nie mogą dostarczyć zbyt wielu informacji technologicznych. Jednak dwa dna: kubka (tabl. 22:2) oraz dużej uchatej misy (tabl. 23:1), zachowane fragmentarycznie, sugerują, że ten rodzaj den zarówno w przypadku form dużych o grubszych ścianach, jak i form drobnych, cienkościennych, formowany był z dwóch nałożonych na siebie krążków gliny. W przypadku den spłaszczonych, słabo wyodrębnionych, na podstawie talerza (tabl. 23:2) oraz amfory typu IV C (tabl. 20:2) wysnuć należy analogiczne wnioski; w większości tych przypadków ścianki naczynia formowane były z zewnętrznej placka gliny. W ten sam sposób uformowane zostało także - reprezentowane przez jeden fragment - dno lekko wklęsłe. W dnach zidentyfikowanych jako dwuwarstwowe, ścianki naczynia formowano zarówno z wewnętrznej jak i zewnętrznej partii dna. Obydwa sposoby są w omawianym materiale równie licznie reprezentowane. Płaskie dna wielowarstwowe, formowane z dwóch warstw o łącznej grubości 1,7-1,9 cm, mają tendencję do pękania wzdłuż połączeń swoich poszczególnych partii (tabl. 4:8; 7:6). Jako dno wygniatane z jednego kawałka gliny udało się zidentyfikować jeden tylko okaz. Jest to duże dno o średnicy 15,5 cm oraz grubości około 1,8 do 2 cm, wraz z zaczątkiem ścianki, wzdłuż którego niemal na całej zachowanej

Ryc. 37. Przykłady naczyń ze Starego Folwarku, st. 1 o różnych fakturach powierzchni: 1-2 – powierzchnie chropowacze; 3 i 5 – powierzchnie gładkie; 4 – powierzchnia wyściecona (fot. R. Solecki)

długości dno oderwało się od reszty naczynia. Inne dno podobnych rozmiarów wykonane zostało w postaci krążka, do którego dodano pierwszy wałek formujący ściankę naczynia w taki sposób, że obejmował on krążek od zewnętrz. Z wałka tego została ponadto stosunkowo mocno zaakcentowana stopka, uformowana przez ugniatanie. Dna te charakteryzują się ponadto licznymi śladami głębokich, nieregularnych wgne-

ceń, wykonanych palcami, będących pozostałością po procesie ugniatania. Dna małych naczyń, głównie kubków odmiany VA, są równie starannie opracowane, jak górne ich części, gładkie i wypolerowane z obydwu stron. W omawianym materiale do najczęściej stosowanego sposobu formowania den, w każdym z występujących tu rodzajów, należy metoda dwóch nałożonych na siebie glinianych krążków.

Powierzchnie naczyń

Zewnętrzne powierzchnie ścianek naczyń były albo w różnym stopniu wygładzane albo chropowacone. W zabytkowym materiale ceramicznym ze Starego Folwarku, st. 1 większość ceramiki ma powierzchnie w różnym stopniu gładzone a nawet wyściecane, barwy głównie rudej (5YR 4/4; 7,5YR 6/6 lub 6/8) i czarnej 7,5YR 3/1, 2,5YR 2,5/1) (ryc. 37:3-5), z tym, że wnętrze naczyń jest na ogół gładzone znacznie mniej starannie niż powierzchnie zewnętrzne. Fragmenty naczyń o powierzchni chropowaconej, przeważnie barwy brunatno-brązowej (7,5YR 5/6), mają w omawianym materiale również znaczny udział (ryc. 37:1-2). Liczne fragmenty ceramiki noszą ślady po zabiegach wygładzania ich powierzchni (ryc. 37:3). Garnki typu IB oraz cienkościenne naczynia jajowate typu VCa charakteryzują się występowaniem na ich powierzchni drobnych, wielokierunkowych zarysowań, powstały w wyniku przecierania powierzchni naczynia wiązką słomy lub drobnych gałzek (tabl. 16:5; 17:9; 19). W procesie zagładzania powierzchni naczynia wykorzystywano także inne narzędzia, najprawdopodobniej były to gładziki kamienne, rówowe, kościane lub drewniane¹²⁴. Pozostawiają one na powierzchniach naczyń charakterystyczne ślady, w postaci podłużnych zarysowań oraz smug (tabl. 4:20; 5; 20:1; 23:1).

Polerowanie, zwane także wyściecaniem, polegało na nadaniu naczyniu lśniączej, gładkiej powierzchni, zabieg ten wykonywano suchym twardym przedmiotem na uprzednio wygładzonym oraz podsuszonym naczyniu, w wyniku czego otrzymywano idealnie gładką i lśniącą powierzchnię. W zależności od dłużności trwania zabiegu, otrzymywano powierzchnię z wąskimi paskami wyściecania (tabl. 10:4; 24:6) bądź jednolicie gładką i lśniącą¹²⁵ (tabl. 22:2). Chropowacenie to natomiast zabieg odwrotny, polegający na pokrywaniu powierzchni, również uprzednio wygładzonych i podsuszonych naczyń, roztworem glinki o różnej gęstości, zmieszanej z domieszką piasku lub tłucznia (ryc. 37:1-2). W omawianym materiale naczynia pokrywano najczęściej warstwą chropowacenia o grubości 2-2,5 mm. Do najczęściej wykorzystywanych w tym procesie technik należą obrzucanie powierzchni naczynia rzadkim roztworem glinki, co dawało efekt nieregularnych grudek tworzących różnej grubości warstwę chropowacenia (tabl. 7:1-3; 18:1) oraz nanoszenie roztworu palcami bądź narzędziami pozostawiającymi poziome, pionowe oraz ukośne bruzdy¹²⁶ (tabl. 16:4), dające efekt delikatnego chropowacenia, o regularnym i cienkim rozprowadzeniu roztworu glinki z domieszką. Bardzo często naczynie nie było na całej swej powierzchni pokryte

jednakową warstwą dodatkowej glinki. Znakomity przykład stanowi tu garnek typu IIBb (ryc. 37:1), który w partii ucha był obrzucany stosunkowo grubą warstwą chropowacenia, o charakterystycznych grudkach, natomiast w pozostałych partiach naczynia chropowacenie przybierało znacznie łagodniejszy, równomierny charakter, z licznymi smugami sugerującymi kierunek nanoszenia warstwy chropowacącej.

Motywów ornamentacyjne

Zestaw ornamentyki spotykanej na zabytkowym materiale ceramicznym ze Starego Folwarku, st. 1 zgrupować można w trzech zasadniczych zespołach; są to: ornamenty ryte, ornamenty wykonane techniką odciskania – w tym ornament dołków palcowych oraz załuskiwań paznokciowych, oraz ornamenty plastyczne – w tym listwy i guzy¹²⁷. Wszystkie wymienione typy ornamentów są stosunkowo nielicznie reprezentowane. Jeśli wraz z ornamentem występującym na powierzchniach naczyń rozpatrywać będziemy także ornamenty umieszczane na ich krawędziach, to - dzięki licznej grupie garnków typu I - w przewadze znajdą się zdobienia z grupy ornamentów odciskanych. Ornamenty te występują w dwóch odmianach: odcisków palców lub paznokci. Zarówno jedne, jak i drugie, pojawiają się wyłącznie w układach poziomych, w miejscu największej wydłużności brzuśca lub krawędzi wylewu. Ornamenty te cechuje duża różnorodność kształtów, wynikająca z posługiwania się palcem wskazującym lub kciukiem: użycie tego drugiego daje odciski niemal kwadratowe (tabl. 13:9; 17:6). Istotną rolę odgrywa także ustawnienie palca w stosunku do ścianki: prostopadłe pozostawia odciski niemal idealnie okrągłe (tabl. 11:6), skośne natomiast - dołki owalne z lekkim przesunięciem gliny wzdłuż ścianki. Występują także odciski samej opuszki palca (ryc. 38:3) (tabl. 4:19; 11:3), opuszki z paznokciem (ryc. 38:4) (tabl. 15:6), samego paznokcia (ryc. 38:1) (tabl. 20:2) oraz szczypania dwoma palcami (ryc. 38:2) (tabl. 2:6)¹²⁸.

Ornamenty ryte wykonane metodą rycia rylcem wielozębny, występują tylko i wyłącznie na bardzo cienkościennych naczyniach (o grubości ścianki nie przekraczającej 0,5 cm) o starannie polerowanej powierzchni, zidentyfikowane jako kubki odmiany b (ryc. 39). Potwierdza to także fakt wystąpienia tego typu ornamentu na brzuścu zachowanym wraz z dużym fragmentem szerokiego taśmowatego ucha, analogicznego do tego które wystąpiło w przypadku kubka zaliczonego do tej właśnie odmiany. W przypadku naczyń zachowanych w całości lub większej części można zaobserwować, że ornament ten występuje poniżej załomu brzuśca (tabl. 22:1-2), lub też powyżej jego załomu (ryc. 38:7) (tabl. 11:9). Wzory ryte na powierzchni naczyń to głównie dookolne żłobki

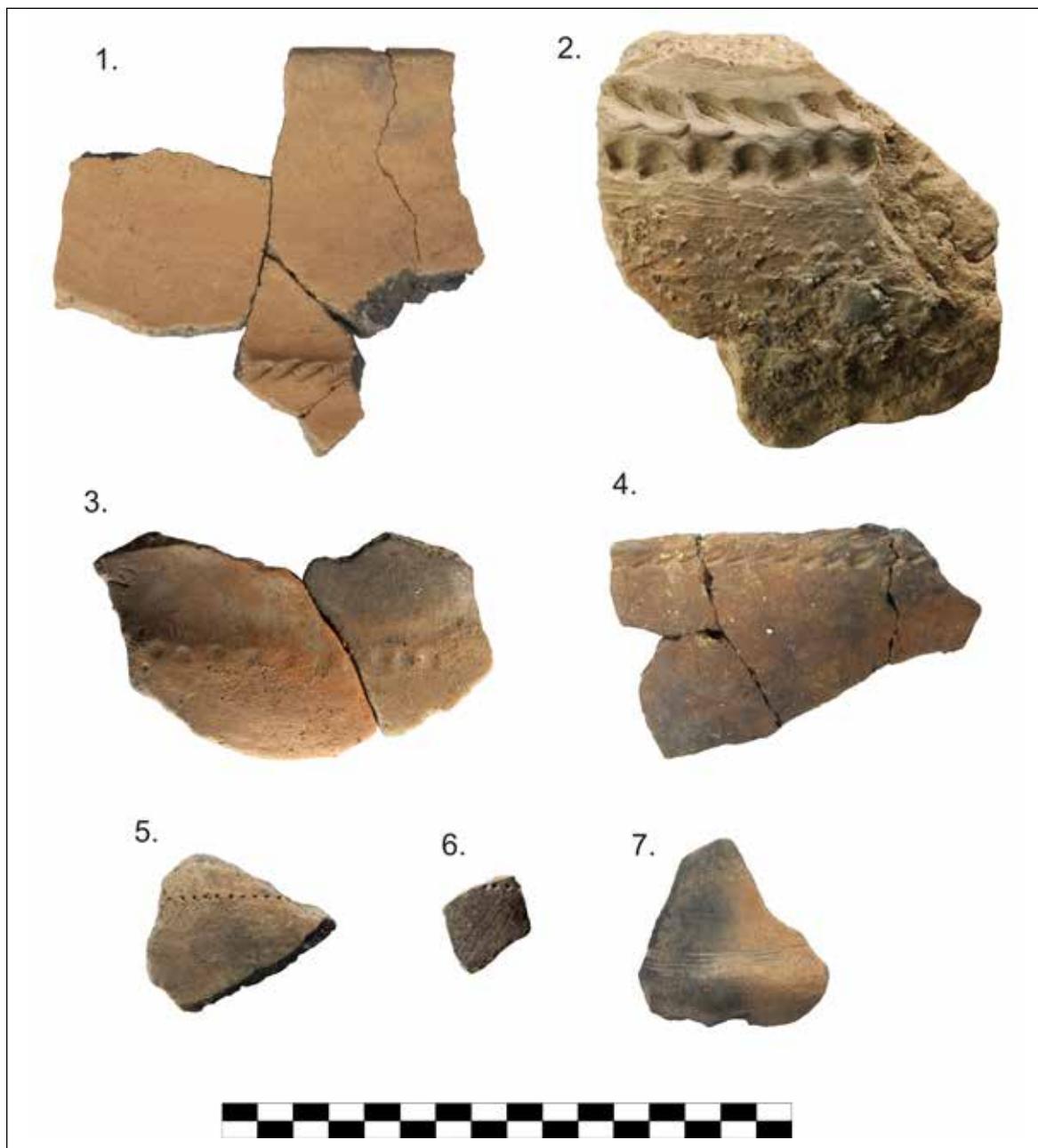
¹²⁴ Mogielnicka-Urban 1984:23.

¹²⁵ Mogielnicka-Urban 1984:104.

¹²⁶ Mogielnicka-Urban 1984:106.

¹²⁷ Mogielnicka-Urban 1984:107-110.

¹²⁸ Mogielnicka-Urban 1984:110.

Ryc. 38. Przykłady ornamentowania naczyń ze Starego Folwarku, st. 1: 1 i 5-7 - ornamenty ryte; 2-4 - ornamenty odciskane (fot. R. Solecki)

wykonane czterozębnym narzędziem; towarzyszą im krótkie odcinki wykonane tym samym narzędziem, pochylone w różnych kierunkach, bądź ornament krzyżykowy wykonywany analogicznym narzędziem. Wszystkie te złobienia są niezwykle płytkie, ich szerokość wynosi ok. 0,1 cm, a ponadto nie odznaczają się one jakąś szczególną precyzją, czy starannością wykonania. W jednym tylko przypadku, na niewielkim fragmencie zachował się ornament ryty w połączeniu z rzędem drobnych nakłuć (ryc. 38:6) (tabl. 1:12).

Ornament ryty występuje także w połączeniu z zestawem dookolnych załuskiwań paznokciowych oraz guzami plastycznymi. Niekiedy występuje ornament pojedynczego rzędu nakłuć o średnicy 1 mm w równych odstępach co około 3 mm, zachowany na jednym niewielkim fragmencie, o ściance grubości 0,7 cm, który sugeruje że znajdował się on poniżej załomu brzuśca (ryc. 38:5) (tabl. 3:13). W innym przypadku ornament przyjmuje formę szerokich złobków, które można interpretować także jako drobne nacięcia.

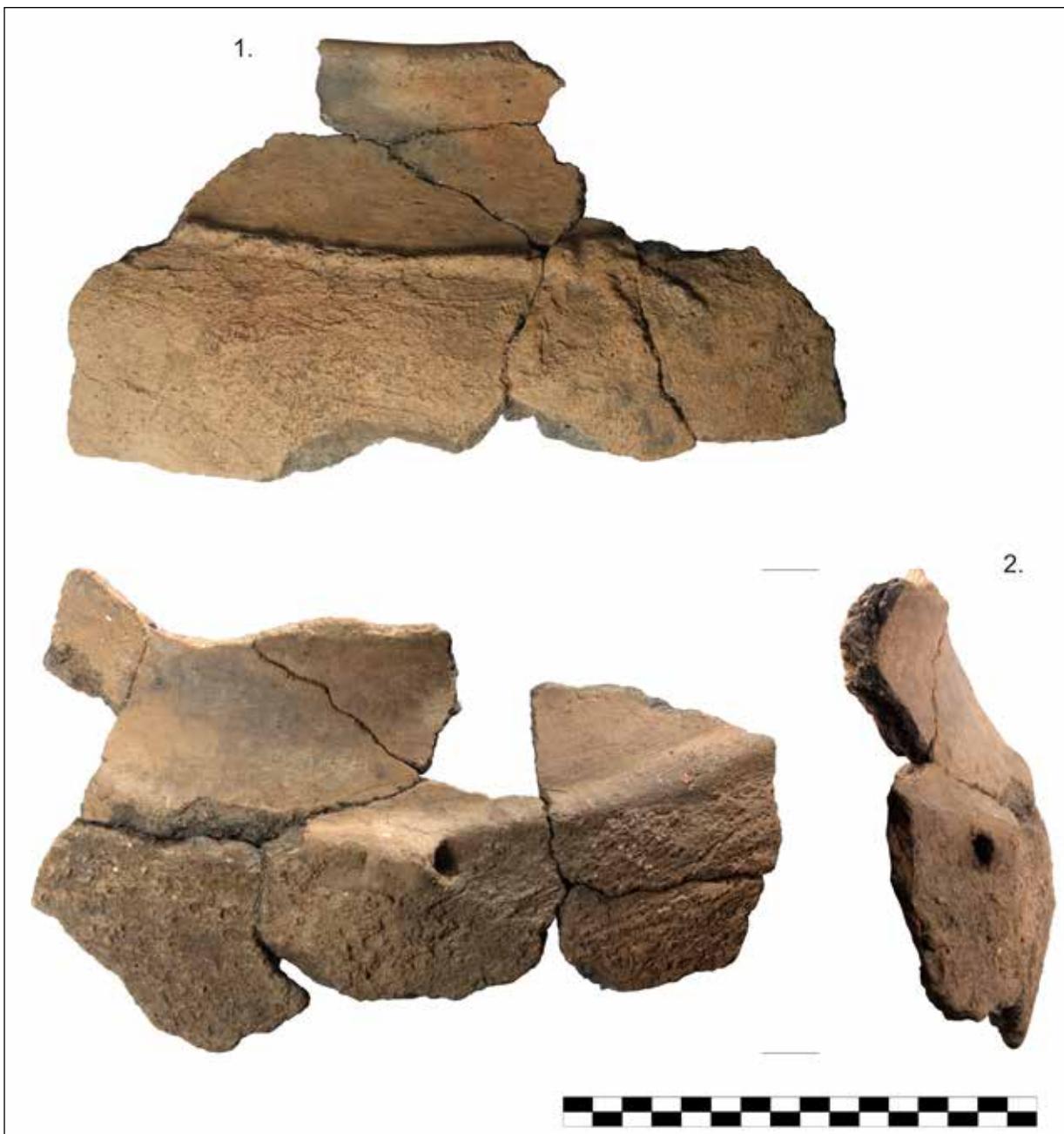
Ryc. 39. Kubek typu VA, odmiany b z warstw 14, 92 i 96 ze Starego Folwarku, st. 1 (fot. R. Solecki)

Dookolny rzad pionowych, pochylonych w prawą stronę nacięć, szerokości około 3 mm i długości od 1 do 2,2 cm, występuje w miejscu przejścia długiej szyjki w brzusiec (ryc. 38:1) (tabl. 2:8).

Ornament plastyczny, podobnie jak rytý, w materiale ceramicznym ze Starego Folwarku, st. 1 występuje stosunkowo rzadko; reprezentowany jest przez listwy występujące w trzech formach, a wszystkie fragmenty zdobione w ten sposób pochodzą mogą najprawdopodobniej z zaledwie czterech lub pięciu różnych naczyń. Ponadto dwa naczynia noszą ornament w formie plastycznych guzów. Listwa zdobiona ornamentem załuskiwań paznokciowych występuje w dwóch formach, ovalnej, doklejonej do powierzchni naczynia, mocno odstającej listwy (tabl. 14:6) oraz w formie dookolnego uwypuklenia, nieznacznie tylko wyodrębnionego z powierzchni naczynia. Kolejny przykład to listwa gładka, trójkątna, także przyklejana, o około 2 cm szerokości, odstająca od naczynia na nie więcej niż 5-6 mm. Występuje ona na amforze typu IVAb (ryc. 40:2). Do listwy tej przylepione zostało niewielkie (o wymiarach 2 x 2 cm) poziomo przekłe uszko. Ostatni przykład stanowi zaplatana, również niewielkich rozmiarów, listwa (o szerokości 1-1,5 cm, odstająca od naczynia na około 7 mm), z tym że w tym przypadku jest ona najprawdopodobniej wyciągana z powierzchni naczynia; ornament te wystąpił na amforze typu IVAA (ryc. 40:1). We wszystkich wymienionych powyżej przypadkach plastyczne listwy

rozdzielają powierzchnie naczynia traktowane w odrębny sposób: powyżej listwy są one gładzone, poniżej natomiast - poddane zabiegom chropowacenia. Inne naczynie poza plastyczną listwą, zdobione jest także formą plastycznego, ovalnego, poziomego guza z przegłębieniem w środku, o wymiarach około 1,5 x 3 cm. Od guza tego odchodzą ponadto promieniście trzy, odcinki o długości 3 cm, o formie analogicznej do zastosowanej w naczyniu listwy. Drugie naczynie zdobione ornamentem plastycznych guzów to wspomniana już wcześniej amfora typu IVC, zdobiona na największej wydłużności brzuśca ornamentem dookolnych załuskiwań paznokciowych, w kształcie regularnych półksiężyć, który przerywany jest guzami w formie zbliżonej do trapezu, o szerokości dolnej podstawy 4, a górnej 2,5 cm. Zachowały się trzy takie guzy, jednak naczynie nie zostało zrekonstruowane na całej długości obwodu brzuśca, więc nie można z całą pewnością stwierdzić, że posiadało ich tylko tyle. Całości ornamentu dopełniają trzy grupy potrójnych żlobków rytych narzędziem trójzębnym, rozchodzące się promieniście w dół guza, o długości od 2,5 do 3,5 cm. Od omawianego wcześniej ornamentu rytego wykonywanego narzędziem zebatym odróżnia go szerokość pojedynczego żlobka, która wynosi 0,2 cm.

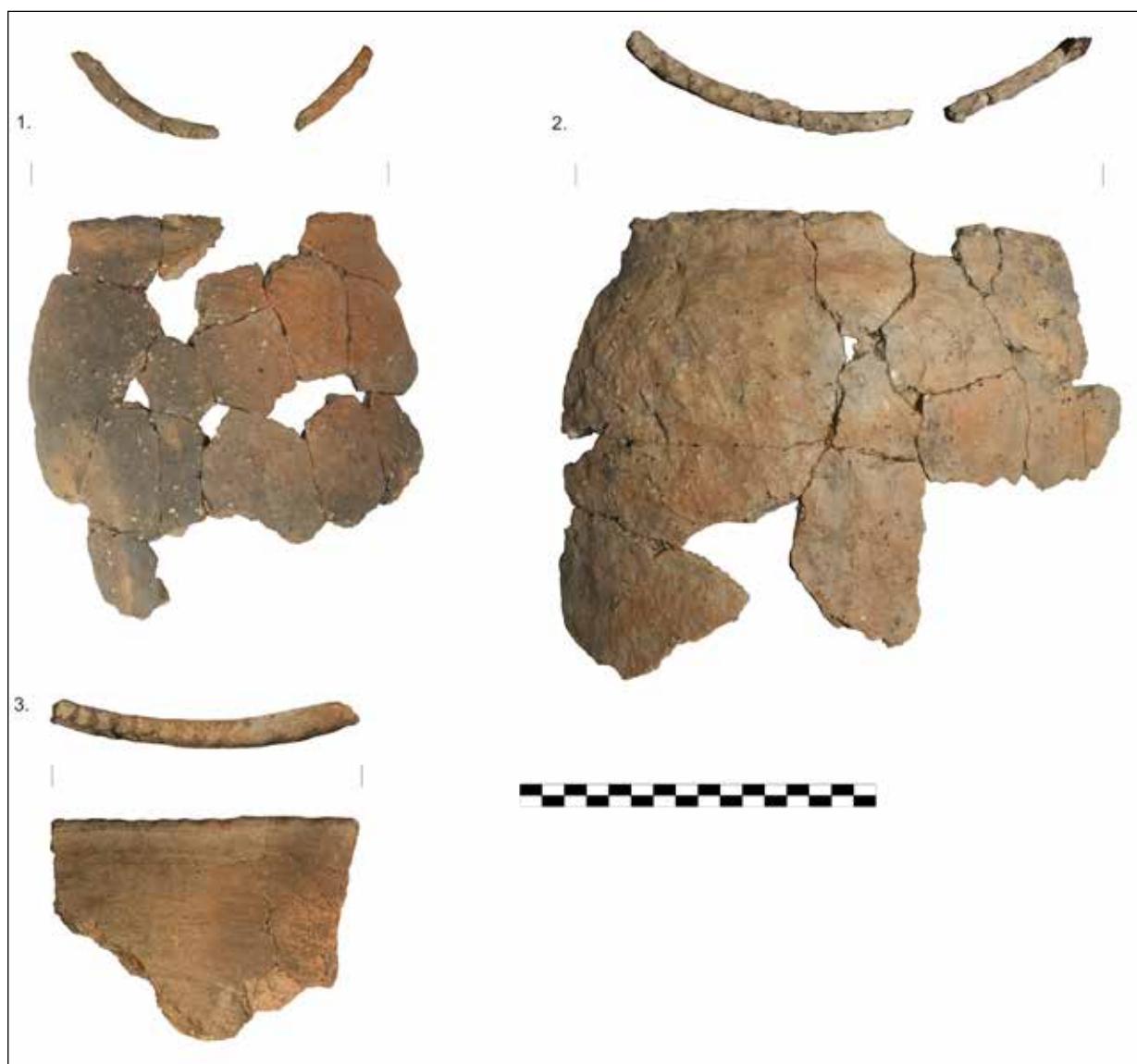
Jak już wspomniano, poza powierzchnią ścianki, ornamentowaniu podlegała także krawędź naczyni. W przypadku materiału z omawianego stanowiska,

Ryc. 40. Naczynia typu IVA ze Starego Folwarku, st. 1: 1: -odmiana a z warstwy 91; 2 - odmiana b z warstw 14, 71, 92 i 96 (fot. R. Solecki)

ornament ten przybierał głównie formę nazywaną karbowaniem, zaplataniem czy też zaszczypywaniem dwoma palcami (ryc. 41). (tabl. 5; 7:1-3; 17:9; 18:1; 19). Ornament ten wykonywano mniej lub bardziej starannie. Uwagę zwraca pewna prawidłowość: zaplatanie na naczyniach o powierzchni chropowaczej wykonywano dość niedbale, natomiast na naczyniach o powierzchni zagładzanej, karbowanie przyjmuje znacznie bardziej regularną formę. Ponadto dwuuchy garnek typu IAd, posiada ornament w charakterze

nieregularnych, niedbale wykonanych załuskiwań paznokciowych (tabl. 20:1). Odmienny w charakterze ornament występuje na krawędziach mis typu IIIB: są to plastyczne wypustki, guzy wyciągane z krawędzi wylewu. Występują one w dwóch zasadniczych formach, mniejszej, o szerokości (mierzonej po krawędzi wylewu) 2-2,5 cm, wystającej poza krawędź na około 0,7 cm oraz większe o szerokości około 5 cm u podstawy i wyciągnięte ponad krawędź na 1 cm (ryc. 42) (tabl. 2:1; 10:6; 15:1, 3; 24:6).

Ryc. 41. Garnki z ornamentowaną krawędzią ze Starego Folwarku, st. 1: 1 - typ IB z warstw 14 i 96; 2 - typ IB z warstw 14, 71, 92 i 96; 3 - typ IA odmiana c z warstwy 64 (fot. R. Solecki)

Ryc. 42. Ornament plastycznych guzów na krawędziach wylewów mis typu IIIB ze Starego Folwarku, st. 1: 1 - odmiana c z warstwy 11=15; 2 - odmiana b z warstwy 71 (fot. R. Solecki)

Elementy dodatkowe - ucha

Ucha w analizowanym materiale nie stanowią licznej grupy, bo zaledwie w liczbie 28 fragmentów. Jednak aż osiem okazów, zachowanych w całości, lub większej części, udało się powiązać z konkretnymi formami naczyń. Pozostałe dwadzieścia, zachowanych szcątkowo i w oderwaniu od naczyń, można na tej podstawie, z dużą dozą prawdopodobieństwa, także przyporządkować odpowiednim typom. Ucha w materiale ze Starego Folwarku, st. 1 wykazują kilka podstawowych, zróżnicowanych form, jednak wspólną ich cechą jest powierzchnia, wprawdzie opracowywana w mniej lub bardziej staranny sposób, ale zawsze zagładzana oraz pozbawiona ornamentu. Ucha taśmowate proste, bądź nieco wygięte w łuk, o regularnej formie, różnych szerokości, jednak głównie dość cienkie, o starannie gładzonej i polerowanej powierzchni, występują przy kubkach odmiany VAA i VAb (tabl. 22:1-2) (analogiczny fragment - tabl. 17:7), góram mocowane są poprzez doklejanie do krawędzi naczynia, dołem na czop (tabl. 22:1). Ucha taśmowate, wygięte w łuk, nieco grubszego o różnych szerokościach, odznaczające się dużo mniejszą starannością wykonania (tabl. 21:1; 23:1) oraz ucha taśmowate profilowane (tabl. 7:6), głównie przegebieniem w środkowej partii, należą do różnego typu garnków bądź mis dużych rozmiarów (typu IIIAf). W przypadku garnka typu IAd i misy typu IIIAf są one mocowane na dwa czopy, zarówno góram, jak i dołem. Natomiast pozostałe, zarówno mniejsze jak i większe, profilowane ucha były do powierzchni naczyń przylepiane (tabl. 10:12-14; 14:10). Niewielkich rozmiarów taśmowate uszka o starannie wyścieconej powierzchni, góram przyklejane do krawędzi wylewu (tabl. 10:16), przypisać należy z całą pewnością misom, trudno jednak określić jednoznacznie którego typu. Z kolei niewielkich rozmiarów wałeczkowate w górnej partii uszka, wyprowadzane z krawędzi naczynia, dołem nieco rozpraszczające się w formę taśmy, wystąpiły przy miseczkach typu IIIBb (tabl. 15:3; 10:17). W przypadku amfory typu IVAb odnotowano wystąpienie niewielkich rozmiarów (około 2 x 2 cm) uszka, przeklutego poziomo z nieznacznym tylko prześwitem; służyło ono zapewne do umocowania sznura, bądź rzemienia¹²⁹. Jest ono reprezentowane przez jeden egzemplarz.

Masa ceramiczna

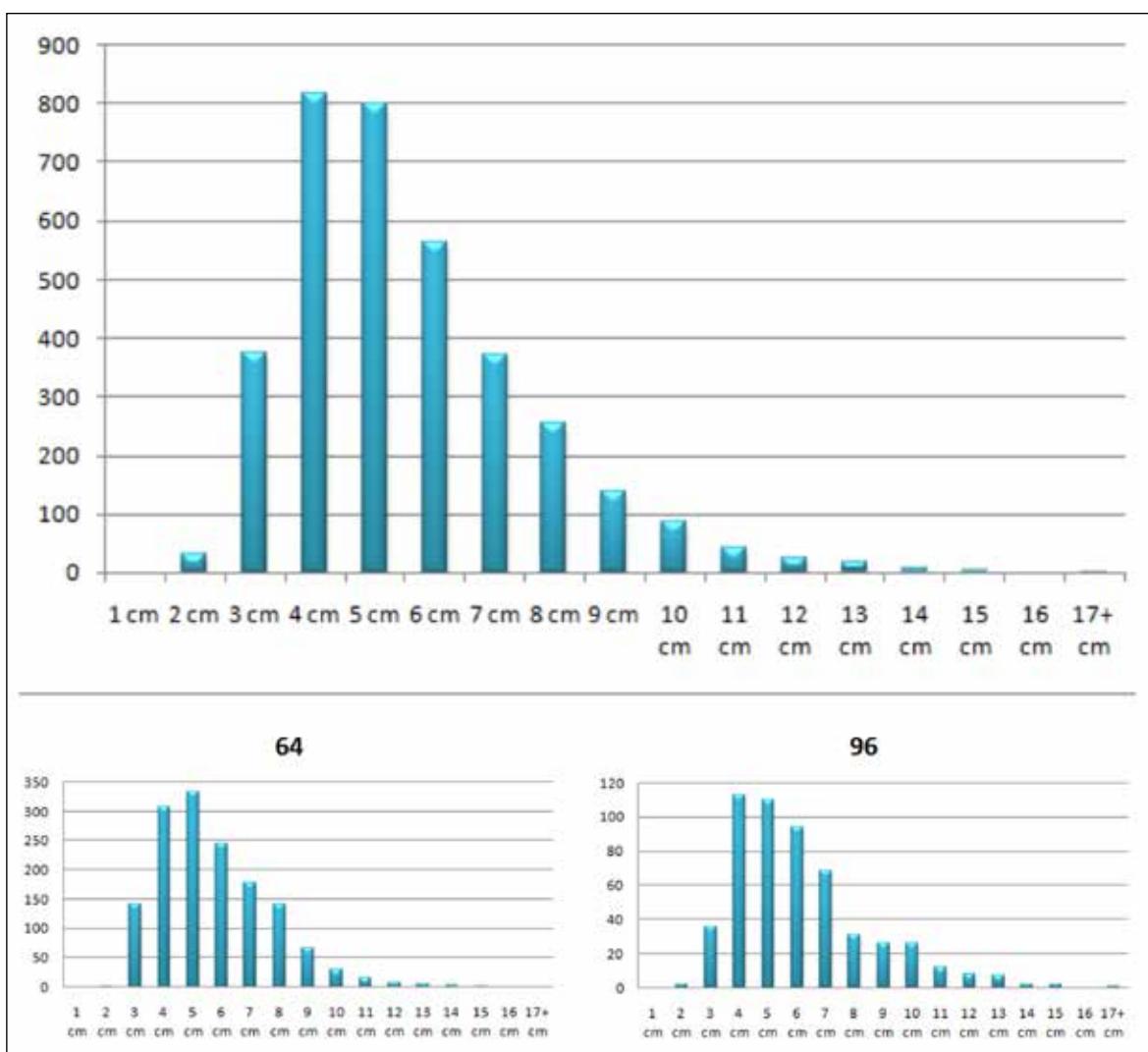
Pod względem technologicznym, zastosowanych technik wytwarzania oraz obróbki, a także jakości wykonania, ceramika pochodząca z Starego Folwarku, st. 1 nie odbiega znacząco od standardów znanych z ceramiki kulturzełużyckiej. Występowanie naczyń o staranie opracowanych, nie tylko gładzonych ale i chropowatonych, a także wyściecanych

powierzchniach, o równych grubościach ścianki na całej zachowanej długości, świadczą niewątpliwie o wysokich umiejętnościach, oraz dużej staranności pracy garncarzy wytwarzających ceramikę z omawianego stanowiska. W procesie wytwarzania masy ceramicznej wykorzystywano spore ilości domieszki schudzającej, przynajmniej w większej ilości analizowanego materiału, jednak pewna część, głównie cienkościennych naczyń, oraz starannie polerowanych mis, odznaczała się wykorzystaniem znacznie bardziej zwartej i tłustej gliny. Niewielkich rozmiarów naczynia o wyściecanych powierzchniach, takie jak kubki, dzbanuszki czy małe miseczki, mają bardziej jednolitą i zwartą masę ceramiczną, natomiast naczynia duże, głównie garnki i amfory o różnych powierzchniach, zdają się być wytwarzane z masy o znacznie większym stopniu schudzenia oraz słabej jakości wyrobyenia. Świadczą o tym liczne wyrwy po wypadniętych ziarnach domieszki, podłużne otwory oraz puste przestrzenie będące pozostałością po wypalonych żdżblach i ziarnach domieszki organicznej, a także spekowania oraz podłużne szczeliny, sugerujące ponadto słabe scalenie masy ceramicznej. W naczyniach ze Starego Folwarku, st. 1 jako schudzającą domieszki mineralnej używano głównie piasku oraz tłucznia o zróżnicowanej granulacji, głównie ziaren o średnicy od 0,1 do 0,2 cm, jednak bardzo często wraz z tymi niewielkimi, drobnymi rozmiarów ziarnami występują okruchy skalne o wielkości 0,5–0,6 cm.

Analiza struktury wielkościowej oraz stopnia erozji materiału ceramicznego

Analiza rozkładu wielkościowego zespołów ceramicznych pozwoliła zaobserwować kilka głównych tendencji. Po pierwsze, struktura ta jest stosunkowo jednolita w całym zespole materiału ceramicznego pochodzącego z omawianego stanowiska. Podobnie sytuacja przedstawia się w poszczególnych jednostkach stratygraficznych. Materiał ceramiczny wyróżnia się silnym zróżnicowaniem struktury wielkościowej (rozłożonym w rozkładzie normalnym): występują tu fragmenty od niewielkich, aż po duże, z przewagą wielkości ok. 4–5 cm. Fragmenty mniejsze reprezentowane są bardzo nielicznie, nie występują natomiast zupełnie okruchy ceramiczne o wielkości nie przekraczającej 1 cm. Fragmenty o wielkości powyżej 10 cm również nie są zbyt licznie reprezentowane. Rozkład struktury wielkościowej materiału ceramicznego z całego stanowiska pokrywa się z rozkładami obserwowanym w dwóch najliczniejszych zespołach ceramicznych – 64 i 96 (ryc. 43). Interesująca jest także analiza stopnia zniszczenia ceramiki w poszczególnych zespołach ceramicznych. Ogólny model struktury erozji ceramiki dla całego stanowiska wykazuje wyraźnie jednolity rozkład w ramach I, II

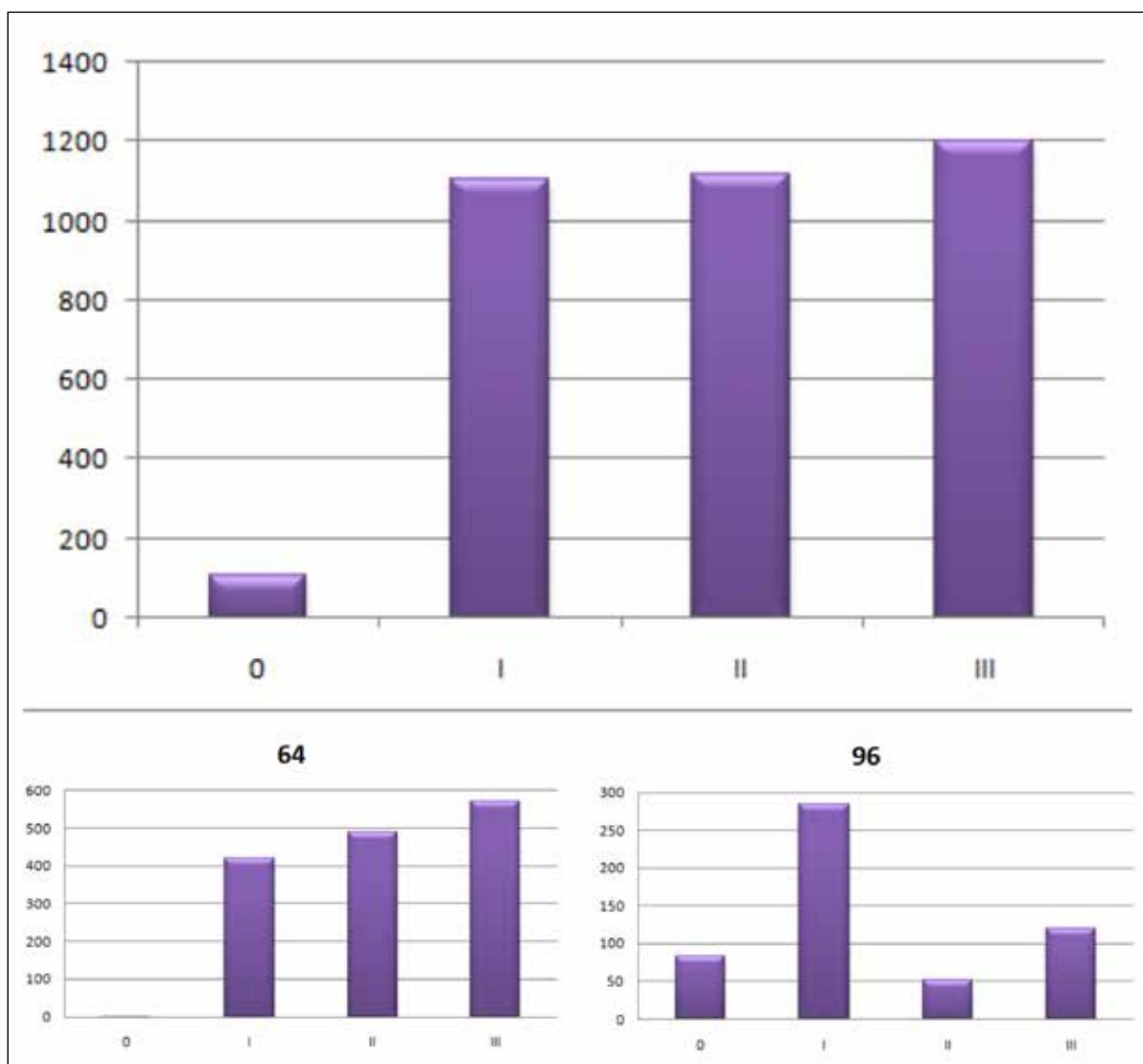
¹²⁹ Mogielnicka-Urban 1984:101.

Ryc. 43. Struktura wielkościowa całego zespołu ceramicznego ze stanowiska 1 w Starym folwarku (u góry), poniżej struktura wielkościowa zespołu ceramicznego z jednostek stratygraficznych 64 i 96 (oprac. A. Chojnicka-Banaszkiewicz)

i III stopnia erozji z niewielkim udziałem ceramiki nie wykazującą oznak zniszczenia (stopień 0) (ryc. 44). W przypadku poszczególnych jednostek stratygraficznych wyróżniają się natomiast takie, w których wyraźnie dominuje ceramika silnie zniszczona (np. 2, 64 i 69), oraz te, w których w przewadze znajduje się materiał ceramiczny stosunkowo dobrze zachowany (np. 14, 71, 92 i 96). Stopień erozji ceramiki w dwóch najliczniejszych zespołach ceramicznych również przedstawia się niezwykle interesująco. W zespole ceramicznym z jednostki stratygraficznej 64 najczęściej reprezentowane są fragmenty III kategorii, w podobnej liczbie występują tu także fragmenty II grupy oraz nieco mniej fragmentów pierwszego stopnia erozji, zaskakuje natomiast w zasadzie zupełnie brak fragmentów nie objętych erozją. Zbiór ten ze względu na przewagę ceramiki II i III grupy, przy absolutnym braku fragmentów ceramicznych

o zerowym stopniu erozji, należy zakwalifikować jako silnie zniszczony. Jest to ponadto zespół, w którym nie występują naczynia zachowane w całości, poza jednym miniaturowym naczynkiem (tabl. 4:18). Dla żadnego z 35 naczyń nie udało się także zrekonstruować pełnego obwodu wylewu. W większości wielkość zachowanego obwodu nie przekracza 20% (SEN), poza ośmioma naczyniami z zachowaną około połową obwodu oraz jednym naczyniem, którego obwód wylewu zachowany jest w 85% (tabl. 9:6). W drugim największym co do liczności zespole ceramicznym, pochodząącym z jednostki stratygraficznej 96, sytuacja przedstawia się zgoła odmiennie. W tym przypadku ceramika w I stopniu erozji reprezentowana jest najliczniej, stosunkowo licznie występują tu także fragmenty ceramiczne w stopniu erozji 0. Ułamki o drugim i trzecim stopniu zniszczenia występują w podobnej liczbie, co te nie noszące śladów erozji.

Ryc. 44. Stopień erozji całego zespołu materiału ceramicznego ze stanowiska 1 w Starym folwarku (u góry), poniżej stopień erozji materiału ceramicznego z jednostek stratygraficznych 64 i 96 (oprac. A. Chojnicka-Banaszkiewicz)

Z tego względu zespół ten zaliczyć należy do tych stosunkowo dobrze zachowanych. Zespoły większych fragmentów ceramiki, powyżej 4-5 cm, o niewielkim stopniu erozji, pochodzą z różnych wypełnisk rowu 98, co może sugerować, że zostały one tutaj celowo zdeponowane. Natomiast te szczególnie zniszczone oraz silnie rozdrobnione, jak np. zespół z podhumusowej warstwy 2, stan swojego zachowania zawdzięczają zapewne rozmaitym, krótko - lub długotrwałym procesom podepozycyjnym.

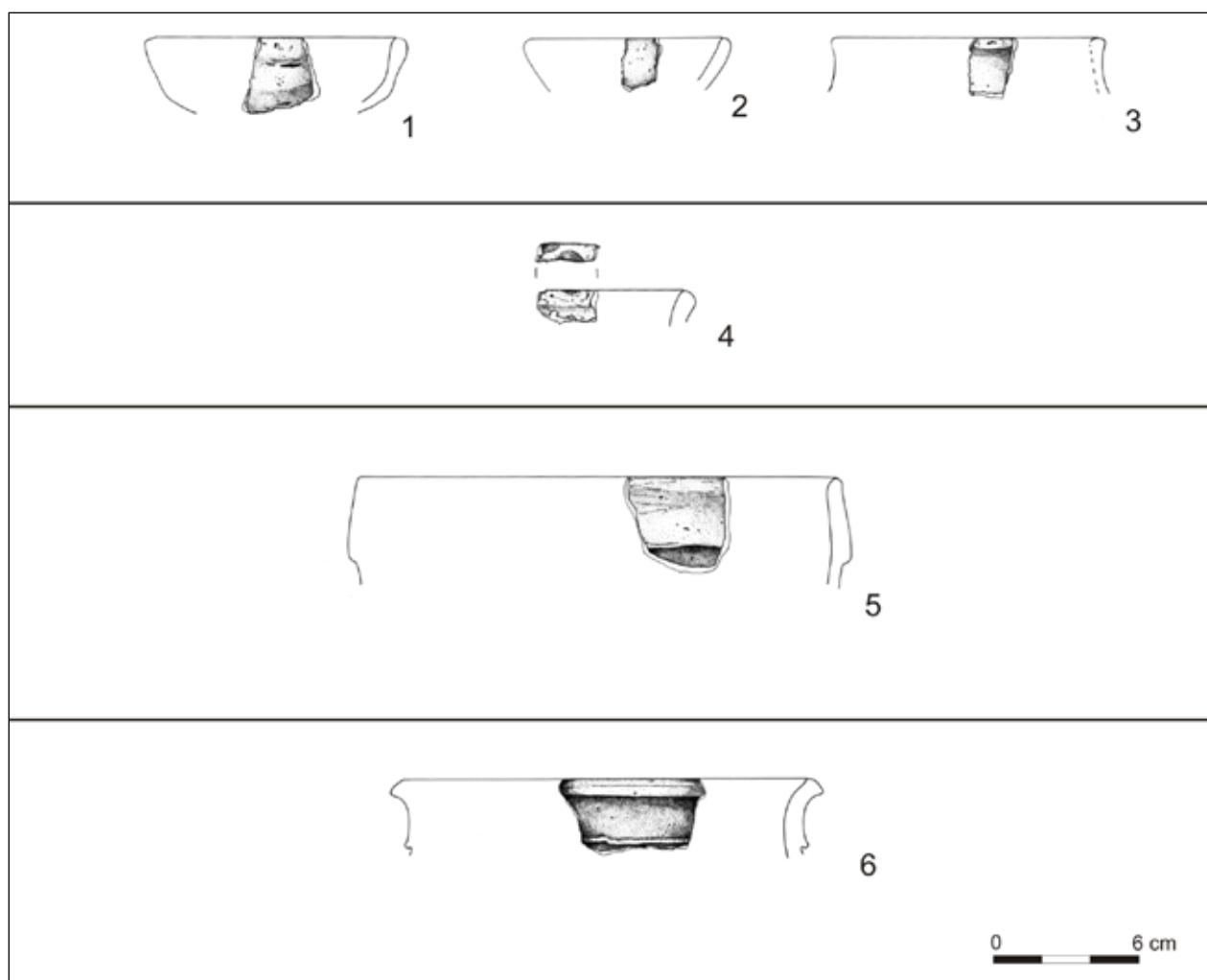
Ceramika z okresu późnego średniowiecza

W materiale zabytkowym z tego okresu znaleziono dwa fragmenty pochodzące z górnych partii naczyń. O pierwszym fragmencie (tabl. 25:5) trudno wnioskować

z tego względu zespół ten zaliczyć należy do tych stosunkowo dobrze zachowanych. Zespoły większych fragmentów ceramiki, powyżej 4-5 cm, o niewielkim stopniu erozji, pochodzą z różnych wypełnisk rowu 98, co może sugerować, że zostały one tutaj celowo zdeponowane. Natomiast te szczególnie zniszczone oraz silnie rozdrobnione, jak np. zespół z podhumusowej warstwy 2, stan swojego zachowania zawdzięczają zapewne rozmaitym, krótko - lub długotrwałym procesom podepozycyjnym.

wać cokolwiek, ze względu na jego dalece posunięty stopień zniszczenia. Wypalony został w atmosferze redukcyjnej, a masa garncarska zawiera stosunkowo dużą ilością średnioziarnistej domieszki. Formy analogicznej doszukać się można wśród dzbanów ze Skarszew, pow. starogardzki, datowanych na koniec XIII - XIV w.¹³⁰ Drugi fragment (tabl. 25:6) stanowi klasyczny przykład późnośredniowiecznej ceramiki stalowoszarej; jest wypalony w atmosferze redukcyjnej, z niewielką ilością drobnej domieszki oraz z wyraźnymi śladami toczenia w górnej partii (ryc. 45). Fragment pochodzi z garnka z wylewem zakończonym na zewnątrz okapem, jednak bez wewnętrzniego wrębu na pokrywę. Formy analogiczne tego typu

¹³⁰ Kruppé 1981:karta nr 44:7.

Tablica 25. Stary Folwark, st. 1: 1-3 - fragmenty naczyń z jednostki stratygraficznej 105; 4 - fragment naczynia z jednostki stratygraficznej 109; 5 - fragment naczynia późnośredniowiecznego z jednostki stratygraficznej 11; 6 - fragment naczynia późnośredniowiecznego z jednostki stratygraficznej 56 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

Ryc. 45. Fragment późnośredniowiecznej ceramiki stalowoszarej ze Starego Folwarku, st. 1 (fot. R. Solecki)

„siwaków” znaleźć można np. w Czarnkowie¹³¹, lub w Skarszewach, pow. starogardzki¹³², gdzie datowane są na koniec XIII i XIV w., aż po wiek XV.

Zabytki wydzielone

W przeciwieństwie do pozyskanego masowo materiału ceramicznego, zabytki zaliczone do kategorii zabytków wydzielonych reprezentowane są w materiale zabytkowym ze Starego Folwarku, st. 1 wyjątkowo nielicznie. Odkryta tu została jedynie grupa trzech zachowanych fragmentarycznie wyrobów kamiennych oraz jeden gliniany przesłik (ryc. 46).

¹³¹ Kruppé 1981:karta nr 10:19.

¹³² Kruppé 1981:karta nr 19:3.

Ryc. 46. Zabytki wydzielone ze Starego Folwarku, st. 1: 1 - fragment kamienia żarnowego lub rozcieracza z jednostki stratygraficznej 2; 2 - fragment kamiennego gładzika z jednostki stratygraficznej 2; 3 - fragment kamiennego rozcieracza z jednostki stratygraficznej 2; 4 - przesłik gliniany z jednostki stratygraficznej 61 (fot. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

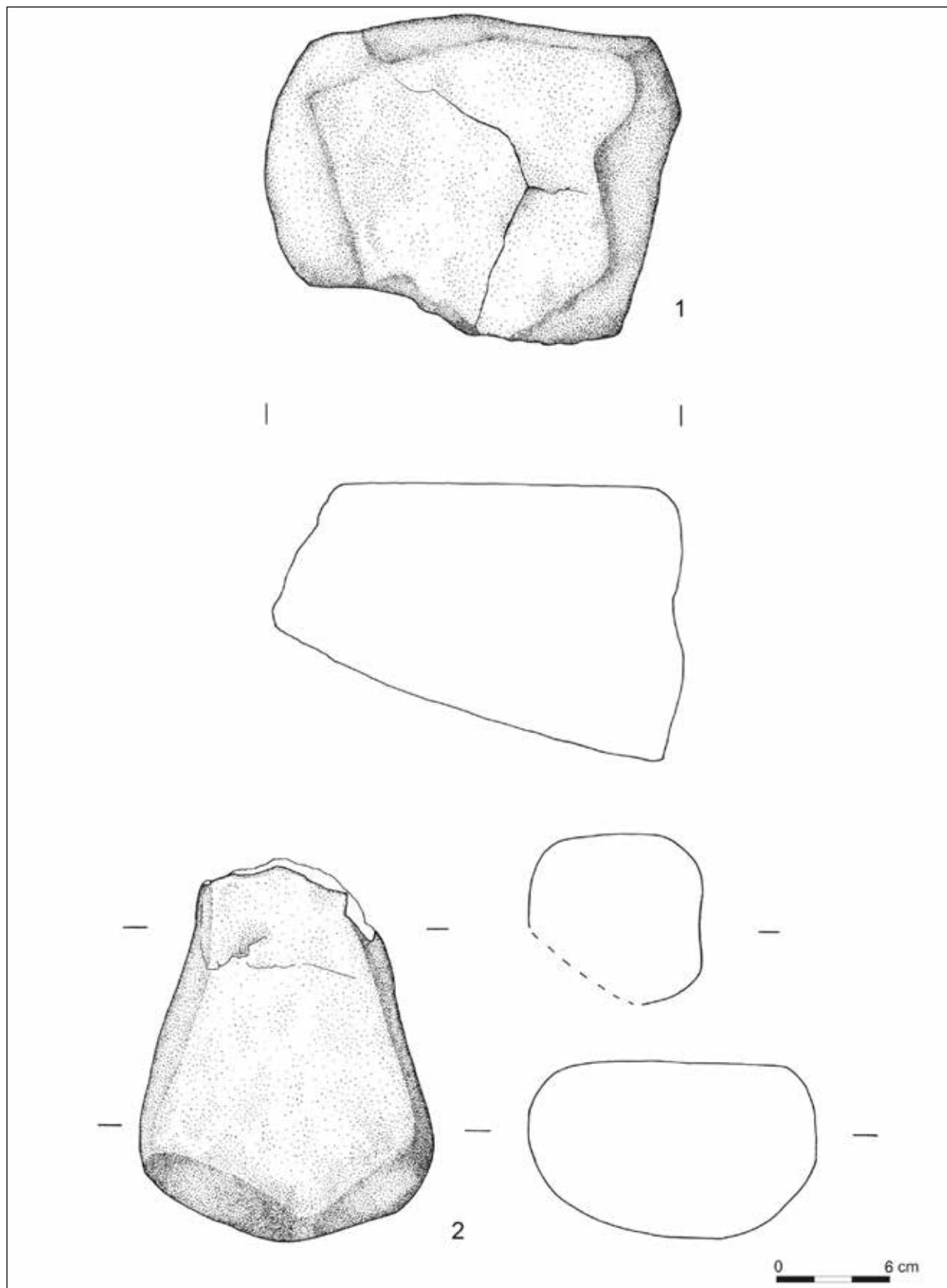
Zabytki kamienne

W centralnej części wykopu 2, założonego w celu rozpoznania nawarstwień wnętrza grodziska, w warstwie podhumusowej, rozciągającej się na całym obszarze badanego stanowiska, odkryto skupisko trzech kamieni noszących mniej lub bardziej widoczne ślady obróbki. Ze względu na ich fragmentaryczne zachowanie, trudno jest jednak jednoznacznie wnioskować o funkcjach, jakie pełniły. Pierwszy z omawianych zabytków to duża kamienna bryła stanowiąca jednak najprawdopodobniej jedynie niewielki fragment kamiennego żarna, z jedną płaską i wygładzoną powierzchnią (ryc. 46:1) (tabl. 26:1). Drugi kamienny fragment o formie nieregularnego sześciangu, z wszystkimi ściankami powstałymi w efekcie odłupania, posiadający jedną płaską powierzczę pracującą, wykazującą ślady bardzo starannego wygładzania oraz wyściecenia, które zachowały się na powierzchni 5-7 cm na 3,6-5 cm, stanowi najprawdopodobniej przykład kamiennego gładzika stosunkowo dużych rozmiarów (ryc. 46:2) (tabl. 27:1). Ostatni z zabytków z tej grupy to prawdopodobnie fragment dużego (10,5 cm długości)

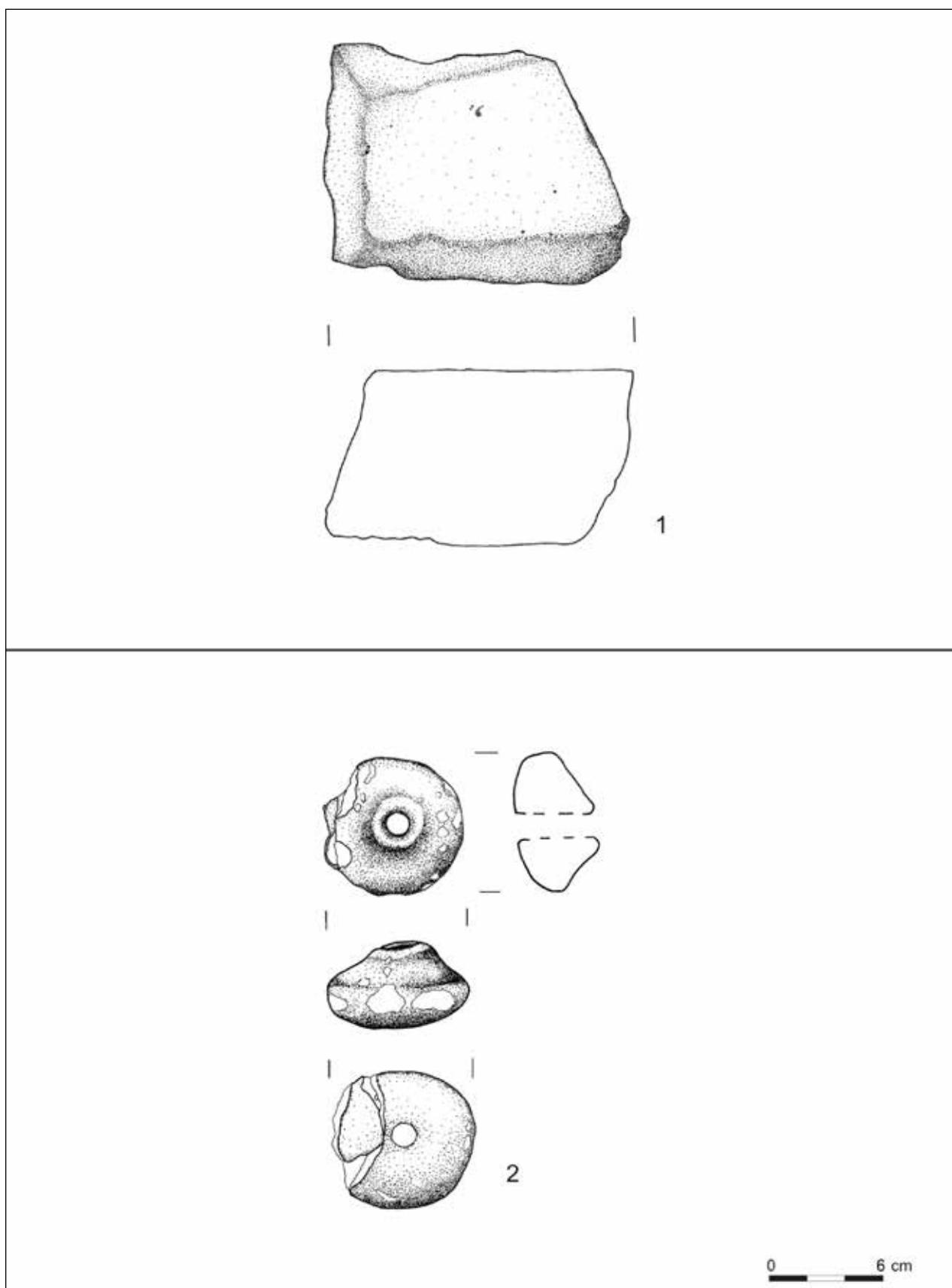
kamiennego rozcieracza, formą zbliżony do trójkąta, z płaską, wygładzoną powierzchnią pracującą oraz obłą powierzchnią przeciwległą. Jego boczne ścianki także noszą ślady wygładzania, a wszystkie krawędzie są łagodnie zaoblone (ryc. 46:3) (tabl. 26:2).

Zabytki ceramiczne

W warstwie 61, w górnym wypełnisku płytkego rowu 80, położonego przy południowej krawędzi grodziska, został znaleziony lekko uszkodzony, źle zachowany gliniany przesłik (ryc. 46:4) (tabl. 27:2). Jest to okaz dość duży, o średnicy 3,6–3,8 cm, jednak stosunkowo niski, z podstawą znacznie szerszą od jego całkowitej wysokości, wynoszącej zaledwie 2-2,1 cm. Górną partię w formie słabo wyróżniającego się, płasko ściętego stożka, z centralnie umieszczonym otworem o średnicy 0,6 cm, w dolnej, spodniej partii przyjmuje formę płaską, nieco zaokrągloną. Zachował się on w dwóch fragmentach, z niewielkim ubytkiem w obwodzie, nosi on także ślady po obtłuczeniach, a jego powierzchnia jest zniszczona i wytarta. Mimo

Tablica 26. Stary Folwark, st. 1: 1 - fragment kamienia żarnowego lub rozcieracza z jednostki stratygraficznej 2; 2 - fragment kamiennego gładzika z jednostki stratygraficznej 2 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

Tablica 27. Stary Folwark, st. 1: 1 - fragment kamienia żarnowego lub rozcieracza z jednostki stratygraficznej 2; 2 - przesłik gliniany z jednostki stratygraficznej 61 (rys. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

to zaobserwować można, że przesłik ten pomimo ręcznego formowania miał dość regularny kształt oraz starannie opracowane krawędzie i powierzchnie, najprawdopodobniej polerowane aż do wyścieczenia. W przełamie widoczne są nieliczne fragmenty bardzo drobnej domieszki, a dobrze wyrobiona masa ceramiczna, o szaro-brązowej barwie (2,5Y 4/2), ma zwarty charakter. Formy analogiczne wystąpiły między innymi w materiale zabytkowym z terenu osady rusztoowej w Rybnie, gm. Ryn, pow. mrągowski¹³³, a także w materiale z grodziska w Lipowcu, gm. Ostróda, pow. ostródzki¹³⁴.

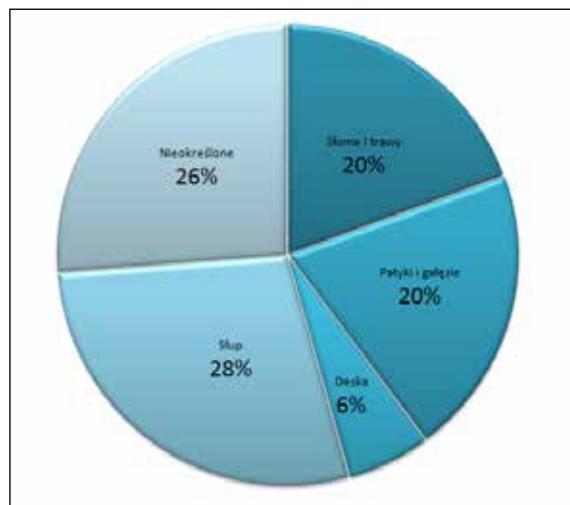
Polepa

Do grupy znalezisk masowych, pozyskanych w trakcie badań wykopaliskowych grodziska w Starym Folwarku, st. 1, zaliczyć należy 103 grudy i kawałki polepy. Materiał ten stanowi niezwykle interesujące źródło do pogłębionej analizy licznych śladów i odcisków materiałów organicznych: od tych najdrobniejszych, takich jak negatywy ziaren, odciski słomy i traw, przez patyki i deski, aż po odciski elementów konstrukcyjnych znacznych rozmiarów, głównie okrągłych w przekroju słupów. Materiał ten zebrano ze stanowiska w formie reprezentatywnych prób (tab. 4). Podzielony został na pięć grup ze względu na rodzaj zidentyfikowanych odcisków (ryc. 47):

- odciski słomy i trawy – 20 fr. (20% zbioru). Grupa ta obejmuje bryły z odciskami negatywów ziaren, oraz podłużne, płaskie, regularne w kształcie odciski fragmentów słomy lub traw (o szerokości od 0,2 – 0,5 cm).
- odciski patyków i gałęzi – 21 fr. (21% zbioru). Grupa ta obejmuje fragmenty z odciskami piono-

wych i poziomych elementów konstrukcyjnych o średnicy od 1-3 cm.

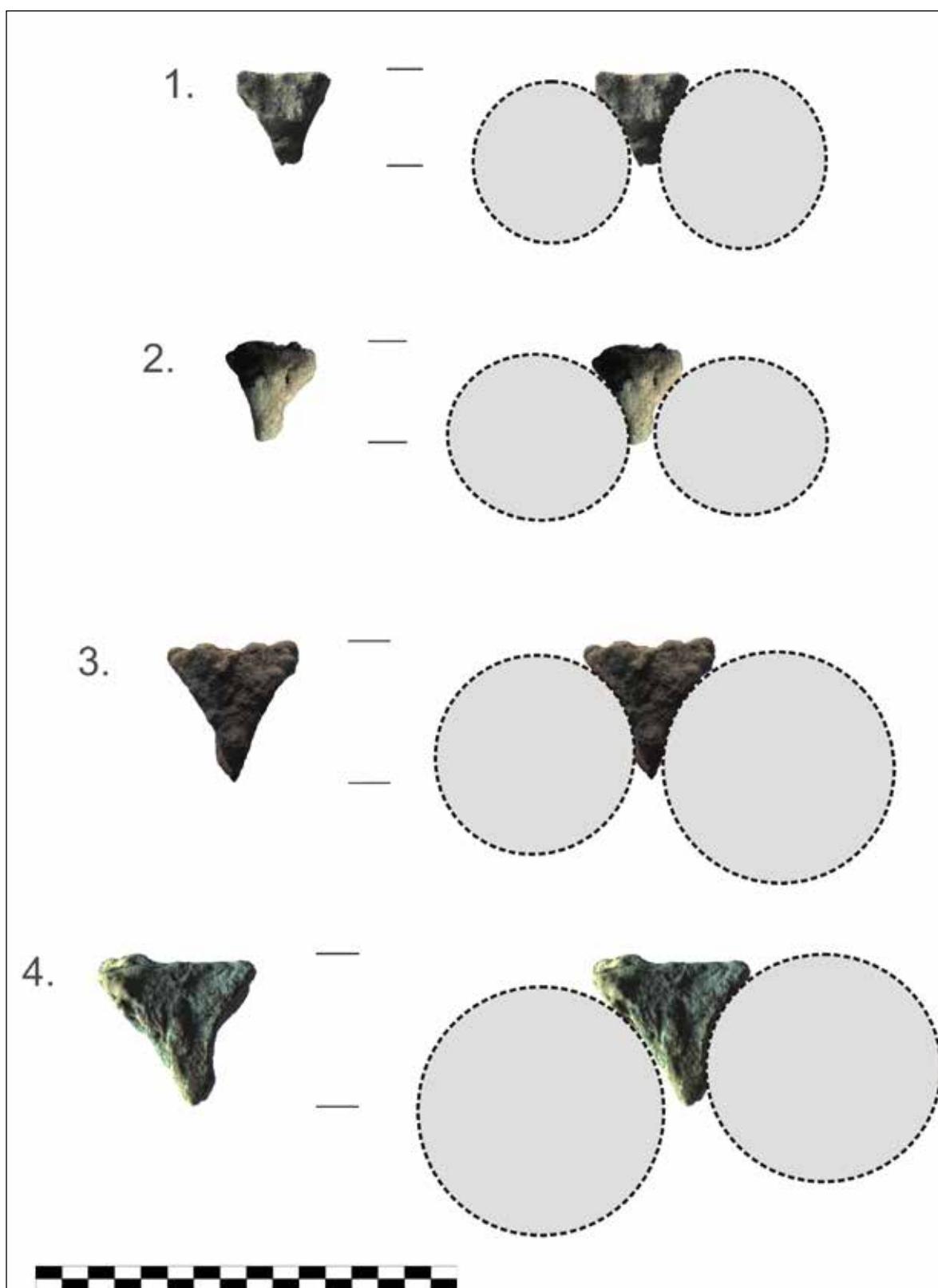
- odciski desek – 6 fr. (6% zbioru). W grupie tej znalazły się fragmenty z co najmniej jedną płaską powierzchnią, na której czytelny jest odcisk deski.
- odciski słupów o przekroju kolistym – 29 fr. (28% zbioru). Ta grupa reprezentowane jest przez fragmenty z odciskiem stanowiącym żad po wolnostojącym, pionowym elemencie konstrukcyjnym o kolistym przekroju poprzecznym.
- odciski nieokreślone – 27 fr. (26% zbioru). Grupa ta obejmuje fragmenty z odciskami, których nie zakwalifikowano do żadnej z poprzednich grup, czy to ze względu na brak możliwości zidentyfikowania formy odcisku, czy też jego zupełny brak.

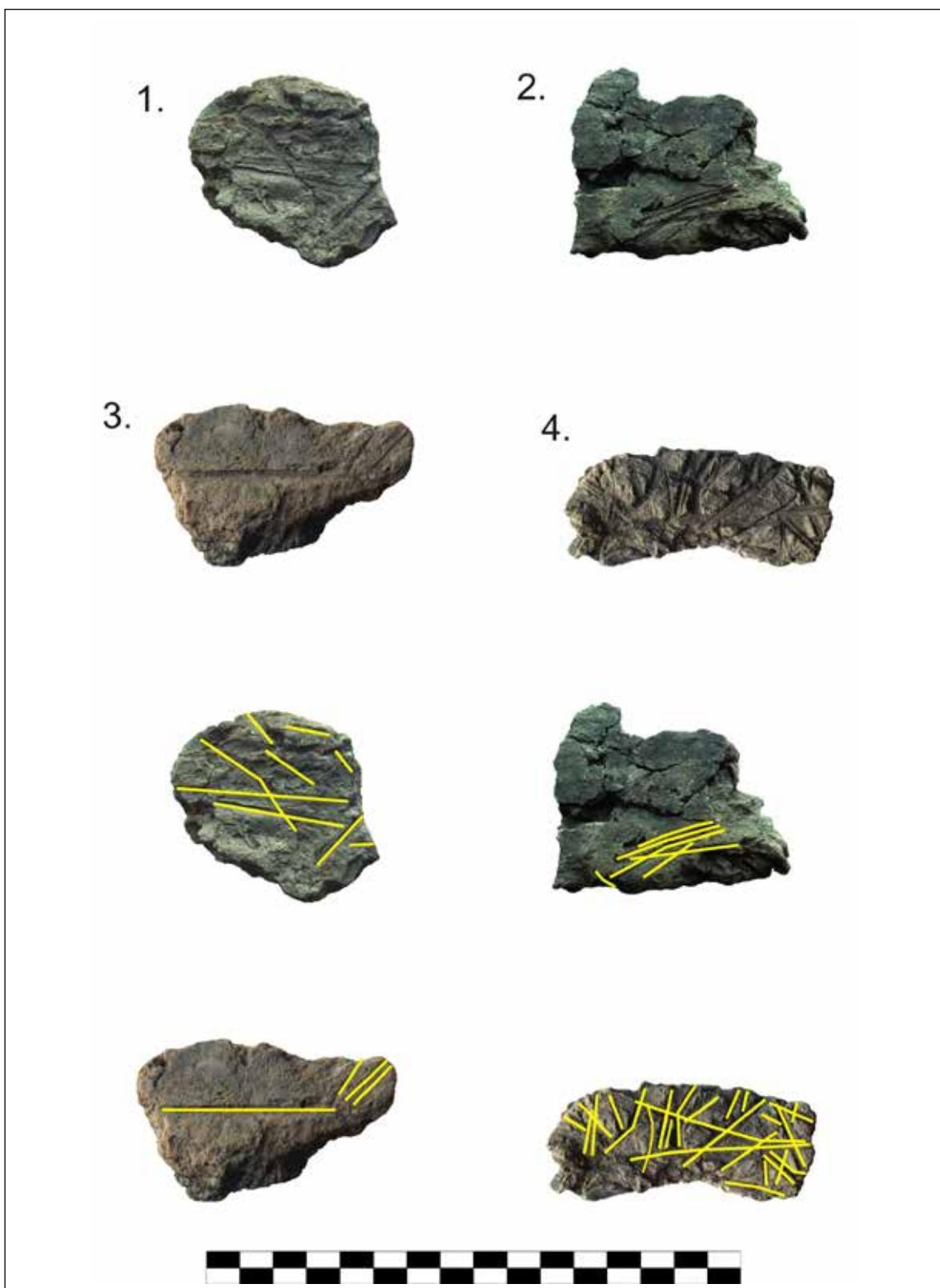
Ryc. 47. Procentowe zestawienie częstotliwości występowania poszczególnych kategorii odcisków na bryłach polepy znalezionej w Starym Folwarku, st. 1 (oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

Tabela 4. Zestawienie znalezisk polepy ze Starego Folwarku, st. 1 z odciskami elementów organicznych (oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

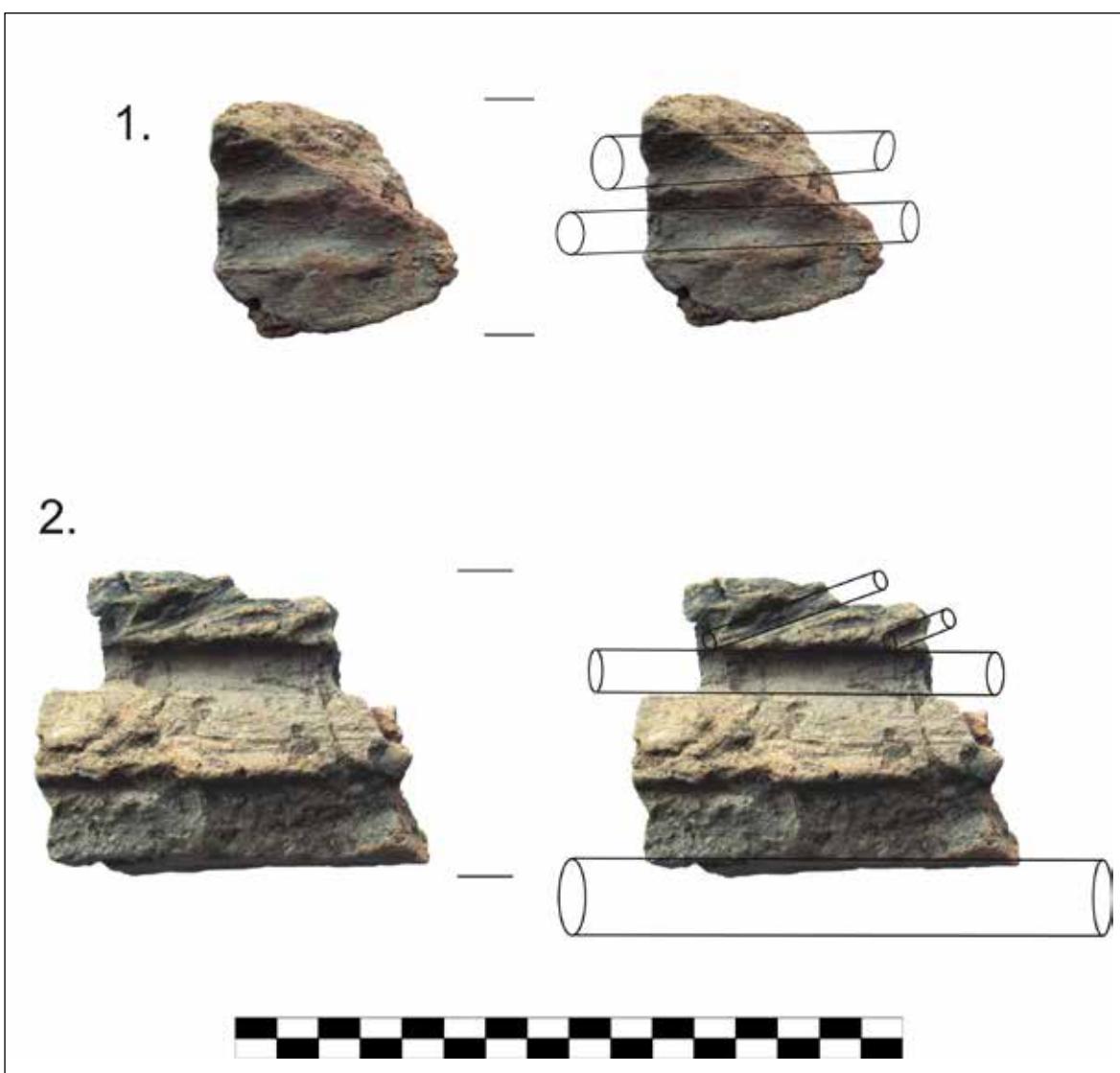
Jedn. strat.	Ilość fr.	Waga (w g.)	Kategorie odcisków				
			Słoma i trawy	Patyki i gałęzie	Deska	Słup	Nieokreślone
2	3	38	1	2			
7	7	166	1	3		2	1
14	8	270		4	1	1	2
32	2	7					2
61	26	698	4	4	3	7	8
65	1	34				1	
69	1	15					1
73	1	6				1	
79	2	75		1			1
92	3	55	1	1		1	
97	5	243		1	1	3	
102	47	1758	14	7	1	13	12
	106	3365	21	23	6	29	27

Ryc. 48. Fragmenty polepy ze Starego Folwarku, st. 1 z odciskami dwóch słupów tworzących ścianę: 1 - z jednostki stratygraficznej 97; 2 - z jednostki stratygraficznej 14; 3 - z jednostki stratygraficznej 7; 4 - z jednostki stratygraficznej 102 (oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

Ryc. 49. Fragmenty polepy ze Starego Folwarku, st. 1 z odciskami traw oraz słomy z jednostki stratygraficznej 102
(oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

Ryc. 50. Fragmenty polepy ze Starego Folwarku, st. 1 z odciskami równolegle ułożonych gałązek: 1 - z jednostki stratygraficznej 14; 2 - z jednostki stratygraficznej 102 (oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

Wielkość fragmentów polepy poddanej analizie waha się od najmniejszych, swoim maksymalnym wymiarem sięgających niewiele ponad 3 cm, aż po największe kilkunastocentymetrowe, maksymalnie do 14 cm wielkości. Najliczniej wystąpiły fragmenty o długości w przedziale od 5 do 8 cm (mierzonej po najdłuższej przekątnej). Nie zachowały się żadne fragmenty z odciskami plecionek, poza prostym równoległym układem. Na żadnym z fragmentów nie udało się także zidentyfikować odcisków dwóch różnych elementów konstrukcyjnych, które mogłyby zdradzać ich wzajemne, bardziej złożone relacje. Pod tym względem jedynymi istotnymi informacjami dostarczają stosunkowo licznie występujące fragmenty polepy o charakterystycznym trójkątnym kształcie, z dwoma zaokrąglonymi bokami, które stanowią łuki

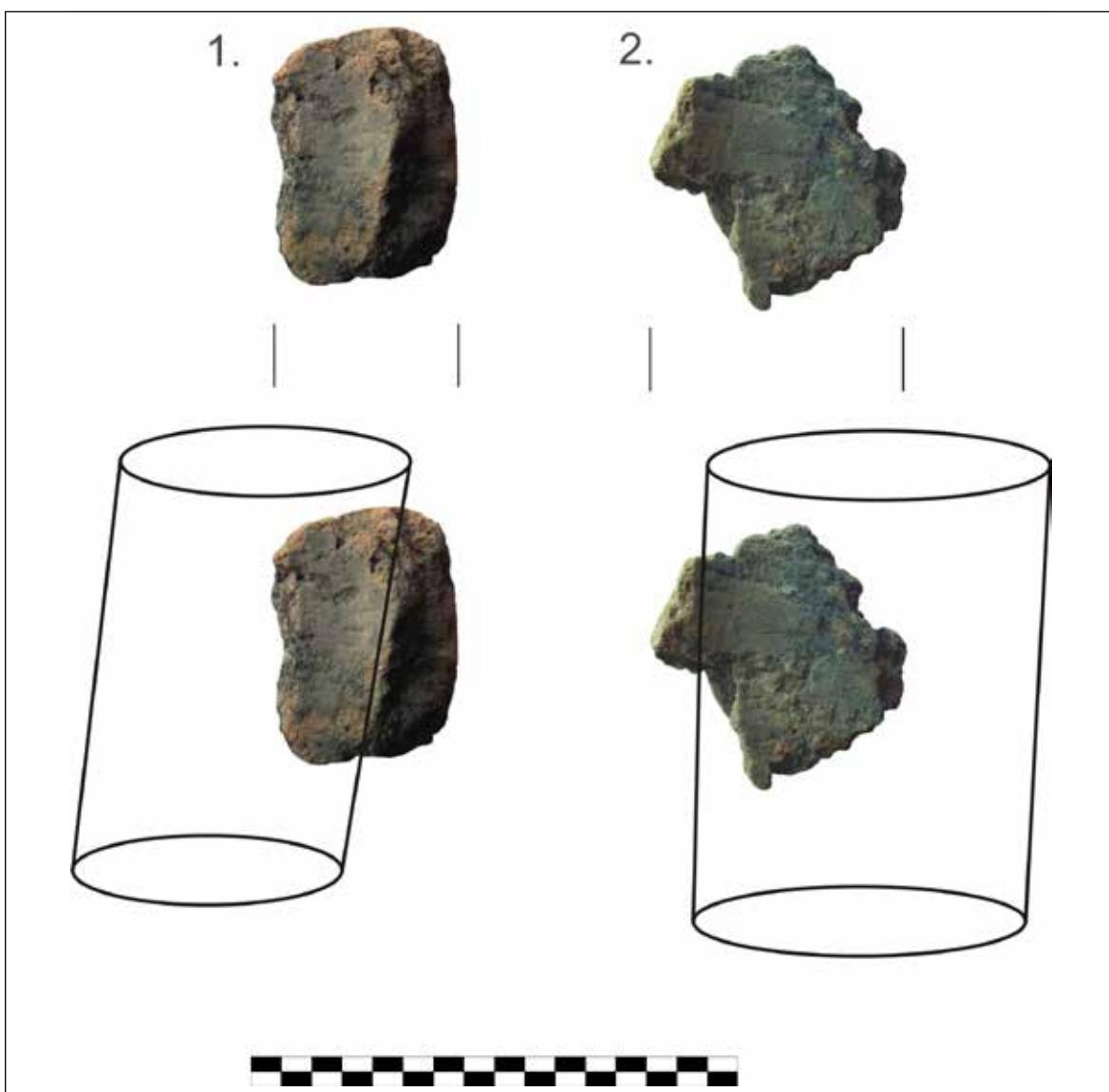
słupów o przekroju kolistym (ryc. 48). Na podstawie odcisków słomy i traw, ich układów i ilości (ryc. 49) domniemywać możemy, że stanowiła ona jakiś element konstrukcji, lub też w pewnych przypadkach, gdzie występuje w formie pojedynczych zdźbeł trawy, stanowiła jedynie przypadkowe zanieczyszczenia. Dzięki bryłom polepy z odciskami gałązek (ryc. 50-51) zrekonstruować możemy średnicę tych drobnych elementów konstrukcyjnych, która waha się w granicach 1–3 cm, oraz fakt, że występowały one w układzie równoległym. Elementem budowlanym były też deski lub prostokątne w przekroju słupy (ryc. 52). Na podstawie trójkątnych fragmentów polepy można ustalić przybliżoną średnicę poszczególnych bali tworzących palisadę lub ścianę budynku (ryc. 53). Omawiane fragmenty polepy pochodzą z wypełniska rowu 98

Ryc. 51. Fragmenty polepy ze Starego Folwarku, st. 1 z odciskami pojedynczej gałązki: 1 - z jednostki stratygraficznej 61; 2 - z jednostki stratygraficznej 79; 3 - z jednostki stratygraficznej 92 (oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

Ryc. 52. Fragmenty polepy ze Starego Folwarku, st. 1 z odciskami deski: 1 - z jednostki stratygraficznej 61; 2 - z jednostki stratygraficznej 14 (oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

Ryc. 53. Fragmenty polepy ze Starego Folwarku, st. 1 z odciskami słupa o okrągłym przekroju z jednostki stratygraficznej 102 (oprac. A. Chojnacka-Banaszkiewicz)

i 80 (młodsza faza) oraz z wypełniska fosy 19=116 (starsza faza użytkowania grodziska). Sugeruje to ponad wszelką wątpliwość, że zachowane odciski stanowią pozostałości po drewnianych konstrukcjach obronnych ze starszej i młodszej fazy funkcjonowania grodziska. Różnorodna barwa omawianych fragmentów polepy świadczy o tym, iż zostały one poddane działaniu wysokiej temperatury, dzięki czemu przetrwały i zachowały negatywy poszczególnych drewnianych elementów konstrukcyjnych, z którymi się stykały. Fakt ten potwierdza także to, że polepę znalezioneo głównie w obrębie warstw spaleniskowych, wysyconych węglami i popiołami. Tak jest też w przypadku najliczniejszej próby, 47 fragmentów polepy pobranej z dolnego wypełniska rowu 98.

SZCZĄTKI ARCHEOBOTANICZNE

MARIA LITYŃSKA-ZAJĄC I MAGDALENA MOSKAL-DEL HOYO

W trakcie badań wykopaliskowych ze stanowiska 1 w Starym Folwarku pobrano dziewięć prób przeznaczonych do badań archeobotanicznych. W czterech z nich nie wystąpiły żadne szczątki roślinne. W pozostałych natrafiono na spalone owoce i nasiona oraz ułamki węgli drzewnych w łącznej liczbie 180 okazów (tab. 5). W badanych materiałach obecne były liczne formy przetrwalnikowe grzyba mikoryzowego czarniaka właściwego *Cenococcum geophilinum*. Okazy niespalone, będące prawdopodobnie zanieczyszczeniem dzisiejs-

Tabela 5. Spalone i niespalone szczątki roślinne ze stanowiska z wczesnej epoki żelaza w Starym Folwarku, st. 1. Objaśnienia: typ szczątków: z - ziarniak, o - owoc, n - nasiono, d - drewno, ly - łyko, sc - sklerocja, ? - nieokreślony (oprac. M. Lityńska-Zając i M. Moskal-del Hoyo)

Numer jednostki stratygraficznej		64	65	67	79	97	Suma
Nazwa taksonu	Typ szczątków						
Szczątki spalone							
<i>Hordeum vulgare</i>	z	1		1			2
<i>Panicum miliaceum</i>	z	1	10				11
<i>Cerealia</i> indet.	z		2	13			15
<i>Chenopodium album</i>	n			1			1
<i>Galium spurium</i>	o	1					1
<i>Polygonum persicaria</i>	o			2			2
<i>Carpinus betulus</i>	d	1		2			3
<i>Fraxinus excelsior</i>	d			2			2
<i>Acer</i> sp.	d	1					1
<i>Alnus</i> sp.	d			1			1
<i>Betula</i> sp.	d	1					1
<i>Quercus</i> sp.	d	33	13	43	19	10	118
<i>Tilia</i> sp.	d	4		1		5	10
<i>Tilia</i> sp.	ly			1			1
liściaste	d			1	1		2
nieoznaczony	?		7				7
nieoznaczony	d	1					1
nieoznaczony	ly		1				1
Suma		44	33	68	20	15	180
<i>Cenococcum geophilinum</i>	sc	46	12	126	69	20	273
Szczątki niespalone							
<i>Urtica dioica</i>	o			1			1
<i>Trifolium</i> sp.	n				1		1
<i>Betula pendula</i>	lu				2		2
<i>Betula pendula</i>	o				6		6
<i>Rubus idaeus</i>	n	2		1	2		5
<i>Sambucus nigra</i>	n	1			1		2
<i>Betula</i> sp.	o				2		2
nieoznaczony	?	1					1
Suma		4		2	14		20

szym, reprezentowały sześć taksonów¹³⁵. Wśród zbóż oznaczono jęczmień zwyczajny *Hordeum vulgare* i proso zwyczajne *Panicum miliaceum*. Część ziarniaków pozostała nieoznaczona i opisana jako *Cerealia* indet. Rośliny zielne dzikie reprezentowane były przez komosę białą *Chenopodium album*, przytulię czepną *Galium spurium* i rdest plamisty *Polygonum persicaria*. Na podstawie weglej drzewnych oznaczono grab zwyczajny *Carpinus betulus*, jesion wyniosły *Fraxinus excelsior*, klon *Acer* sp., olszę *Alnus* sp., brzozę *Betula* sp., dąb *Quercus* sp. i lipę *Tilia* sp. W próbie nr 14 obecny był fragment łyka lipy.

CHRONOLOGIA STANOWISKA

ANETA CHOJNACKA-BANASZKIEWICZ

Zestaw zidentyfikowanych w materiale zabytkowym z grodziska w Starym Folwarku, st. 1 form naczynów niewątpliwie wskazuje, że należy stanowisko to łą-

czyć z zachodniomazurską grupą kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. Usytuowanie stanowiska na obszarze Pojezierza Iławskiego oraz pojawienie się na nim materiału ceramicznego powtarzającego drugorzędne cechy naczynów powszechnych w grupie warmińsko-mazurskiej kultury lużyckiej, wraz ze specyficzną cechą nadającą jej jednak wyraźnie odrebną charakter, jaką jest kulistość dennych partii naczynów, niewątpliwie wiąże to stanowisko właśnie z tym kręgiem kulturowym¹³⁶. Naczynia kulistodenne nie występuły w kulturze lużyckiej poza grupą warmińsko-mazurską, form takich - za wyjątkiem strefy stykowej z obszarem pruskim - nie znała także kultura pomorska¹³⁷. Najstarsze naczynia kulistodenne kultury kurhanów zachodniobałtyjskich pod wieloma względami nawiązują do form ceramiki lużyckiej, natomiast w okresach późniejszych tradycje lużyckie zanikają na rzecz typowych cech ceramiki

¹³⁵ Opis metody: Lityńska-Zając i Moskal-del Hoyo 2016.

¹³⁶ J. Okulicz 1970:271.

¹³⁷ J. Okulicz 1970:251.

pomorskiej, co doprowadziło do powstania zupełnie odmiennego niż na obszarach sąsiednich zestawu form ceramicznych¹³⁸. Ponadto zestaw ceramiki zabytkowej z grodziska w Starym Folwarku, st. 1 potwierdza jego osadniczy charakter. Po pierwsze w materiale pochodzący z osad obronnych, odznaczającym się większym zestawem form niż ceramika grobową, zwraca uwagę znakoma liczba naczyń bogato zdobionych¹³⁹. Ornament poziomej listwy oddzielającej szyjkę naczynia od brzuśca, kilkakrotnie odnotowany w materiale ze Starego Folwarku, st. 1, spotyka się głównie na okazach ceramiki pochodzących właśnie z osad¹⁴⁰. Ponadto ceramika osadnicza, przy pewnym udziale form o dnach kulistych, reprezentowana jest głównie przez formy płaskodenne, najczęściej chropowacone, będące wyrazem tradycji łużyckich¹⁴¹, fakt ten także znajduje swoje odzwierciedlenie w omawianym materiale zabytkowym. Zaskakuje natomiast w tym kontekście brak na stanowisku tak zwanych talerzy, w formie glinianych placków - podkładek, które są dość pospolitą formą ceramiczną w zestawie znalezisk z osiedli obronnych¹⁴². Interesujący jest także fakt, stosunkowo dużego udziału naczyń o powierzchni wyściecanej, które znacznie częściej występują w zespołach grobowych. Pomimo, iż ceramika niewątpliwie posiada walor źródła datującego, opierający się na jej powszechności, powtarzalności i szybkiej zmienności cech drugorzędnych, to w przypadku materiału w dużej mierze zachowanego fragmentarnie, głównie w formie górnych, przykrawędnych partiach naczyń, walor ten niestety nieco traci na znaczeniu. Dzięki dwóm najistotniejszym jak dotąd próbom usystematyzowania i wyznaczenia chronologii rozwoju ceramiki kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, dokonanym przez Łucję Okulicz i Mirosława Hoffmanna, udało się ustalić cechy ceramiki, które pozwalają z pewną dozą prawdopodobieństwa ustalić ramy chronologiczne grodu w Starym Folwarku, st. 1.

Chronologię względną grodziska w Starym Folwarku, st. 1 oparto na założeniu, że w poszczególnych fazach rozwojowych kultury kurhanów zachodniobałtyjskich kontynuowano formy ceramiki występujące w fazach poprzedzających, wytwarzając cechy nowe, charakterystyczne i różnicujące¹⁴³. Zatem w próbie zestawienia zabytkowego materiału ceramicznego z omawianego stanowiska z obszernym materiałem porównawczym, najistotniejsze było odnalezienie form najmłodszych posiadających właśnie te różnicujące cechy, wyodrębniające je z powtarzalnych zestawów form. Naczynia te wyznaczają bowiem końcowy etap rozwoju form ceramicznych występujących na stanowisku. W określeniu górnej granicy zasięgu chronolo-

gicznego pomocna okazała się forma typu VA odmiana b, pozostała część materiału ceramicznego również znalazła swoje odpowiedniki w materiale pochodząącym z fazy upowszechnienia się naczyń interpretowanych jako prototyp kubka typu elbląskiego, będącego ściśłą analogią do kubków typu VA odmiany b (tabl. 7.22.1-2.). Ponadto nie odnotowano w zestawie ceramiki cech charakterystycznych dla faz młodszych kultury kurhanów zachodniobałtyjskich. W materiale ceramicznym z tego stanowiska wystąpiły jednak dwa typy naczyń, to jest misa typu IIIA odmiany f (tabl. 7.23.1.) oraz naczynia typu IVA, które pozwalają wyznaczyć maksymalny zasięg chronologiczny stanowiska. Zabytkowy materiał ceramiczny ze stanowiska w Starym Folwarku ze względu na analogie nie tylko co do form naczyń, ale także liczne cechy drugorzędne, mieści się w zakresie I i II grupy ceramiki kultury kurhanów zachodniobałtyjskich według Ł. Okulicz, oraz w grupie II i III według M. Hoffmanna, datowanych na okres halsztacki i okres wczesnolateński. Poza licznymi analogiami do poszczególnych form naczyń, materiał z grodziska w Starym Folwarku pod wieloma względami odpowiada właśnie tym grupom formalno-technologicznym. Za charakterystyczne uznać należy takie cechy, jak: powolny zanik wyodrębniania krawędzi den, które stają się bardziej spłaszczone, oraz kuliste. Przy stosunkowo dużym udziale naczyń o powierzchniach chropowaconych, niestarannie gładzonych bądź przecieranych, pojawiają się również naczynia wyściecane. Znamienne jest także występowanie ucha taśmowatego, a niezwykle częstym motywem ornamentacyjnym jest karbowanie krawędzi¹⁴⁴. W fazie późniejszej upowszechnia się zwyczaj kulistego formowania den, przemianom ulegają także techniki i formy zdobnicze, ornament paznokciowy ogranicza się z reguły do załuskiwań paznokciowych, podkreślających nasadę szyjek lub największą wydętość brzuśca, a ornament plastycznych guzów i listew obejmując prawie wyłącznie górne partie naczyń¹⁴⁵. Charakterystyczne jest także występowanie mis o krawędziach zdobionych plastycznymi wyrostkami, guzami, jak w formie IIIB¹⁴⁶. Pojawia się także forma kubka, prototypu kubka elbląskiego¹⁴⁷, naczynia o cylindrycznej szyjce przechodzącej łagodnie w baniasty brzusiec, z kulistym dnem i taśmowatym lub wałeczkowatym uchem, łączącym krawędź wylewu z nasadą szyjki, o powierzchniach staranie zagładzanych z ewentualnym ornamentem w formie grup poziomych i ukośnych linii tworzących układy geometryczne, pokrywającym tylko i wyłącznie górne partie brzuśców.

Maksymalny zasięg chronologii stanowiska wyznacza wystąpienie naczyń typu IVA, utożsamianych z formą stanowiącą późną odmianę naczyń baniastych typu XI w typologii Ł. Okulicz, która to jej zdaniem posiada walory wyznacznika chronologicznego, po-

¹³⁸ J. Okulicz 1970:252.

¹³⁹ Hoffmann 1999:97; J. Okulicz 1970:251.

¹⁴⁰ Ł. Okulicz 1973:26.

¹⁴¹ J. Okulicz 1970:272.

¹⁴² Ł. Okulicz 1973:26; J. Okulicz 1970:278.

¹⁴³ Hoffmann 1999:92; Ł. Okulicz 1973:24.

¹⁴⁴ Hoffmann 1999:92; Ł. Okulicz 1973:26.

¹⁴⁵ Hoffmann 1999:96-97.

¹⁴⁶ Ł. Okulicz 1973:35.

¹⁴⁷ Ł. Okulicz 1973:36.

przez porównanie jej z obszarem pomorskim, gdyż zarówno forma, jak i sposób zdobienia znajduje bliskie odpowiedniki w obrębie środkowolateńskich zespołów kultury pomorskiej¹⁴⁸. Naczynia te w zestawieniu Ł. Okulicz występują w trzeciej grupie ceramiki kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, datowanej przez nią na okres środkowolateński (250-120 p.n.e.)¹⁴⁹. Natomiast misa typu IIIAf, posiadająca specyficzną cechę, jaką jest charakterystyczna, szpiczasta forma dna, która przez M. Hoffmanna włączona została do IV grupy ceramiki kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, datowanej na młodszy okres przedrzymski, nie występuje w naczyniach grup wcześniejszych¹⁵⁰. Wyznacza ona zatem najpóźniejszy horyzont czasowy omawianego stanowiska.

Z pomocą przychodzą oznaczenia wieku materiałów zabytkowych z grodziska metodą radiowęglową. Z próbek węgli drzewnych uzyskano miano-wicie daty 2245 ± 30 BP (po kalibracji: 393-206 p.n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%) oraz 2235 ± 30 BP (po kalibracji 388-204 p.n.e. z prawdopodobieństwem 95,4%). Ponadto uzyskano datowanie termoluminescencyjne jednego z fragmentów polepy, które dało wynik 2,35(21)ka, czyli lata 610-190 p.n.e.¹⁵¹. Daty te wskazują na użytkowanie grodziska w IV-III w. p.n.e., a więc w okresie schyłku okresu lateńskiego B1 po początek młodszego okresu przedrzymskiego A1.

DZIEJE GRODZISKA W STARYM FOLWARKU, ST. 1

Nawarstwienia grodziska w Starym Folwarku, st. 1, występujące na całej długości jego stoku, wskazują, że jest to stanowisko wielofazowe, intensywnie użytkowane, którego konstrukcje obronne w jego południowej części, były co najmniej kilkukrotnie modyfikowane. Grodzisko w Starym Folwarku, st. 1 odpowiada ogólnemu schematowi systemu osadniczego charakterystycznego dla omawianego okresu i grupy kulturowej¹⁵². W zachodniomazurskiej grupie kultury kurhanów zachodniobałtyjskich niewielkich rozmiarów osiedla obronne stanowią jak się wydaje zasadniczą formę osadnictwa¹⁵³. Osiedla wyżynne budowane na wysoczyznach, wzniesieniach morenowych, półwyspach i wyspach jezior oraz w widłach rzek¹⁵⁴. Wspólną cechą osiedli grupy zachodniomazurskiej, poza ich obronnym charakterem, był właśnie niewielki rozmiar majdanów, na których pomieścić się mogło nie więcej niż 5-8 domów mieszkalnych¹⁵⁵.

¹⁴⁸ Ł. Okulicz 1973:39.

¹⁴⁹ Ł. Okulicz 1973:100.

¹⁵⁰ Hoffmann 1999:100.

¹⁵¹ Kobyliński 2016:107.

¹⁵² Ł. Okulicz 1973:72.

¹⁵³ J. Okulicz 1970:252.

¹⁵⁴ J. Okulicz 1970:252.

¹⁵⁵ J. Okulicz 1970:252.

O zabudowie wewnętrznej majdanu grodziska w Starym Folwarku, st. 1, na podstawie wyników przeprowadzonych badań powiedzieć można stosunkowo niewiele. W Wykopie 2 założonym w celu rozpoznania nawarstwień wnętrza grodziska, zalegała jedynie nieznacznej grubości warstwa kulturowa, o niezbyt bogatej zawartości, stąd też wydaje się w zasadzie ponad wszelką wątpliwość, iż obszar ten nie był intensywnie użytkowany lub też jego pierwotna powierzchnia uległa silnej erozji lub niwelacjom. Znacznie więcej wiemy natomiast o konstrukcji umocnień obronnych wzgórza w Starym Folwarku, st. 1. Za najstarszy przejaw aktywności ludzkiej na obszarze przy krawędzi grodziska należy uznać dwa oddalone od siebie o 2 metry rowy 19=116 oraz 28, które stanowiły pierwotną zaporę broniącą dostępu do wnętrza grodu. W trudnym do zdefiniowania momencie, po zasypaniu tychże obiektów, w zachodniej części Wykopu 3, wykopane zostały dwa bliźniacze, odległe od siebie o 1,3 m, duże doły posłupowe (82 i 113). Jeden z nich wzmacniany był obstawą z dużych kamieni 111. Sugeruje to, iż w kolejnej fazie funkcjonowania grodziska istniały na jego stokach drewniane palowe konstrukcje obronne. O tego typu konstrukcjach świadczą także ślady zachowane w licznych warstwach spaleniskowych oraz negatywy elementów konstrukcyjnych odciśnięte w bryłach polepy, występujące głównie w wypełniskach rowów. Po stopniowym zasypaniu starszych obiektów funkcje obronne grodu przejęły rów 37 i odległy od niego o około 4-4,5 m wał ziemny z palisadą 109 oraz prawdopodobnie rów 98. O gwałtownym pożarze, który strawił młodsze umocnienia, świadczą ślady widoczne w fazie E użytkowania grodu. Ślady te, oraz bogaty inwentarz ceramiczny, między innymi całe naczynia (jednostka stratygraficzna 96), dowodzą ponadto gwałtownego zniszczenia osiedla i opuszczenia go przez mieszkańców. W części północno-zachodniej majdanu również znaleziono niezwykle bogaty depozyt ceramiki. Znikoma liczba kości zwierzęcych odnotowana na przebadanym obszarze stanowiska, sugeruje że w żadnym z tych miejsc nie wytworzyła się warstwa odpadów pokonsumpcyjnych.

Na tle innych przebadanych grodzisk powstałych w czasach kultury kurhanów zachodniobałtyjskich, grodzisko w Starym Folwarku, st. 1 wyróżnia się przede wszystkim obecnością obszarów gęsto pokrytych fragmentami ceramiki i specyficzną konstrukcją konstrukcji obronnych pokrywających równoległymi liniami stoki wzgórza. Z tego powodu nie można wykluczyć specyficznej funkcji tego grodu, być może nie tyle mieszkalnej, co raczej ceremonialnej i kultowej, podobnie jak to mogło mieć miejsce w przypadku podobnych pod względem formy i zbliżonych chronologicznie grodzisk w Starym Folwarku, st. 2, Wieprzu, st. 20, czy Tątlawkach, st. 2¹⁵⁶.

¹⁵⁶ Por. opracowania wyników badań tych grodzisk, w nieszej publikacji.